

మాధవీకంకణము.

ఇది

రమేశచంద్రదత్తుగారు

అంగ్లేయభాషనురచించిన

(గంధమునుండి

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారిచే

నాంధ్రీకరింపఁబడినది.

కెంజవహార్పు 2000 ప్రతులు.

వలూరు.

రామమోహనముద్రక్షరశాలలో

ముద్రింపఁబడినది.

1916

కాపీరైటు]

వెల 0—8—0

[రిజిస్టరు.

ప్రీతి క.

రమేశచంద్రునిగ్రంథరాజములు దిగంతయోగోవి
రాజితములు. ఆతనిచారిత్రకవిజ్ఞాన మనపమేయము. మ
నదేశవాసు లీమహామహుని రాజ్యతంత్రజ్ఞానిగమాత్ర
మెఱుంగుదురు. ఆంగ్లేయభాషాధురీణు లీయనగ్రంథము
లు పెక్కులు చదివియుందును. ఈయన “ప్రాచీనహిం
దూదేశసాగరికత” యనుగ్రంథము బహుజన సేవ్యము.
ఆర్థికచరిత్రము ఈయనచే రచియింపఁబడినది మనదేశ
స్థితిగతులునుగార్చినఆర్థికనీతి విశదీకరించును. ఇయ్యది
మున్ను నాచే నాంధ్రీకరింపఁ బడినది. ఈయనకవితానైపు
ణి యెట్లుండునో కేవల మాంధ్రభాషాధురీణులుచవిగొని
యెఱుంగరు. ఈనవల ముప్పదిసంవత్సరములకుఁ బూర్వ
మీయన బంగాళీభాషయందు మాధవీకంఠమనుపేర
వ్రాసి మాతృభాషను ప్రకటించెను దానిని విప్రులీకరించి
ఆంగ్లేయభాషయందు కొన్ని క్షోత్తరభాషములను చేర్చి
“తార్తారదాసీనుండరి” యనునామమున నీగ్రంథమును
రచియించినాఁడు—గ్రంథప్రాశస్త్యముపాఠకులకుఁదద్దు
గానుభవమునఁ దెలియఁగలదు. దీని నాంధ్రీకరించుపట్టు
న కొన్నిపట్ల కేవలసారాంశమునుమాత్రమే తీసి గ్రంథక

రయొక్కయుద్దేశములు చెదరకుండునట్లు స్వేచ్ఛగ్రవా
 సితిని. కొన్నియెడలఁ గేవలభాషాంతరీకరణమే యొన
 రించితిని. ఎట్లయినను భాషాంతరీకరణమున మాతృకలో
 ని రసభావము లున్నవియున్నట్లు వ్యక్తంబగుట పొసంగ
 దు. గుణగుణములు రసజ్ఞులగుపాఠకులు తెలిపినచో
 వలయుమాన్యులు ముందుకూర్చునఁ బొందుపఱచెదను.
 దత్తుగారిజీవచరిత్రము జగద్విశ్రుతమయ్యును గ్రంథము
 చదివినవెనుక, కవి యెట్టివాఁడైయుండు ననికుతూహల
 పడుపాఠకులకు మఱియొకగ్రంథమును జూచికొమ్మనిచె
 ప్పుటకంటె వేఱొక్కచోటఁ బ్రచురింపఁబడియుండుదా
 ని నిచ్చటనే నెలకొల్పుట యుత్తమం బని యెంచి నాచే
 నాంధ్రీకరింపఁబడిన హిందూదేశ ఆర్థికచరిత్రమునందలి
 యీయనజీవచరిత్రము నిందు పునర్ముద్రణముగావించితి
 ని. ఈగ్రంథము నేనాంధ్రీకరణమున కుపక్రమించి నాకు
 తీరికగలుగునప్పుడెల్ల రాత్రులను వ్రాయుచు రెండుమా
 సములలో ముగించితిని. లోటుపాటులను గప్పిపుచ్చుట
 కియ్యది సరియైనకారణముగా పరిగణింపఁబడునెడల దిన
 మునకు రాత్రులు ఏగంటలకు వెనుక రెండుగంటలకాల
 ముమాత్రమే దీనిని వ్రాసిముగించితిని విన్నవించెదను.

ఇయ్యది యాత్మోత్కర్షకై చెప్పితినిని పాఠకులు భావిం
పకుండుదురుగాక! నేనీగ్రంథరచనకు ప్రారంభించినవెను
క కొండ తాండ్రభాషావిశారదు లీగ్రంథమును రచియిం
పఁబూని నాపూర్వీక నెఱింగి తత్ప్రయత్నమును నాకై వ
దలి నన్ను కృతార్థుం జేసినందులకు వారికెంతయు గృత
జ్ఞాంశ నగుచున్నాఁడను. పలువురు పలుచోట్లనీగ్రంథము
ను రచియింపఁబూనిరని తెల్పుటవలన నీగ్రంథమునందు
జేశ వాసులకెంత యభివచికలదో విదేలము కాఁగలదు.

ఉ. ఉన్నదియున్నయట్టులుగ.

నుంచినకొన్నిస్థలంబులందు భా
వోన్నతిగల్గకుండునటు

లుండికయుండిన భావభంగమూ

కొన్నిస్థలంబులందు, నటు

కొంతయునిట్టులు కొంతయుంచి భా

వోన్నతిదేసికెట్లుతగి

యుండునో యమ్మొందిచివాసితిన్.

ఏలూరు.

6.—3—1916.

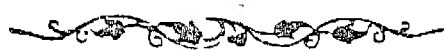
ఇట్లు,

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు.

రమేశచంద్రదత్తుగారి

జీవచరిత్రము.

రమేశచంద్రుఁడు దేశభక్తులలో నగ్రగణ్యుఁడను మాట జగద్విదితము. ఈయన వంగదేశమున కలకత్తా నగరమున 1843 సం॥రం ఆగష్టు 13 తేదీని జననమందెను. ఈయనకుటుంబము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతినందిన కుటుంబము. ఈయన తండ్రిగారు కుంభినీవారని చెప్పబడు తూర్పుయిండియా సంఘమువారి కొలువున డిప్యూటీ కలెక్టరీయుద్యోగము చేసినవారు. ఈయన పెదతాతగారు గురసమాయిదత్తుగారు తనమనుమనివలెనే గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. కలకత్తా స్మిత్ కాజుకోర్టులో జడ్జిపనికి నియమింపబడిన స్వదేశీయులలో మొదటివాఁడు.

దత్తుగారి విద్యాభ్యాసము తండ్రిగారు కలెక్టరీపనిచేయుచున్న బంగాళారాష్ట్రమందలి బహుప్రదేశములలో జరిగెను. తండ్రిగారితో పాటు దేశములవెంట దిరిగిన కారణముచేత నీయన చిన్నతనము నుండియును ప్రజా

ల యాచార్యవహారములును స్థితిగతులును పూర్ణముగ బరిశీలించి చూడఁగలుగుట తటస్థించెను. ఈయనుభవ మే ఈయనకు గంధరచనా కాలమున మిక్కిలి యుపయోగకారియయ్యెను, దత్తుగారు, సర్వకళాశాలా పరీక్షలకన్నిటికిని హిందూదేశ విద్యాలయములయందే విద్యనభ్యసించి పట్టపరీక్షయందు కృతార్థత నందకపూర్వమే సివిల్ సర్విసు పరీక్షకంగ్లండునకుఁబోయెను. ఈయనతోడఁ గూడిపోయినవారు సురేంద్రనాథ బెనర్జిగారును బెహరీలాల్ గుప్తాగారును. 1869 సం॥ రమున అనఁగా ఈయనకు 21వ యేట నాపరీక్షయందు విజయమునంది యందీతఁడు తృతీయస్థానమును స్వీకరించెను. ఆకాలముననే ఈతఁడు బారిష్టరీ పరీక్షకు కూడజదివి యందుకూడ విజయమునందెను.

ఫ్రెంచివారికిని ప్రష్యావారికిని యుద్ధములుజరుగుచు బహుకార్యభూయిష్టమైయున్న యాకాలమున నీతఁడు ఐరోపాఖండము నందంతటను సంచారముచేసి హిందూదేశమునకు 1872సం॥ రమున మరలివచ్చి క్రిందితరగతి కలెక్టరీయద్యోగమును సంపాదించెను. 1883 సం॥ రము ఏప్రిల్ నెలలో నీయనకు మండలాధికారము

చేజిక్కెను. అంతకు ముందెప్పుడును ఆగ్నేయులదొరతనమునం దిట్టియుద్యోగము హిందువుల కిచ్చియుండకపోవుటచే దొరతనమువా రీతనిపై ప్రత్యేకమొక కన్నుంచి ఈతనిదొరతనమును పరికించుచు వచ్చిరిగాని అందీతఁడేమియును సందోసఁగినవాఁడు కాఁడు ఆయుద్యోగమును సమర్థతతో నెఱవేర్చుచు వచ్చినందులకును బంగళదేశము నందలి జమీందారీరయితులచట్టమును తయారుచేయుటలో దొరతనమువారి కీతఁడుచేసిన సహాయములకును 1892 సం॥ రమునం దీయనకు సి. ఐ. ఇ బిరుదు లభించెను.

1893 సం॥ రమున బర్దవానురాష్ట్రమున కీతని కమీషనరుగా నియమించిరి. ఈకమీషనరీయుద్యోగ మురాష్ట్రమున నొలుగైదు జిల్లాల డిప్యూటీకమీషనర్లపై నధికారము చెలాయించుగొప్పయుద్యోగము. అచ్చటిడిప్యూటీకమీషనరీయుద్యోగము మనరాష్ట్రములోని జిల్లా కలెక్టరీయుద్యోగమువంటిది. తరువాత బంగళదేశము నందలి చట్టనిర్మాణసభలో మెంబరుగా నియమింపబడి 1897 సం॥రమున నుపజీవితము గైకొనెను. ఇంతటి విన్నవయున్నననే ఈయనయుపజీవితము గైకొనుటకు కార

రామర్హతయ్యుండినను తనకీయవలసియుండు లెప్పినెంటు గ
వర్షరీయ్యున్యోగమును తనకీయమిచే ననికొందఱు చె
ప్పదురు దేశాభివృద్ధియందు ఈయనకుఁగల యభిమా
నముచే గ్రంథములు వ్రాయుకుతూహలముతో విరతిన
హించిరని కొందఱు చెప్పదురు.

పిమ్మట 1897 మొదలు 1904 సం॥రమువఱకు
నప్పుడప్పుడాతఁడు స్వదేశమునకు తనవారిని చూచిపో
వుటకై వచ్చుటతక్కు తక్కినకాలముంతయును అంగ్లేయ
దేశముందే వినియోగించెను. ఆ దేశముననున్న కాలము
లో లండను యూనివర్సిటీ కళాశాలయందితఁడు హిం
దూదేశచరిత్రములలో యుపన్యాసరంధ్రకుఁడుగా నీయ
మింపఁబడెను. ఈకాలమున నేదాదాభాయి నారోజి గారు
ను ఉమేశచంద్రబెన్ద్రగారను, ఇంగ్లండున వేయుండి హిం
దూదేశప్రభుత్వసంస్కరణమునకై చేయుప్రయత్నముల
కీతఁడు సాయపడెను. ఈతఁడు రామాయణమును మహా
భారతము నాంగ్లేయభాషను పద్యకావ్యముగా విరచిం
చి ప్రకటించిన కాలమిదియే.

1899సం॥రం డిశంబరు నెలలో లక్నోపట్టణమున
జరిగిన దేశీయమహాసభకు అగ్రాసనాధిపతిగావచ్చి దేశ

మునందలి యార్థికస్థితులను గూర్చిన తనవిజ్ఞానధనమును జనులపై వెదజల్లెను. ఈతనిపరిజ్ఞానము మహాపరిజ్ఞాతయగు కర్జనుప్రభువువారి జ్ఞాననేతమునకు కలికమువలె పనిచేసెను. భూస్థితీతో సంబంధించిన రాజనీతినిగూర్చి యీతఁడుకర్జనుగారిపేర వెల్లడిగ కొన్నియుత్తరములు వ్రాసి పత్రకలయందుప్రకటింపగా కర్జనుప్రభువువారా యుత్తరములతోనియలశములకన్నింటికిని సమాధానము గ ‘దొరతనమువారి భూమిపరిపాలనా నీతి’ యనియొక గ్రంథమును వ్రాయించిదానిని దేశభాష లన్నిటిలోను ప్రకటించిపత్రక చేర్చిరియందునుఅమ్మించెను. ఈనీతిని ఖండించుచు దత్తుగారుమరల ప్రత్యుత్తరమునువ్రాసిరి. అట్లు ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుచునందెవ్వరు వ్రాసినసంగతులు వాస్తవమో దానినివిమర్శచేయుటకును, మేలైననని దొరతనమునారు చెప్పఁబడెడు గ్రామములకుఁ బోయిఅచ్చటిరయిశులస్థితిగతులను విచారణ చేయుటకును ఒకసంఘమేర్పాటుచేయుఁడని కర్జనుప్రభువువారిని కోరెను కానియాప్రభువువారందులకంగీకరించినవారు కారు. ఈప్రార్థన ఈయనయొక్కఁడేకాక హిందూదేశవాసులలో ప్రముఖులును ఆంగ్లేయదేశవాసులలో హిందూ

దేశమునది దభిమానముగల ప్రముఖులును మహాజను
పూర్వకముగ కూడ జేసినారు. అదివిఫలమయ్యెను. ఈవిష
యమై యీయన తరచితరచిచేసినకృషియంతయును శా
శ్వతముగా దేశమున నెలకొనిట్లకై ఈయార్థికచరిత్ర
రెండుభాగములుగా రచియించి ప్రకటించెను. ఈగ్రంథ
మునం దీతని బుద్ధివై శద్యమును అనుభవజ్ఞానసంపత్తి
యును కార్యవిమర్శనాశక్తియును తేటతెల్లముగ జనుల
కందఱుకను తెలియకనూనదు.

హిందూదేశమునకు 1904 సం॥రమునం దీతడు
మరలివచ్చినతోడనేకేవలదేశక్షేమతత్పరులగు బరోడా
మహారాజు సయాజీరావుగారు ఈయనకు గివిన్యూమం
త్రిత్వమునొసంగిరి. ఆయుద్యోగమును రెండుసంవత్సరము
లు నిర్వర్తించి న్యాయపరిపాలనావ్యాపారమునకునుప్ర
భుత్వకార్యనిర్వాహకవ్యాపారము నకును సంబంధములే
కుండ విడదీసి అయ్యది దేశమునకెంతటి యుపకారమ
గునోదానినిచేసిచూపెను. వ్యవసాయాభివృద్ధినిగూర్చియు
పరిశ్రామకవ్యాప్తినిగూర్చియుఈయన చేసిన కృషి ఆదేశ
మున విజృంభించి నటుతల్ల వ్యాప్తమై యున్నది.
ప్రాథమికవిద్య యాదేశమున సర్వత్ర జీతము లేకయే

ప్రబలుటకు తగిన యేర్పాటుచేసెను. తరువాత నిరంకుశాధికారకార్యవిమర్శనాసంఘమున సభ్యుఁడు గానుండుఁడని దొరతనమువారు కోరగా నందులకంగీకరించి హిందూదేశమంతయును తిరిగి ఆసంఘమువారు వ్రాసినరిపోర్టులో హిందూదేశపరిపాలనాసంస్కారములనుగూర్చి తానుమిక్కిలి బలవత్తరముగ నొక్కరిపోర్టును వ్రాసెను.

అది పూర్ణముగ ముగిసినవెనుక 1909 సం॥రం మార్చినెలలోమరల బోడు రాజ్యమున ప్రధానమంత్రిత్వమును స్వీకరించి నవంబరు నెలనడుమవఱకును ఆయన ద్వ్యంగకార్యముల మిక్కిలి సమర్థతతో ననుకూలముగ నెరపుచు నాకస్మికము వ్యాధిపీడితుండై 1909 ననంబరు నెం. 29 తేదిరాత్రి 2గంటలకు తానెత్తుంత ప్రేమతోఁజూచుకొనుచున్న తనజగ్మదేశమును తననై పరితిపించుచున్న స్నేహజ్యోతిషమును వీడి స్వర్గస్థుడయ్యెను.

ఈయన బంగాలిభాషయందు మహాభారతమును ఋగ్వేదమును వచనకావ్యముగ వ్రాసెను. బంగాలాదేశమునందలి జనులందఱునీతనిగ్రంథకర్తగా నెఱిగినంతబాగుగ రాజకీయవ్యావహార్యగా నెఱుంగరు. ఈయన యింగ్లీషుభాషయందు వ్రాసినగ్రంథములుకూడ ననేకములు

న్నవి. ఈ మహామహుఁడు దేశమునకుఁ జేసిన మహాపకారమునకై దేశవాసులెవ్వ రేరీతి నెంతకొనియాడినను ఈయన ఋణముతీర్చుకొన శక్తులు గారు. ఈ దేశభక్తుని మహాదాత్య కొకకానుకగా నీక్రిందిపద్యపంచకమును సమర్పించి యీతనియాత్మకు పునరావృత్తిరహితశాశ్వత బ్రహ్మ లోకావాప్తికై పరమాత్మునిబ్రార్థించుచు నీయనజీవితకథన మింతటితో విరమించెదను.

సీ. తనదుర్గతిని బాపు * కొనఁగ భారతమాత

కన్న కాచున వాసిఁ * గిన్నవిడ్డ
భారతీయులకడఁ * బ్రభుశక్తి లేదన్న

యవవాదఁ బాపిసి * యట్టి దిట్ట
ప్రజలయం దనురక్తి * ప్రభువు లందానక్తి

ననుపమంబుగఁజూసి * నట్టిజాణ
దిగనాఁటిసోయిన * దేశాభిమానంబు

పునరుద్ధరింప మే * కొనిన ప్రోడ
క్షితి నడచునత్పయత్నసం * సిద్ధికొఱకు
దైవమును సంఘటింపంగఁ * దలఁచి దివికి
నేగుచున్నాఁ డనంగ ర * మేశచంద్ర
దత్తుఁడ స్తంగతుం డయ్యె * ధరణి నుండి.

నీ. ప్రజలకష్టము నెల్లఁ * ప్రభులకుఁ దెలుపంగ
 వారిభాషనుకృతుల్ * వ్రాసినాఁడు
 ప్రభులదేశస్థులు * ప్రజలకుఁ దెలియంగ
 మాతృభాషను కృతుల్ * మనిచినాఁడు
 ప్రజలపక్షముఁబూని * ప్రభువులకడ కేగి
 తివిరి కార్యంబు సా * ధించినాఁడు
 ప్రజలచెంతను జేరి * ప్రభులచిక్కుల నెల్లఁ
 జాతుర్యముగ చోధ * సలిపినాఁడు
 ఉభయపక్షంబులను నీతి * నొక్కరీతి
 నెరపయిత్నించి నెగడిన * నిపుణులందు
 చాటిగల రెండు హిందుడే * శంబునందుఁ
 గన రమేశున కాతఁడొ * క్కండెకాక.

నీ. సంఘసంస్కరణంబు * జరిగెడుపట్టున
 తనవిమర్శనమె ని * దర్శనంబు
 దొరతనంబునను సం * స్కరణంబుజరగుచో
 భవదుపదేశంబె * ప్రాణపదము
 ఆత్మదేశస్థు * లరయఁబూనెడునెడ
 భవదీయవాక్యంబె * పరమగురువు
 వ్యవహారికప్రజ్ఞఁ * బరికించి కనుచోట

తావకప్రజ్ఞయే * దర్పణాబు
 భరతఖండంబు నభివృద్ధి * పరచునెడల
 పాలకులకైన లోకల * పాలింకెన
 నీదువచనప్రమాణంబె * నియతి యయ్యె
 దేశసద్భక్తిసాంద్ర ర * మేశచంద్ర!.

సీ. మితవాదులను జేరి * యతివాదపక్షంబు
 తెగనాడి కలహించి * తీరుగ లేదు
 అతివాదులను జేరి * మితవాదగోతి న
 న్యాసరీతి యరి వ్హ * నాడలేదు
 రాజవిద్రోహాకా * ర్యములు జేసెడివారి
 జాడయైనచు కంటఁ * జూడలేదు
 ప్రభుపక్షమున జేరి * ప్రజలను దిగ్గ్రహింపి
 దొరలనీ టెచ్చుదురు * జరపలేదు
 సర్వసముముగఁ బ్రభుప్రజా * సమ్మలేముగ
 మాతృదేశోద్ధరణమె గ * మృదుగుఁ జేసి
 స్వస్థతను ధాతిఁబొందెన * స్వచ్ఛమతికి
 నీకు స్వస్థతఘనమె ? ర * మేశచంద్ర!.

సీ. ఊహ వచ్చిననాలు * నుండియునొక రీతి
 కడు మేలిపనిఁ గన్న * కలము విడిచి

వయసువచ్చిన దాది * వర్ధింప నెంచి ప్రే.

మించినజన్మభూ * మిని దృఢించి
ప్రభుత యబ్బినది ప్రా * రంభించి సోదర

భావంబునను గాంచు * ప్రజల వీడి
ఆదినండియు భవ * దాలోచనమె కొన్న

చిరకీర్తియుతు నయా * జీనివిడిచి

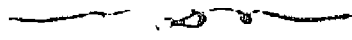
ముద్దునుతునిగఁ గను నార్య * భూమివిడిచి

తోడఁబనిసేయు దేశభక్తులను విడిచి

స్వర్గసుఖమున కొంటిఁబో * జనున లయ్య!

దేశసద్భక్తిసాంద్ర! ర * మేశచంద్ర !

గ్రంథవిమర్శనము.

చారిత్రవిషయకపరిజ్ఞానమునందు రమేశచంద్రు
నకున్న నేర్పుమతియొక్క భారతీయున కున్నట్టు చెప్పనొ
ప్పదు. చారిత్రవిషయములఁగ భాగ్యమునఁ జదివిన,
పాఠకమహాశయులకు నిదర్శనపూర్వకముగు నీతిసూక్తము

మనస్సున కెక్కఁగలదు. ఈమాధవీకంకణ

వస్తునిర్ణయము. మునమనగ్రంథకారుఁడు నిరుపమానరాజ
యము. నీతిసూక్తమునందు మహమ్మదీయసామ్రా

జ్యనిర్మాతయగు అగ్బరుని యొక్కయు

ను, ఆతని మంతులయొక్కయును, తత్కాలదేశికవ్య
వస్థలయొక్కయు చారిత్రమును హృదయంగమంబుగ బో
ధింపనెంచి నట్లు గ్రంథమేమాత్రము శ్రద్ధతోఁజదివినను
పొడకట్టకమానదు. కథాస్వరూపంబునకు నలయుదాసి
కిన్న చారిత్రకవ్యాపారము లిందుపలుతావుల విపుల
ముగ చూపట్టును. చానినిబట్టి చరిత్రాంశముల బాగు
గ నెఱింగినపాఠకులు కొందఱి కీనవల బంకించంద్రునిన
వలలంత మనోరంజకములుగ నుండకపోవచ్చును గాని,
చారిత్రకవిషయముల నానుపానులు బాగుగాఁ దెలియని

వారి కభిరుచి యీషత్తయినను తగ్గనేరదు. చారిత్రకపరిజ్ఞాన మెల్లెడలను నీయన కావేశప్రేరితంబై వలదనినను తనంతట తానుగవచ్చి కలమునుండి జారిపడుచుండునటు లిందు తెలిసికొనఁదగు. ఇదియునుంగాక అంగ్లేయభాషను వ్రాయఁబడినయీ గంధముహిందూదేశసందర్భముల నెఱుంగని యాంగ్లేయదేశవాస్తవ్యుల కుద్దేశింపఁబడినది. అందువలన చారిత్రకవిషయములు విపులము లనవసరము లనరాదు. అచ్చటివారికి మనదేశపుటాచారవ్యవహారములు సంగతిసందర్భము లెఱుకపడవు. ఆకారణంబున సాంఘికాచారంబులుకూడఁ గొన్ని మిక్కిలివివరముగ దెలుపవలసివచ్చెను. అవి దేశీయపాఠకుల కొక్కింతయు నవసరముగనే కనఁబడవచ్చుంగాని వంగదేశమునకును మనదేశమునకును గల యాచారవ్యత్యాసములను దెలిసికొనఁ దలంచినవారి కవియుననవసరములు కానోపవు.

రమేశచంద్రుఁడు బకించంద్రుని యుపదేశమునదేశభాషను వచనప్రబంధములువ్రాయఁగఁడంగినట్లు ఈతని జీవచరిత్రయందుఁ గనంబడును. బకించంద్రుని చంద్రశేఖరమును ఈమాధవీకంకణమును జక్కఁగఁ బరిశీలించి చూచినచో వీరిరువురునుచేరి యొక్కమార్గమునను హిం

దూవై పాహిక సిద్ధాంతములను స్త్రీల పాలివ్రత్య నియమ
 ములను జూపింపఁదలంచి, ఈ రెండు గ్రంథములను వ్రాసి
 నట్లు కన్పట్టెను. కథాస్వరూపముచి విమర్శించి చూచిన
 రెండింటియందును గూడ, ఒకరియందు నురక్తయైయుం
 డినయువతి మఱియొక్కరిని పెండ్లాడుటయే తటస్థించిన
 ది. ఒకరియందు పస్తీతంబై యున్న మనంబును మఱియొ
 క్కరిపై నులపవలసివచ్చినది. ఉభయత్ర చిట్టచివరకు వి
 జయమే కలిగినట్లు చెప్పవచ్చు. సంపూర్ణవిజయము కలిగి
 నను కలుగకున్నను ప్రవాహంబునఁ గొట్టుకొనిపోవునను
 రాగంబువిధిచోదితంబైన వివాహబంధకారణంబున నే
 టికెదురీది, యానీటివడి నలసటఁజెందుచు నడుమనడుమ
 నిలుచుచుగమ్యస్థానముపై లక్ష్మ్యంబుంచుచు వేసినయడు
 గుపట్టు జారిపోకుండఁ గాలూని మనంబెన్ని యోకడగం
 డ్లకు లోను జేయు ప్రస్తిమితము నొందుటమాత్రముకన్ప
 ట్టకమానదు. పూర్ణవిజయ మీ రెండుగ్రంథములందును
 గూడఁ జెప్పఁబడలేదు. గాసితన్మార్గమునకుఁ గలిగిన య
 వరోధములన్నియును తొలంగించి కథమఱి గుడముట్టెను.
 కాని యీ సిద్ధాంతముల నెరపుటలో నీ రెండుగ్రంథము
 లలోను తొక్కినమార్గములు రెండును కేవలభిన్నములు.

హిందువులు మొగముపైనుండి కడిగిన మహమ్మదీయులు క్రిందినుండి కడిగినట్లును, హిందువులు ఎడమనుండికుడికి వ్రాసిన మహమ్మదీయులు కుడినుండి యెడమకు వ్రాసినట్లును, తద్గమ్యస్థానమును చేర్చుమార్గములు రెండును భేదించినవి.

శైవలిని చంచలచిత్త. హేమలత నిశ్చలహృదయ. ఆమెకుచురుకుపాలు హేచ్చు. దుడుకుదన నుధికము. ఈమె శాంతమునకు నిధానము. శైవలినికడ ప్రపంచవ్యాపారములన్నిటియందుననుగూడ విశేషమైన తెలివితేటలున్నయవి. ఆవులించిన ప్రేవులులేక్కపెట్టురకము. ఆమెకున్నంతసమయస్ఫూర్తి మతియొక్కయెడఁగన్నట్టదు. హేమలతకు తెలివితేటలు లేకపోలేదు. ఈమె దారి నెపోయి దారినె వచ్చునది. అందువల్లనే శైవలిని పునావాగ్యభిచారంబులకు లొనై పతితయై యెన్నియో యాతనలం బొందిపశ్చాత్తప్తయై మరల యథామార్గమునకుదీసికొనిరాఁబడవలసివచ్చినది. హేమలత కట్టిదేమియునక్కఱలేకుండఁగనే యవిలంఘ్యంబగు ననుబంధంబెప్పుడు సంప్రాప్తంబయ్యెనోయప్పుడుతనవిధ్యుక్త ధర్మమును గుఱ్ఱెఱింగి దానికి వఁ యామనోధైర్యంబు నవలం.

జించి పతిధ్యానతత్పరమై నరేంద్రునకు ధైర్యస్థైర్యము
 లుచెప్పి యాతనికిఁదనపైనుండు మోహమురాగమును మ
 రల్ప నేన్నియోపాట్లు పడియెను. తోలుతభర్త కావల
 యునని ప్రేమించి యభివృద్ధినిొందించినయనురాగము
 తుదకుసోదరప్రేమగ మార్పవలసివచ్చెను. అట్టికార్య
 మందలికష్ట మాచేయువారికె యెఱుక. హేమలతాన
 రేంద్రులపునస్సమాగమములు మధురానాథునిసువర్ణదే
 వాలయమునగావించెను. దేవాలయమునఁబ్రవేశించుట
 తోడనే యెంతటియపవిత్రునకై నను ఒక్కింతసదుద్దేశ
 ము కలుగకమానదు. అట్టిచో సద్గుణరాసులమాటచెప్పు
 నేటికి? హేమలత గుణరాశి. అట్టిసారీమణిసచ్చరిత్రకు
 భగవత్సాన్నిధ్యంబుసంప్రాప్తంబైన నెట్టిదూర్ఘటకార్య
 మైనను సుకీరంబుగపొసంగఁగలదని యోచించి గ్రంథ
 కర్త తత్సమాగమంబున కట్టిదివ్యస్థలంబు సంఘటించె.
 హేమలతానారేంద్రులకు జరిగినసంభాషణము గనుఁగొ
 నిన ఎంత రాతిగుండె గలవారికిని మనస్సు నీరుగాక
 మానదు.

మనుజునకు భార్యయందును తమజాతయందును
 సహోదరునియందును అందఱియందును అనుబంధమునకు

ప్రేమ యేమూలము. ఆ ప్రేమయొక్క యెడ మోహముగా
 బరిణమించినది. ఇంకొక్క యెడవాత్సల్యముగా మారిన
 ది. వస్తుతత్వమొక్కటియే యైనను మనస్సు దేనియం
 దేభావమునఁబ్రవర్తించునో యట్టిభావవికారములెక్కిమ
 క్రమముగనభివృద్ధిపొందుచుండు. పోవుపోవుమార్గము
 నుండి వెనుకకు మరలించుటదుర్బలమే యగును గాని,
 అట్టిది చేయవలసివచ్చినప్పుడు ఎన్నికష్టములువచ్చిన నే
 మి చేసిచూపుట కర్తవ్యము. అన్యధావర్తించుట పాత
 కము. ముక్తికంఠకునో మనమతసిద్ధాంతమునుబట్టి యిం
 ద్రియనిగ్రహమేకారణము. అట్టియింద్రియనిగ్రహము నే
 ర్పుటకే యిట్టిపరీక్ష లేర్పడినవి. ఇదితెలియక మనస్సున
 కిచ్చవచ్చినవారినే పెండ్లియాడుట యుత్తమోత్తమంబ
 నియు నదియే పతివ్రతాత్వమునకు మూలం బనియు బో
 ధింపనెంచెదరు. మనపురాణములయందలి స్వయంవర
 గాథలఁ జదివి చూచితమేని శ్రీరామునికాలము నాట
 నుండియు స్త్రీలకు స్వచ్ఛందమైన స్వయంవరము లేనట్లు
 కన్పట్టు. గురువులుచెప్పిన లక్ష్య మేదియో యొకటిమన
 స్సున బెట్టుకొని అట్టివాఁడెవ్వఁడైనను వానినే వరియిం
 చుట ఆకాలపుస్త్రీలకు స్వయంవరముగా భావింపఁబడి

యెను. అయ్యది నిశ్చయముగ స్వయంవరమా? స్వయం
వర మనిన మనస్సునకు వచ్చినవానినేవరింపవలయును.
ఈదృశంబగుసిద్ధాంతము గ్రంథకర్త దృష్టాంతపూర్వక
ముగఁ జూపదలంచినట్టుకనిపెట్టఁదగు.

హిందూమతసిద్ధాంతములనుబట్టి లభ్యంబైనప
దార్థముతో సంతృప్తి నందవలయును. విధివిహితం బగు
వస్తువునందు నీమాత్ర వర్గమునీకు శ్రేయోదాయకంబ
ని బోధించి నియమించినదానియందు నీమనసును నీవు
ప్రవేశపెట్టలేవేని ముక్తిమార్గము నెట్లుసాధింపనోపుదు
వని మనసిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి. అన్యదేశసి
ద్ధాంతములును నీమార్గమునె యనుసరించి పోయినట్లు
షేక్స్పియర్ మున్నిగుగ్రంథకారులువ్రాసినసిద్ధాంతము
లవలన విదితమగుచున్నది. షేక్స్పియరు తన ‘వణిక్కు
రవ ర్తకోదంతము’ (Merchant of Venice)న ప్రహర్షిక
(Portia)కునియమించినస్వయంవరకార్యముఁ గనుఁగొని
ననీసిద్ధాంతమే తెలియఁగలదు.

నరేంద్రునకుఁబ్రవాసగతి లభ్యంబైనది. హేమ
లతనుండి ఎడఁబాటు కలుగనున్నది. వారిదువురకును జి
న్ననాఁటినుండియును దినదినప్రవర్ధమానముగఁ బెరుగు

చున్న యనురాగవల్లక యీక్షణయంత్రపోషణ లేకుండఁ
బోవుచున్నది. హేమలత యత్యంతవాత్సల్యంబునఁ బెం
నామనిర్ణ చిన మాధవీతనుండి యొక లతాఖండముం
యను. దుగ్రించి దానిని కంకణముగా నలవరించి న

రేంద్రుఁడుబద్ధానురాగంబున “వీనిపువ్వులు నే
డోతేపో యెండిపోవును. కాడమాత్రము విశేషకాల
ముండును. నీకునా యెడ నెంతకాలము దయయుండునో
యంతకాలము దీనిని జ్ఞాపకార్థముగఁ బదిలముగనుంచు
కొనుము. నాస్మరణయే నీమనస్సునఁ గలుగకుండునని దీ
నిని పనికిమాలినదానిగ నెంచి విస్మరించుము” అని చెప్పి
యామెహస్తము నలంకరించెను. పిమ్మట వారిరువురును
హేమలతాశిరీషులవివాహానంతరము సువర్ణదేవాలయ
మున సమావేశ మైనారు. నరేంద్రుని దెంతటినిగ్మించి
త్తమోయంతటి బద్ధానురాగము. చిన్నతనంబునుండి
యును కడుంగడుజ్జేమించినయాముద్దరాలిపై ననురాగం
బు మనంబునఁ దగుల్కొనియాచిత్తముఁజేసుండి మర
లిరాకయుండుటచేనామె సాంగత్యమెంతయో. కష్టముమీ
ద నిరాకిరించ నిలసినవాడయ్యెను. ఈమెయెడఁగలయ
నురాగంబు ప్రపూర్ణంబై యుండుటచే తాత్పరసుందరి

గెంతవిశ్వసనీయ యైనను, ఎల్లప్పుడును వెన్నంటియే
 వచ్చుచుండినను, అతఁడు తనమనంబును మాత్రమామె
 యెడ కామవికారంబునకు లోనుగానిచ్చినాఁడు కాఁడు.
 అంతటిమోహానుబంధమున మరలినచ్చుసరికి ఆప్రేమక
 నిదానము, ఆసద్గుణఖని యాతనివిడిచి చిన్నఁనాటి చెలి
 కాని శిరీషుని పెండ్లియాడియుండెను. తదనంతర మెంత
 యోకాలమునకుఁగాని వారిరువురకును సమావేశముక
 లిగినదికాదు. అప్పటికి మాధవీకంకణ మెండిపోయినది.
 కాఙియంతయును ముక్క-ముక్కలై నది. హేమలతకు న
 రేంద్రునియెడలఁ గలయునురాగ మెట్టిదియోగాని జ్ఞా
 మె చెండినయాకాడ నొక్క ముక్కయైన నూడిపోకుండ
 దారముతో గ్రుచ్చి పదిలముగ దాచి యాతనియెట్లయె
 దుట గంగాప్రవేశము చేసెను. దానితో మాధవీకంకణ
 మును మనగ్రంథమును గూడఁదుదముట్టినని. అభిజ్ఞాన
 శాకుంతల నాటకమునకును అంగ్లేయ వ్యాఖ్యాతలు
 “The lost ring” అనగా “నష్టాంగుళీయకము” అనియె
 ట్లు నామకరణము చేసిరో యట్లేదీ కీమాధవీకంకణ
 నామకరణమెంతయుఁ దగియున్నది.

దీనికి బంగాళ భాషయందు మాధవీకంకణ మని

యును, ఆంగ్లేయభాషయందు "The Slave Girl of Agra" తార్తారదాసినుందరి యనియు నామములున్నవి. ఇందేదిసమంజసమో మనమాలోచింప నలసినచ్యునెడ బంగాళభాషయందుంచిననామమే తగియున్న దనిచెప్ప నొప్పు.

జలేఖానరేంద్రులకు ఆగ్రాకోటయందు సమావేశము సంఘటిల్లినది. నరేంద్రుని కామయెడ ననురాగ మంకురించుటకు కారణముప్రత్యుపకారము. తాననారోగ్యతల్పగుడై యున్నవేళల నామే తనకు చేసిన యుపచారము లకై తన విధ్యుక్త ధర్మము నాతఁడు నెఱప నెంచి నరేంద్రుఁడు యామయెడఁ బ్రసన్నహృదయుఁ డయ్యెను. ఆతని హృదయంబునం దెల్లప్పుడును హేమలతయే యధివసించియుండుటచే జలేఖాయెంతమనోహరిణియైనను నామయెడఁగామతప్తుండు కాఁడయ్యెను. ప్రకృతి సిద్ధం బగు హృదయ వికారం బొకటిరెండుసారు లాతనికిమేయెడఁ గలిగినట్టు, మోహవికారమున కక్షరాభ్యాస కార్యంబుల గుఱుచుంబనాదిక్రియల కారఁడు పాఞ్చడిసట్టుచు, గ్రంథకలకరియాసందర్భంబులఁజూపి యున్నాడు. కానియామే

యాతనిమనో దార్ద్ర్యంబు పరీక్షింపఁదలంచి యాతఁనిలో
 బఱుచుకొనఁ బ్రయత్నించువరకు నయ్యది యాతనిమనం
 బునుండి యద్భుత్యమయ్యెను. మనంబున నెయ్యదిగా
 ధంబుగనాటుకొనెనో అదియొకదానిలిచియుండునది. ఒ
 కయెడ గాఢానురాగంబున్న యప్పుడుమరియొక్క యె
 డసట్టిప్రేమం బుదయించుటెట్లు? బద్ధానురాగ యగు జ
 లేఖాసుందరియెడ నాతఁడగపరచిన దంతయును గృతజ్ఞ
 తాపూర్వకంబగు ప్రత్యుపకార మనవలయుం గాని కా
 ముకవ్యాపారభాజనం బగు మోహవిషయం బనరాదు.
 గ్రంథమునం వాది మొదలంతయువరకు నెచ్చట జూచినను
 సరేంద్రునిమనంబు మరియొక్కమాదిరిని ప్రవర్తించున
 ట్లుదృష్టాంతము కానరాదు. గ్రంథమున గ్రంథకర్త ప్ర
 ధానకార్యముగా నొసర్పఁదలంచినది నై వాహికసిద్ధాం
 తమునందలిసీతిగాని ప్రత్యుపకారకార్యంబు కాదు. ఆకా
 రణంబున తార్తారిసుందరి యని దీనికిఁ జేరిదుటసమంజ
 సముగాఁ గన్పట్టదు. సరేంద్రునిహృదయమునందు హే
 మలతపైఁ గలయనురాగ మాజలేఖాయచ మచ్చుకాతి
 పై గీటుపుచ్చినగాని జగద్వితము కానేరని మాటవాస్త
 వమే. అగుగాక! సాధనములుగా నుండిన వాని కన్నిటి
 కినిబ్రాధాన్య మీయవచ్చునా?

జ లేఖా యనురాగమునే యీ గ్రంథమునందలి ప్రధానాంశముగా బరిగణింపరాదాయందు శేమో? అంతులకు గ్రంథకర్త తగినసాధనచూపుచు యొసంగినాడు కాదు. జ లేఖాయందు గన్పట్టిన దేశపక్ష మోహమైనది. నరేంద్రునిహృదయమెప్పుడును నందులకంగీకరింప లేదు. అట్లుండినను దానిని ప్రధానాంశం బనిచెప్పుదుమనిన కథానిర్మాణాద్దోషమునకు వ్యభిచారము సంభవము కాక మానదు. ఇందు హేతులతా నరేంద్రులకు గలయనురాగ మంగి. రెండవది యుగము. మనురూపునియనుచులు గాయక బాలుని వేషమున నరేంద్రుని వెన్నంటి వచ్చు జ లేఖాను ఖడ్గమున కెరజేసినపు డామెప్రాణావశిష్టయై పలికిన కడపటిపలుకులు వినినచో నామెమోహ మెంతటి గాఢంపుమోహ మోస్పష్టపడగలదు. రాజస్థానమునందలి మరుస్థలంబున పటకుటీరంబున సర్ధరాత్రినమయంబున వారిరువురును నేకాంతముగ సంభాషించునపుడు నరేంద్రుడు తనమనంబు మఱియుక్క యుచిపైనున్నదనిచెప్పువఱకు నరేంద్రునిహృదయరహస్య మామెయెఱుగదు. తనకొఱకై నరేంద్రుడు చేసిన కార్యములన్నియు నింతవఱకును మోహకార్యంబులుగ నే యామె సంభా

వించెను. అప్పు డామెకుఁ గలిగినభగ్నమనోరథం బెట్టిది
యో జలేఖా నరేంద్రునివెనుకఁ జేర గుఱ్ఱముపై నిరువు
రును మాటలాడుకొనిన సంభాషణమునుబట్టి విదితమగు
టలేదా?

ప్రథమ తృతీయఖండముల జలేఖా ప్రసంగమే లే
కుండుటయు చతుర్థఖండమునందై నను హేమలతనుగూ
ర్చియు తత్కుటుంబమునుగూర్చియు ముచ్చటించు ప్రకర
ణముల జలేఖానుగూర్చిన ప్రస్తావముమృగ్యంబగుటయు
ద్వితీయఖండమున పూర్ణముగను చతుర్థఖండమున హేమ
లతాప్రసంగము లేని ప్రకరణములును తీసివేసిన మాధవీ
కంకణ కథానందర్శమునకే మాత్రమును లోటులేకుండ
కుండుటయును గనిపెట్టి మానిన మొదట బంగాళీభాష
యందురచించిన మాధవీకంకణమునందు జలేఖా ప్రస్తావ
మే లేదేమోయని గట్టిసందియమువొడముచున్నది. నా
యూహయే నిశ్చయమైనచో నామవిచారణముంగూర్చి
న నాయూనిర్ధారణము వికల్పము లేకుండ నిలిచియుండఁ
గలదు.

రమేశచంద్రుని రచనాపై పుణ్యము మిగుల వి
శ్వాసమైనది. ఈనవలయందాతఁడు చారిత్రకవిషయము

ల చిత్రకథాప్రసంగమున నిమిద్ధిదేశదేశముల వెదజ
 ల్లనెంచి నాడు. ఆగ్నేయభాషయందు శృంగారవచన ప్ర
 బంధముల రచియించిన రై నాట్టును, వీరశృంగారమిళితం
 బుగ చాత్రకవిషయములసౌందురపఱచిన స్కాట్టును,
 అనుసరించి యానవలను రససమంజసముగ నిర్మించెను.
 రై నాట్టుననుకరించి ఆగ్రాకోటయందలి అంతఃపురరహ
 స్యములన్నియును బైటబెట్టినాడు. ఒరునకెవ్వరికిని
 దెలియకుండ పురుషులకంతఃపుర ప్రవేశమెట్లుకలుగునో
 ఆదియెల్ల విశదీకరించి నాడు. స్కాట్టుననుసరించి శృంగ
 రవీరకరుణారసము లిందు ననుపమానంబుగ నెలకొల్పి
 నాడు. తరుణముదొరకినపుడెల్ల భారతీయులజాతీయధన
 మగు నీతులవెదజల్లినాడు. ఈతనిగ్రంథములును బంకిం
 చంద్రునిగ్రంథములును శ్రద్ధతోపరించినవారలకు మనదే
 శమునందలి యాచారవ్యవహారములన్నింటికిని ఆదికార
 ణములెవ్వియో, సంఘమున కవియెంతక్షేమకరములో
 వానిని మనమిప్పుడు విస్మరించి యెట్లుభ్రష్టులమైతిమో
 ఒలిచినఅరటిపండు మాదిరి మనంబునకు గోచరింపకమా
 సదు. హిందూవితంతువుల నిర్బంధవైధవ్యము సంఘము
 న కెంతయుపయోగకరమో, శిరీషుని సోదరియగు శై
 వలిని గుణవర్ణనమున బోధించియున్నాడు. సూర్యపం

చుగను వర్ణించుపట్టున, నవకుమారుని వాఙ్మూలి జనుల
 నందఱ సేకీభావముచేయుచు రాజునెడ ప్రజల భక్తిగౌ
 రవములెల్లుండునో విశదీకరించినాఁడు. నవకుమారునిభా
 ర్య మధురానివాసము చేయఁబోవుపట్టున హిందూనుం
 దరుల విధ్యుక్తధర్మములుచూపినాఁడు. గోకులదాసుని
 రాజ్యనిర్వాహకతంత్రంబులం గనుంగొనిన, రాజ్యసంపా
 దనమునకైయెన్ని యేని మామోపాయముల చేయవల
 సివచ్చుననియె, న్యాయైక మార్గమందులకు తఱచుగ ను
 పయోగకారి కాదనియనుకూడఁ దెలియఁజెప్పినాఁడు.
 శిరీషునిబలంగ మంతయును మధురానగరమునఁ జేరెడు
 పట్టున, కృష్ణునందు జనుల కెట్టిభక్తితాత్పర్యము లున్న
 వో వ్యక్తీకరించినాఁడు. జహంగీరునియెడ తప్పు కలిగిన
 ప్పుడు మానసింహుఁడు సలీమును తోసిపుచ్చి తనమేన
 ల్లుఁడగు ఖుస్రూకుమారునకు రాజ్యమొసంగుమని బోధిం
 పఁ ఆతనియాలోచనమునుగొనక సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడ
 గు అగ్బరుచక్రవర్తి హితవచనంబుల రాజకీయధర్మం
 బులబోధించినాఁడు. తొందరపడి యపకారములు సేయు
 వారియెడ నెట్టినిర్మలభావంబున ప్రవర్తిపవలయునో అ
 య్యది సరేందునియెడల శిరీషుఁడుకనఁబఱచినసోగరభా

వంబునను, బౌదా ర్యలక్షణములవలనను, స్ఫుటపటచినాఁడు
 రై నాల్డునవలల ఆంగ్లేయదేశపాలకుం డగుజార్జిప్రభుని
 ప్రవర్తనమువలె జహంగీరుప్రవర్తనము నీతఁడు గర్హి
 ముగఁ జూపనెంచి నాఁడు. కేవలకాముకవ్యాపారంబున
 ప్రవర్తించెడువారలకు కలిగెడుచాపల్యముమంచిచెడ్డల
 ను విచారింపనీయకుండ స్త్రీపురుషవివక్షతయైనఁ గననీ
 యకుండ స్త్రీరూపసందర్శనచాత్రంబున మోహవిష్టుల
 నుచేయునని యీతఁడుస్త్రీరూపధారి యగునరేంద్రుని
 యాలింగని మభిలషింపఁగోరినజహంగీరుని ప్రవర్తనము
 నబోధింపనెంచి నాఁడు. వేయే? ఇందీతఁడు నెలకొల్ప
 నినీతి వేటొక్కెడ కన్పట్టు నని చెప్పసాహసింపలేము.

ఇంకపాత్రోచితం బగుగుణపోషణ మాత్ర డె
 తనమంజసముగఁ గావించినవాఁడో దానియొప్పుఁబరిశీ
 లించి చూతము. ఈగ్రంథమునందలి ప్రధానపాత్రము
 నరేంద్రనాథుఁడు. ఆతనిగుణవర్ణనము మున్ముందుపరీ
 ష్కింతము.

నరేంద్రుఁడు సత్కులసన్మూతుఁడు. నిష్కపట
 హృదయుఁడు. మాయమర్మము లెఱింగినవాఁడుకాఁడు.
 ఆతనికుదేశము హెచ్చు. పెద్దకుటుంబములోఁ జేరిన

మానవులు. సామాన్యముగ తమ యొద్దనుండు తప్పులను
 సైత మొప్పులుగా నమర్చించుచు వాని నొప్పు
 నకేం కొనకుందురు. అట్టియాభిజాత్యదుర్గుణ మీత
 దుగ్రిడు. నికడలేదని నరేంద్రనవకుచూరుల నొకావిష

యికవ్యాపారంబుపట్టున తెలియందగు. జాత్య
 భిమానమును దేశభిమానమును నీతనికిమెండు. అక్కను
 పాదుషా యెంతటి గౌరవ మొసంగినను, యెంతటి
 ముద్దులాడి తనకయాచితంబుగ తనంతఃదాలభ్యంబైనను
 తనజన్మదేశమును విడిచియుండనాతనికి మనసొప్పినదికా
 దు. దేశము లన్నియును దిరిగినాడు. మహావీరుడై ప్ర
 వర్తించినాడు. యుద్ధకార్యముల నారితేరినాడు. చక్ర
 వర్తికడ మన్నన లందినాడు. ఎన్ని గౌరవములు కలిగిన
 ను ఆతనిమనంబుమాత్రము తనచిన్ననాటిచెలిమికత్తెపై
 నుండి మరలిరాదయ్యెను. కృతజ్ఞతాభావ మాతనియెడ
 మెండు. స్వాతంత్ర్యమునం దభిలాష హెచ్చు. జలేఖా
 పొందుచున్న బానిసజీవనమును గనియామెనందుండి వి
 ముక్తరజేయుటకై యాతఁ డెంతపరితపించెనో యెంత
 తెంత లాయాసముల నందెనో ద్వితీయఖండమున తత్క
 థాసందర్భమును పఠించినచోఁ డెలియఁగలదు. తనకు

జ లేఖా చూపిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారము చూపి తనకృతజ్ఞతం దెలిపెను. బానిసత్వమునందియున్న జ లేఖానుగూర్చి తద్విముక్తికై నరేంద్రుండు పడినసంతాపమును అందులకాతఁ డొసర్చినసాహసకార్యములును ప్రశంసనీయములు.

నరేంద్రునినిష్కాపట్యము, భౌదార్యగుణవిశేషము, వీరపురుషలక్షణములు, మానసింహునకాతనియందు కనికరముపుట్టించెను. తత్కారణంబున జగద్విశ్రుతమైన యశస్సంపాదనమైనది.

అన్నియును బాగుగ నేయున్నవిగాని అయిదువతన మొక్కటిమాత్రము తక్కువయనినయట్లు ఆతనికదృష్టమొక్కటియేలోపము. నరేంద్రుఁడెంతసద్గుణఖనియో యంత మందభాగ్యుఁడు. అదృష్టదేవత యాతని కెప్పుడును ప్రతికూలముగ నే పనిచేసినది. మొదటినుండియును అత్యంతవాత్సల్యంబున పెంచి పెద్దను జేయుచున్న నవకుమారునియెడ, నొకావినోదసమయంబున ఆత్మదేశమందలియభిమానమును నావేశ మొకటి యావరించి నవకుమారుని ప్రాణముమీఁదికిఁ దెచ్చెను. అంతకుమున్ను కొలఁది కాలమునుండి నవకుమారునకును భార్యకును

హేమలతాన రేండులవివాహమునుగూర్చినచర్చలు జరుగుచున్నవి. నవకుమారునిభార్య నరేండుగ్రాహక్షమునుబూని పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు ప్రతికూలముగ పనిచేయుచున్నవాఁడు. ఉభయలయోచనలునుగూడ నాతనిమనంబున కుచితముగనేతోచుచున్నవి. భార్యచెప్పినదానినిబట్టి యుభయసంస్థానములు నేకీభవించుమార్గము కన్పట్టెను. గోకులదాసు చెప్పినమార్గముననుగూడ నట్టిదియేచూపట్టెను. మొదటిది సన్మార్గము. ప్రతిస్పర్థగలకుటుంబములు రెండును కలియఁటకు తగినసాధనము. రెండవది స్పర్థ మతింతబలపడుటకు కారణము. తంత్రము కుచ్చితతంత్రము. కాని గోకులదాసునచ్చచెప్పినకొన్ని కారణములనుబట్టి యీ రెండవదికుచ్చితతంత్రమైనను, తన్ములమున తనవంశప్రతిష్ఠ నిలుచు ననియును, అందువలన యశస్సంపాదనమగుననియు పొడకట్టెను. అట్టసమయమున నీదుడుకుకార్యము సంఘటిల్లినది. నవకుమారునిమనస్సు పూర్ణముగ గోకులదాసుపక్షమునఁ జేరినది. హేమలతయు తజ్జననియు నత్యంతవిషాదమునొందిరి. అదియే రాజ్యపరిచ్ఛేదికి కారణమైనది. ఇదియంతయును అదృష్టదేవతామహిమంబు గాక మఱియేమగును? తల్లి

దండులిరువురును హేమలత సీతనికిచ్చియే వివాహము
చేయవలెనని సంకల్పించుకొనిరి. ఆవును దూడయునుండ
గ నడుమ గుంజార్యేననుసామెత నిజముగమంత్రిమఱియొ
కని గాలికిఁగొట్టుకొనిపోయెడువానిని తెచ్చి నడుమ ప్ర
తిష్ఠించి వానికిహేమలతను వివాహముచేయించెను.
దీనింబట్టి.

“తానుదలఁపనొకటి * దైవమొందుదలంచు

ననెడినుషియధార్థ. * మగునుగాదె”

మనుజుఁడు కేవల మదృష్టదేవత యెట్లునడపిన నట్లు న
డచువాఁడెకాని స్వతంత్రుఁడు కాఁడని తేలుచున్నది.

“కర్మమునఁ బుట్టు జంతువు

కర్మమునను వృద్ధిబొందుఁ * గర్మమునఁ జెడుకొ

కర్మము మూలము జగతికి

కర్మమే సుఖదుఃఖములకుఁ * గారణమధిపా”

అను భాగ వతవచనమిందు సార్థకమగుచున్నది. దీనినే
పే.క్యుఫియరు తన (Twelfth night.) ద్వాదశయోగము
నియందు.

“Fate show thy force, What is decreed must be,
We are not masters of ourselves ; let it be.”

దీనియర్థమిది.

“ కర్మమా ! నీదుబలమెల్లఁ * గనఁబఱపుము
కర్తలముగాము మాచేయు * కార్యములకు
లిఖిత మెటులుండెనో యట్టు * లేగదయగు
జరుగఁదలచినతెన్నున జరుగనిమ్ము ”

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ సిద్ధాంతములను సాదృశ్య
మాపంబుగ గ్రంథకర్త మనకుఁ జూపందలంచినాఁడు. ఇం
కొక్కటిజూడుడు. నరేంద్రుఁడు కేవలమునుచుండభాగ్యుఁ
డేకాకుండిన, తన యెడ ననురాగముగల జలేఖాను పరిణ
యము కా లేకపోయెను. అనురాగముగల హేమలత లభ్య
ముకాకపోయెను. తల్లి కిష్టముండెను. తండ్రికిష్టముండెను.
వధువున కనురాగముండెను. వరుడందులకు భీష్మించుకొ
నికూర్చుండెను. మంత్రి గోకులదాసు కేవలనిమిత్తమాత్ర
ముగాని యయ్యది యస్యధాకరించుట కేవల దైవనియు
క్తి కాదా ?

జలేఖా విషయమునఁగూడ నియ్యదియట్లే జరిగినది.
జలేఖాకు పరమానురాగముండెను. నరేంద్రుని కామె

యెడ దయకుదిరెను. ఒక్కొక్కప్పుడయ్యది మోహకార్యముగాఁగూడఁ బరిణమించు తరుణము లభ్యమయ్యెను. అట్టిచో వారిరువురకును వైవాహికానుబంధము సంఘటిలకపోవుట యెట్లు? ఇది విధివికృతికాదా?

ఈవిధివికృతి తుదకెట్లుగా పరిణమించినది? హేమలతను పెండ్లాడిన శిరీషునకు మనశ్శాంతి లేకుండబోయినది. నరేంద్రుఁడాశాభంగమునకు లోనయ్యెను. హేమలత గుండె కుడుటఁబెట్టుకొనలేకపోయెను. తల్లి సంసార పరిచ్యుతికిడియ మూలమయ్యెను.

దీనివలన మనము నేర్చుకొనవలసినది పరస్పరానురాగముగల యువయువతీమణుల కెడబాటుగలిగిన నయ్యది వారొక్కరికేగాక తత్సంబంధ బాంధవ్యమున నున్నవారి కెల్లరకుఁగూడ దుఃఖభాజనంబగుననియెడి నీతి.

ఇంకొక్కటి హేమలత తాను స్వయముగ మనంబున సంకల్పించుకొనిన దానికంటె తల్లి యుపదేశించిన దానికంటె, తండ్రియొక్క యుపదేశమే ప్రాముఖ్యమనియు అదియే శ్రేయోదాయకంబనియు, గృహమున కెవ్వండు యజమానియై ప్రవర్తిల్లనో వానికి సర్వస్వాతం

త్ర్యము లేకుండిన ఆగృహనిర్వాహకమున కన్నియు నంత
 రాయములే సంఘటిల్లుననియు, మంత్రవలె నుపచరించు
 భార్య యుపదేశమైనను భర్తకు దిక్పదర్శన మాత్రంబు
 కాని ఆజ్ఞాపాపంబుగ వెలయరాదనియును, అత్యల్పవ
 యస్కులును ప్రపంచాను భవవిహీనలునగు బాలికలు
 తాముగ పతుల నన్వేషించుకార్యముల స్వతంత్రమై మెలం
 గరాదనియు, వారిమనంబులట్టి వయస్సున దూరదృష్టికి
 చాలియుండునవి కావనియును, తలినండ్రులు బిడ్డలశ్రే
 యోభివృద్ధినిగూర్చిన సదుపదేశము గలవారుగాన మహా
 దైశ్వర్యకాములగు వారెందఁజెందఁజొందుండ సద్గుణ
 సంపన్నునొకని తన యిచ్చవచ్చినవానిని తననుతకు భర్త
 గావిధించుట కర్తవ్యమనియు, నిందు సాదృశ్యరూపముగ
 బోధించి హిందూసిద్ధాంతగౌరవమును చూపనెంచినాడు.
 ఇదికూడ మనమిందు నేర్వదగినవిషయము.

హేమలతపతివ్రతాతిలకము. హృదయమునిష్క
 పట హృదయము. కానినరేంద్రుని వలెనూత్మముగ బ
 యలువడునదికాదు. ఎంతటిచుర్చుట కార్యంబు నైనను
 సాధింపఁగలమనోదార్థ్యం బేమెకడ నున్నది. లేకున్న
 నరేంద్రునివైగాఢముగఁ దగుల్కొనిన యనురాగమునె

ట్లుమరలింపఁగలిగెను. ఈమెది లోతుగుండె. త
 అచిచూచినకాని యీమెహృదయమునందేమి
 హేను యిమిడియున్నదో తెలిసికొనుట కవకాశములేదు
 అత కాని నరేంద్రుని సందర్శింపవచ్చునప్పటికి తన
 హృదయము నెంతదిట్టపఱచుచుకొన్నను, అతని
 నొంటరిగ సందర్శింప లేకపోయినది. దానికొ
 అకై శైవలినివలన నెంతయోబోధ కావలసివచ్చెను,
 కొంతవడికి మనస్సు గట్టిచేసికొని విద్యుత్తధర్మమును నె
 రపందలించి యాతని శైదుర్మొన సాహసించెను. దీనికే
 మికారణ మందురా? ఈవివాహ విషయము దైవప్రే
 రితంబుకానితనకు నరేంద్రునియెడ ననురాగంబు లేక
 పోవుటచేతకాదని నరేంద్రునకుఁ దెలుపుటకు. ఆమె
 హృదయానురాగము నరేంద్రునియెడ నెట్టులున్నదో
 యెండిపోయిన మాధవీకంకణము ముక్కలనుపదిలపఱచి
 యుంచుటవలననే తెలియుచున్నది. ఎట్టిమోహమున్న
 ను విధిసంఘటితరంబు లవిలంఘ్యములు. దైవ మేమార్గ
 ము మన కుపయోగకారియని విధించునో దానిననుస
 రించుట యాతనియనుగ్రహమునకు పాత్రులగుటకుమా
 ర్గము. అనుగ్రహ సంపాదనమునకు అధికారి యిచ్చవ

చ్చిసట్టు మ్మెలంగుటయేసాధనము. ఆశ్రితవత్సలుం డగు
 భగవంతుండు భక్తులపై కృపమాపకమున్న వారికికొ
 న్ని ప్రాణసంకటములగు కార్యములు నియమించి, వా
 నిని నిర్వహించి తనయిచ్చ నెఱవేర్చుదురో లేదోయని
 పరిశీలించిచూచును. అట్లు పరికించి పరికించి వారికివల
 యు నభీష్టంబు లొసంగు. హేమలత యీ హింసాసి
 ధ్ధాంతమును, పతివ్రతానియమంబులును బాగుగ నెఱిం
 గి దమయంతి సావిత్రి, మున్నగు సాధ్వీమణులవలె మ
 నోన్విగహ కార్యంబున నప్రపను త్తయై నరేంద్రునకు పురు
 షార్థంబుల ప్రబోధించెను. సావిత్రి, దమయంతి, మున్న
 గువారికంటె నీమెచారిత్ర మెక్కుడు సంస్తననీయమనిచె
 వ్పవచ్చు. ఏలయన నాసాధ్వీమణులు తమహృదయం
 బు తొలుదొల్ల నెవ్వనియందు లగ్నంబయ్యెనో వారి
 నె పెండ్లియాడిరి. భర్తలతోడ కూడి పెక్కుకడగండ్ల
 లోనైరి. పిమ్మట నెన్నికస్త్రములువచ్చి పడినను మనంబు
 బందలి యనురాగంబులు వారలకు తోడునీడయై యుం
 కి యాకడగండ్లనుండి గట్టెక్కకలిగిరి. తన్ములమున
 తమహృదయాభిలషితంబగు పదార్థంబు సాధించుటకుం
 (లయడ్డంకు లన్నిటిని వదల్చుకొనిరి. హేమలత కట్టి

దైవసాహాయ్యము కలిగినదికాదు. చిన్నటి నాటనుండి యును తనమనంబభిలషించియున్న పురుషునిభర్తగాగ్రహింప సంప్రాప్తంబు కాదయ్యెను. నరేంద్రునియందు పస్థితంబయిన మనంబును శిరీషునియందు ప్రవేశపెట్టవలసివచ్చెను.

చిరకాల మొక్కచోట వేఱునాటుకొనిన వృక్షమును మఱియొకచోట ప్రతిష్ఠంపవలసి వచ్చినది. మొక్క లేతగానున్నపుడు మఱియొక్కచోట నాటిన నది సుకరముగ ఫలనంతమ్మగుట కలదుగాని, కాలము దాటినవెనుక నట్టిపని యొనరించిన నయ్యది సామాన్యముగ మరల దలయెత్తి బ్రదుకుగాంచుట దుర్లభము. అట్టిదుర్ఘటప్రయత్న మీమె సాధించినది. పితృభక్తికిని ప్రతిభక్తికినిగూడ నిదానమైనది. ఆముష్మికంబు నపేక్షించినది. ఈమెచారిత్రమునకు వారిచారిత్రములు తీసిపోవునని చెప్పిననది యతిశయోక్తి యగునా? దైవయుక్తి వలననీమె చేపట్టినవాఁడైనను ఈమెమనంబునకనుకూలించువాఁడె యైనాఁడు.

బాల్యమునుండియును నరేంద్రునియందు పెంపొందిన యనురాగమును పితృనియోగమున నైనను మ

టియొక్కన్నిపైకి మలపుట హేమలతకు కర్తవ్యముకాదా
 అను సందియము కలుగవచ్చును . అనురాగమనినను ప్రే
 మయనినను దయయనినను మోహమనినను ఒక్కవ్యక్తి
 కే వేఱువేఱునామములు. అంతరికరణవృత్తులవలనకలిగిన
 వని మున్ను చెప్పియుంటిని ఇప్పుడి హేమలతకు సంప్రా
 ప్తముకానిది ఐహికవిషయంబగు కాము కవ్యాపారంబు
 గాని ఆముష్మిక ఫలప్రదాయకంబగు దయాశూన్యత్వ
 ముకాదు. ఈమెకు నరేంద్రునియందలి యనురాగము
 దినదినప్రవర్ధమానమై పెఱుగుచు నే యున్నది. అయ్యది
 యిప్పుడును నిలిచియుండినది. ఆతనివలని యింద్రి
 యసౌఖ్యవ్యాపారము కేపలము ప్రాపంచికము. ఆప్రా
 పంచికవాంఛ నేయామెయిప్పుడు నిర్జింప నెంచిినది. అయ్య
 ది పత్యనురాగమచుకొనుటకుమారుగ సోదరప్రేమయను
 కొనుచున్నది. భావనాభేదమాత్రమున సాంకర్యము కలు
 గఁబోదు. ఇదియే పై పూర్వపక్షమునకు సమాధానము.

జలేఖాయాగ్రాకోటయందలికాసా! కాసాలవృత్తు
 లు కడునీచములైనవి. వీరలకు పెండ్లిండ్లుండవు. నిత్యను
 వాసినులగు పణ్యాంగనలవలెనేవీరిజీవనము స్వచ్ఛందజీ
 వనము. కానియీసుందటి యందఱివలెగాక తనస్వాతం

త్యలాభమునకు మొదటినుండి య నునభిలషించుచున్నట్లు

గన్నట్లు. ఈమెరూప రేఖావిలాసములసమానములు.

జతేఖా తన్మూలమున విగతపౌరుషులగు వర్షవరులునైత

నూ మెనుజూచినపుడెల్ల కామసంతప్తులై తత్సంప

ర్కము నభిలషించినట్లుగనుపట్టు. ఈమెతోనరేందుగ్రిడు

స్త్రీవేషమున నంతఃపురమునసంచరించుపట్టున సలీముకు

మాగుని సంభాషణమును ఆతనిభావచాపల్యముంగాంచి

న నీమెవాక్రుచ్చినటు లీమె కన్యాత్వగౌరవము నిష్కల్మ

షముగ నిలిచియుండినదాయని సందియముతోఁపకమా

నదు. కాని యామె స్వాతంత్ర్యమునకై పెనగులాడిన పె

నగులాటంగాంచిన నయ్యదినీచమనియుందోచు. ప్రప్రథ

ముననీమె నిష్కల్మషప్రవర్తనమున కొకింతసాంకర్యంబు

కలిగినట్లు కన్నట్లైనను నిష్కపటముగ నరేందుగ్రిని వెన్నం

టివచ్చి రాజస్థానమున నాతనికంగరత్నయొనర్చుచు ఆత

నిప్రాణమును కాపాడుటయును, అతనిప్రాణసంరక్షణకై

తనప్రాణములవిడుచుటయు, ఆసందర్భమున దెబ్బతినిపడి

యుండిన వేళగుండెచెఱువగునట్లుగ పరిదేవనంబు సేయుట

యు, గనుంగొనినతుదకది కేవల నిష్కపటానురాగము

గానూరి ఏకాగ్రతనొందినది. ఆమోహానురాగము త

న కనుకూలింపమిం జేసి అవకాశమున్నంతవఱకు వెన్నం
టి పాణిముల నర్పించినట్టుగనుపట్టు. ఈమెనిష్కల్మషత
ననుమానింపఁదగినపట్టు రెండుమాత్రమే యుండినవి. మ
నురూదనకు బాహుపరీరంభ మొసంగివచ్చుపట్టుననొక
చోట. జహంగీరుమున్ను నిన్ను నేనెఱింగియే యుంటిన
ని వచించుచోటనొకట. ఈరెండింటినిబట్టి యీమె వర్త
నమనుమానింప తగియేయున్నను, ఈమెసమయానుకూ
లంబగు మార్గంబునదాటుకొనివచ్చు చాకచక్యముగల
మేధానిధాన యగుటచే తనవర్తనమునకు మాలిన్యము
కలుగకుండ తనచమత్కారవచనంబుల వారిని వలలోవే
సికొని వచ్చియుండుననియైన యోచింపవచ్చును. నిష్కప
టుడగు నరేంద్రుడు తనయెడ బద్ధానురాగంబున ప్రవ
ర్తించుచున్నాడని యీమె మనంబున తలంచినపుడునై
త నూతనిమనోదార్థ్యమును పరీక్షింపఁదలంచిన యాబు
ద్ధిశాలిని అంతసత్వరముగ వారికి తన యభిమానధనంబు
చూరపుచ్చియుండు ననితలంప మనసొప్పుకొన్నది.

ఈమెసమయస్ఫూర్తియు, సాహసద్వైర్యంబులును
దూరదృష్టి దూరశ్రవణంబులును ప్రశంసనీయములు.
అట్టిసమయస్ఫూర్తియే లేకుండిన ఆగ్రాకొటయందు న

రేండుండు ప్రచ్ఛన్న వేషంబున సంచరించు రాత్రియాతడు
 తప్పక చిక్కులకు లోబడవలసివవాడే. ఆసాహసద్వైర్యంబు
 లచేతనే వేషమైనను మానకుండిన నరేండుని జనానాలో
 నికిఁగొని చని ఆతని కేయపాయంబును రానీయకుండగొని
 వచ్చినది. మనురూపుని యనుచరులు పగతీర్చుకొనుటకు
 ఎంతదూరమైనను చనుచుందురని యెఱింగికనుగలిగి మె
 లంగుటయును గాయక బాలుని రూపంబున అతఁడుమరలి
 వచ్చినపుడు వెన్నంటివచ్చుటయును గూడ నామెదూర
 దృష్టిదూరశ్రవణంబుల కుదాహరణంబులు. ఈమె వీరు
 రాలని చెప్పటకు కత్తిచేతఁబుచ్చుకొని అట్టి నట్టడవి
 యం దొంటరిగా సంచరించుటయే సాక్ష్యమిచ్చును.
 నరేండుని హృదయము మఱియొక్క యవతిపైనున్నద
 ని చెప్పినపు డాతనిచిత్తవృత్తి యెంతవఱకు యధార్థ
 మోకనుఁగొనుటకు మధురానగర ప్రాంతముల కరిగి శి
 రీషుని పరివారముతోడ మాటలాడివారి కిచ్చటసంగతు
 లును నరేండునకు హేమలత సమాచారమును గూఢ
 ముగ తెలియఁబలికినపట్టు ఈమెదూరశ్రవణమున కుదా
 హరణముకాదా? వీనినిబట్టి యామెకు నరేండునియెడ
 లగలమోహ మెంతగాఢమైనదియో తెలియకపోదు.

శిరీషుఁడు శాంతుఁడు. ఎవరిహృదయంబు లెట్టి
వోయొక్కనియనుసంబులో గ్రహింప నేర్చినవాఁ ఁ. యీ
మాశీలుఁడు. ఎదుటివారి లోపముల నెల్ల యమించుస్వ
భావము గలవాఁడు. హేనులతమనోనిగ్రహ వ్యాపార

మునం దాతని కెంతయో విశ్వాసము. ఈతనికి
శిరీషుఁడు. రాజకీయ వ్యాపారమునందు గల ప్రజ్ఞ యనఁ

పమేయము. గూఢతంత్రజ్ఞుఁడగు గోకులదాసుని
తాంత్రికము తీతనికడ పనికివచ్చినవికావు. గోకులుని
యద్దేశము ప్రతిస్పర్ధికుటుంబమువారి రాజ్య మపహరిం
చి తనప్రభునిరాజ్యముతోఁ జేర్పవలయునని. నరేంద్రు
నకు శిరీషునకు గలయనురాగంబుపెంపున నిష్టపటహృ
దయుండగునరేంద్రున కట్టియన్యాయ మేమియును జ
నుగకుండ కాపాడవలయునని యీతనియిచ్చ గోకులు
ని యక్రమప్రవర్తనవలన వీరనగర మమ్ముడగుటకు సిద్ధ
పడియుండినది కాననయ్యది యాతఁడే నివృత్తి చేయవల
యునని యీతనికోరిక. శిరీషుఁడు వేయఁ బోవుముందు
కాళ్లబంద మంతదూరదృష్టిగలగోకులదాసుకూడ కా
నలేకపోయినాఁడు. గోకులదాసునియందలి యీయక్ర
మప్రవర్తన మొక్కటియే యీతనికి గిట్టనిది కానియా

తనియెడ శిరీషునకు విశ్వాసము హెచ్చు. తనయైశ్వర్య మంతయును గోకులదాసువలన లభించినదని యాతఁడె టుంగును. ఆతనిస్వభావమది విస్మృతింగనునట్టిదికాదు. దేనివలన తనప్రజలకుఁగాని మఱియొడ్లకుఁగాని నష్టము కలుగుచున్నదని యాతఁడు కనిపెట్టెనో, ఆగుణమును గోకులదాసునుండి నిర్మూలము చేయవలెనని శిరీషునికో రిక. అందులకుతాను తనబొక్కనమునంగల రొక్క మం తయును వెచ్చించి స్వార్థపరిత్యాగంబున నరేంద్రునియా స్తియంతయును నిలిపియుంచినాఁడు.

ఇందలియాతని యుద్దేశములు రెండు. నరేంద్రు ని పెండ్లాడఁదలంచిన హేమలతకు ఈరాజ్యాపహరణం బున తనయందసూయపుట్టునను నదియొకటి. ఆతనికొ అకు తనకోశద్రవ్యమునెల్ల వెచ్చించి తద్రాజ్యమునిలిపిన తనయెడ నామెకనురాగము పుట్టుననుటయొకటి. పాప మా హేమలత కామెగొడవయే యామెకుఁగాని కంటి లోనుండి ముక్కులోనికిని ముక్కులోనుండి కంటిలోనికి ని వచ్చెడుస్వభావము కలిగినదికాదు. శిరీషునెడ తనవి ధ్యుక్తభర్తముల మనఃపూర్వకముగ నిర్వృత్తించినది. ఆ తనిమనంబున కానందం బుదయించునట్లు నిష్కపటము

గ సంచరించినది. నరేంద్రుఁడేమైపోయెనో యనితొట్ట
పడుచుండు. నామెమనంబున కాలనిజాడ లరసి యాతని
గొనివచ్చి మరలరాజ్యమున ప్రతిష్ఠించినగానియూరటక
లుగబోదనియెంచి తథావిధంబగు ప్రయత్నంబునకులో
నయ్యెను. ఇదియంతయు హేమలతమనస్సున గూరటక
లుగుట కని చెప్పుటచే నాతనికి నరేంద్రునియందు స్వత
స్సిద్ధమగు ననురాగములేదనిచెప్పుటకాదు. తనవల్ల నా
తనికి జరిగిన మనఃకేళమున కియ్యదియాతడు ప్రతిఫలంబ
గుననికూడ యోచించియుండు స్వభావసిద్ధముగ నీతడు
మిక్కిలి దయాళుఁడు. నరేంద్రున కత్యంతాప్తుడైఁమె
లంగువాఁడు. నరేంద్రు నెట్టకేలకు గ్రంథకర్త హేమల
తకు చూపినాఁడు. కాని శిరీషునిసమావేశము సంఘటిం
చినాఁడుకాదు. వారిరువురకునుసమావేశమైననెట్లుండునో
నరేంద్రుఁడుదేకపరుఁడు. శిరీషుఁడు తనకపకారము చేసి
నాఁడని భావించునేమో? అట్లయిన పాకము చెడిపోవునే.
నరేంద్రునికట్టియుదేకమునుండి మరలించి ప్రవర్తింపఁ
జేసినరంగమెద్దియును లేదే? అట్టిప్రవర్తన మీజస్మమున
నాతనికి పట్టువడునా? దీనియందలి సందిగ్ధభావంబుల
విచారించియే గ్రంథకర్తచక్కఁగ వారిరువురకును సమా

వేశంబు లేకుండ చేసినాడు. అయ్యది కథాసందర్భము న కంతయవసరము కాదని వదలినను వదలియుండవచ్చు. గ్రంథము తుదముట్టించునపుడు గ్రంథకర్త పాఠకులహృదయములు కరగించి హేమలతా నరేంద్రులవిశ్లేషములకు సంతాప మొందచేయుచు సంతరంగంబున కరుణారసతరంగములు వెల్లువలై పాఠి మాధవీకంకణమును తుదముట్టించెను.

గోకులదాసునందుగల స్వామిభక్తియు, కార్యనిర్వహణమునందుగలపూన్నియు అనుపమానములు. ఈతనికి కార్యనిర్వహణసాధనము కేవలసిద్ధుష్టముగనే యుండవలయు ననునియమము లేదు. పర్యవసానమే ప్రధానము. ఆతనియెడఁ గలగూఢతాంత్రికములంగనన నంతటిదుర్మార్గములుమఱియొక్కెడఁ గానరావు. రాజకీయవిష

గోకుల యముల కేవల నిష్కల్మష కార్యంబులు వినియోదాను గింపవని చెప్పుదురు. ఎంతటి నిష్కల్మష చిత్తులైనను రాజ్యాభివృద్ధి నొనరించు పట్టున దుస్తంత్రములకు లోనుగాకుండ నుండినవారు లేరు. రాజ్యతం

త్రజ్ఞులు పైకిచెప్పునది యొక్కటి, చేయునది మఱియొక్కటి. భారతయుద్ధమున శ్రీకృష్ణుని ప్రవర్తనమును రామాయణమునందలి, వాలి నిగ్రహణసమయంబున శ్రీరాముఁ డొనరించిన కార్యములును నిర్దుష్టములైనవనిచెప్పనొప్పునా? అట్లే వీరనగరమునుండి తనయేలిక దేవీపురమునకు వచ్చుపొంటె గోకులదాసుని వర్తనమును, కొంతవఱకవసరమని చెప్పనిగుంగాని దేవీపురముతో వీరనగరమును కలుపుకొనుటకు నాతఁడుఁ చేసిన దుష్ప్రయత్నములు మాత్రము కేవల మాతనియందుగలపట్టుదలయే యని చెప్పకతీరదు. ఈతనిదుర్మార్గము లన్నిఁటిని కప్పిపుచ్చు మేలిగుణ మసమానమైన యాతనిస్వామిభక్తియే. సమయము వచ్చినప్పు డాతనికి గల దూరదృష్టియును శాంతభావమును ప్రశంసనీయములు. నవకుమారుఁడు మొగలాయీలతో తలపడనున్నప్పు డీదూరదృష్టియును, ఉపదేశమే కాదా? ఆతనికి విజయము సమకూర్చినవి. నవకుమారు నీతఁడు తనచేతిలోని కీలుబొమ్మవలె నాడించినాఁడు. హేమలతానరేంద్రుల వివాహమునకంతరాయము కలిగిన దీతనివలననేకదా ! శి

మనకు నవకుమారునియింట ప్రవేశము కలిగినదీతనివలన
నేకచా. గోకులదాసే లేకున్న మనకు మాధవీకంకణమే
లేకుండియుండును.

నవకుమారుడు విశేషప్రజ్ఞాసమన్వితుడుకాడు. భా
ర్యయొద్దకుఁబోయి యామెచెప్పినమాట బాగుగనున్న
దని యందులకుఁ దలయూచివచ్చును. మంత్రి, తనయొ

ద్దకు వచ్చి యతఁడు చెప్పినదానికి వల్లెయనును.
నవకుమా చివరకు తరతర్థములనుండి వచ్చుచున్న స్పర్థయె
రుడు. యాతనిమనంబును వశము చేసుకొని గోకుల
దాసుని ప్రేరణమున విజయము నొందినది. ఈపగయే
హేమలతానరేంద్రుల మనస్తాపంబులకుఁ గారణమైనది.

పతివ్రత యనిన నవకుమారుని భార్యయే పతివ్రత.
ఆమె యేయిల్లాలు. ఆమె నెరపవలసినవిధ్యుక్తకార్యము
లలో లోటుపడిన దొక్కటియును గానరాదు. భర్తకు
సమయము వచ్చినపుడు మంత్రిగా నుండి పనిచేసినది.
గృహిణీధర్మముల నిర్వర్తించునపుడు స్వతంత్రురాలై
ప్రవర్తించినది. భర్తను వశంపడునిం గావించుకొనిన

పవకుమారు చండశాసనుండగుగోకులదాసుకూడ నామె
 నిభార్య. యాజ్ఞ యనిన గడగడ వడకుచుండెను. హిం
 దూసీద్ధాంతములనుబట్టి పత్నీధర్మమెంతవఱకు
 విధ్యుక్తముగనుండునో యంతవఱకు తనకూతురివివా
 హవిషయములంగూర్చి భర్తతో స్వతంత్రించిముచ్చటించెను.
 ఎంతవఱకు తనయుపదేశము భర్తమనంబున పని
 చేయు నని యామె తలంచెనో యంతవఱకే చెప్పిచూచి
 నది. శిరీషునివివాహమున కొడంబడినది ఆమెకు భర్త
 యందుగల యధికారము తక్కువచేత కాదు. గృహిణీ
 ధర్మముల పూర్ణముగ నెఱింగినయుదారశీల కావున తన
 విధ్యుక్తధర్మ మెంతవఱకున్నదో యంతవఱకు ప్రవర్తించి
 తనయుపదేశము త్రోపుడుపడినప్పుడు యజమానుని
 యాజ్ఞలప్రకారము నడచుకొనియెను. ఇప్పట్లున నవివే
 కవతులగుయువతులు ఇట్టిగృహిణీమార్గముల సంచరింప
 నేర్తురా? “కార్యేషుదాసీ, కరణేషు మంత్రీ ఓఁ., ఓఁ.,
 అనుప్రమాణవచన మీమెయెడనన్వర్తమైనది.

హేమలతానరేంద్రుల వివాహవిషయమున భర్తవి
 ముఖుండగుట కనిపెట్టినది. మరల పల్లెత్తలేదు. అట్టిపూ

నిగ్గలసతి మఱియొక్కతెయైనచో తనమతమునకు ప
 తివ్యతిరేకముగ ప్రవర్తించినచో హేమలతాశిరీషులకు పెం
 డ్లయగునా? ప్రతికుటుంబమునకు యజమానుం డొక్క
 రుండుండవలయును. ఇద్దఱుండరు. భార్యయైనకావలయు
 ను. భర్తయైనకావలయును. వారిలో వారికి పనిపాటల
 విషయమున సమానబాధ్యతయుండియున్నను సంపూ
 ర్ణస్వాతంత్ర్యము సర్వత్రలన్ని జాతులుయందునుగూడ పు
 రుషునియధీనమై యుండు. భార్య భర్త కర్థాంగియైనను
 ప్రకృతిసిద్ధంబుగ పురుషునకు లభ్యంబైనశారీరక పాట
 వంబువలన నతండు పూర్ణస్వాతంత్ర్యమునకు తగినవారి
 డు. అదియే భగవద్దేశంబు. భర్తమరణానంతరము
 హిందూసుందరు లందఱును ఆచరింపవలసినవిధ్యుక్తక్రి
 యలీమెయందు చక్కగ వర్ణింపఁబడినవి. అంత్యదినము
 ల సాంసారిక సుఖములనెల్ల పరిత్యజించి మధురానాథుని
 సేవించుచు ఆతనిదేవాలయంబునందే యధీనసించి కా
 లము గడపెను. ఇదియే యనుబంధములను వదలించుకొ
 నుటకు మార్గము. ఈయనుబంధములను క్రమక్రమముగ
 వదలించుకొనకున్న మనుజున కవసానసమయమునకు క
 లుగుదుఃఖమున కింతయని మేరయుండునా? ఎంతవఱ

కీయనుబంధములనుండి మనుజునకు విముక్తి కలుగునో
 మరణ మంతనుఖిప్రదముగ నుండు. మన పూర్వు లేర్ప
 ఱచినవానప్రస్థసన్న్యాసాశ్రమస్వీకరణాదికార్యములును,
 వానియందుదేశములును చక్కఁగాతఱచిచూచిన నందుగల
 మోక్షసాధనము విదిత మగును.

మూ ధ వీ క ం క ణ ము.

పద్మమఖండము.

మొదటిప్రకరణము.

పుష్ప పుష్పితోదనే పరిమళము.

1590 సంవత్సరమున ఎలిజెబెత్తరాణి సర్వోత్కృష్టసామ్రాజ్య నిర్మాణమునకై పద్మమఖండమునఁ బునాదులు వేయఁబ్రారంభించెను. పాగ్డేశంబున మహాపురుషుండగు అగ్బరు శ్రీమంతంబును నభ్యుదయపరంపరాభిశోభితంబును నగు సామ్రాజ్యమును స్థాపించుచుండెను. ఒకనాఁటి సాయంకాలమున గంగాతీరమున ముగ్గురు విల్లబాటూడుకొనుచుండిరి. ఆప్రదేశం బత్సంతమనోహరంబై, విచిత్రశోభాసంపూర్ణంబై పురాణప్రసిద్ధంబై యలరారుచుండెను. అత్యాయతనంబగు గంగాతరంగిణి పాగ్డూఖంబునఁ బండెండుయోజనంబులువిరర్దశంబుగఁ బ్రవహించి యాస్థలంబుకడ రాజమహాలు కనుమల చుట్టునుమలపులిరిగి యంతనుండి దక్షిణముఖంబుగఁ బ్రవ

హించును. ఈయిటుకుగంతల సందునుండి విజయయా
త్రీకు లెందఁజెందఁజో పశ్చిమమునుండి ఫలవంతింబులగు
నంగదేశ సమప్రదేశంబుల దిగితమవ్యూహకార్యంబుల
కది స్థానభూతంబు గావించి తమతమ రాజ్యములను స్థాపిం
చియుండిరి. పూర్వమొకప్పు డత్యున్నతస్థానము నందిన
“గార్” “తోండా” “రాజనుహలు” పట్టణంబు
లిప్పుడు కేవల నామమాత్రావశేషంబులై యున్నవి.
కాని యందొకటి మున్ను హిందూరాజుల రాజధాని.
ఒక్కటి యాఫ్రికాప్రభువుల ప్రభుస్థానము. ఇంకొ
క్కటి మొగలాయి పాదుషాల ప్రధానపట్టణము. పదు
నాఱవ శతాబ్దమునందు బంగాళా దేశమునంద నేకవిప్లవ
ములుజరిగినవి. దానిని బట్టియే యాదేశ ప్రభుత్వము
పదింబదిగ మారుచువచ్చెను. ఈకాలమునం దీప్రదేశ
మున నాఱితేరినసామంతవీరులును, నిశ్చలులగు ప్రజానా
యకులును జాలమంది బయలుదేరిరి.

వీల్లలందఱు నిసుకలో నాటలాడుచుండిరి. తూర్పు
న వెనుకదిక్కుగా మల్దాదేశమందలి సారవంతములగు
సమప్రదేశములు, ఆవైపుల నేపుగఁ జెఱిగి పచ్చగఁ గాని
పించుచుఁజూడశృంగారములై యొప్పువరిచేలు. ఈచేలకు

చరిదాపుల. వరుసలుదీర్చి పెరిగియున్న పేరు మో
 సిన మామిడితోటలు, ప్రపంచమునందింకొక్కయెడ
 నూదిరికైనను లభియింపని యందలి మేలిరకముపండ్లు,
 సస్యములపచ్చదనముచేమిక్కిలినైత్యమునొందిననీడలు,
 చూడమనోహరముగ నుండెను. దర్శోద్ధత యగుత
 రంగిణి వారికి ముందుభాగమునందున్నది. ఆనది కవ్వల
 రాజమహాలు కొండకనుమలు నడుమనడుమ చీలి విజృం
 భించియున్నవి. ప్రొద్దుగుంకు సమయమైనది. సరకుపడ
 వలెన్నియో రాత్రిమజిలీకై యచ్చటఁ గట్టివేసియున్నవి.
 ఆపడవలలోఁగొన్ని, బియ్యము, చక్కెర, ఉప్పు, నూలు
 బట్టలు, పట్టువస్త్రములు, బంగాళా దేశమునుండి యుత్త
 ర హిందూస్థానమునకుఁగొనిపోవుచుండెను కొన్ని బీహారు
 దేశపు అపరదినుసులును, బనారసు, బుటేదారు మున్నగు
 వలిపెంపు పట్టువస్త్రములును, ఇత్తడి సామానులును,
 కొనితెచ్చుచుండెను. మఱికొన్ని పశ్చిమఖండము నందలి
 పెద్దపెద్ద నగరములనుండి రకరకములసరకు సామాగ్రులఁ
 గొనితెచ్చుచుండెను. ఆదినములలో హిందూ దేశవాణి
 జ్యమునకు గంగానదియే పెద్దరాచబాటగా నుపచరించు
 చుండెడిది. తీర్చికట్టిన పడవలు వేలకొలది యానదీ

గర్భంబునఁగిందనుండి పైకిని పై నుండిఁగిందకును రాకపోకలు సేయు చుఁగన్నులు పండువగ నెట్లు విహరించుచుండెడివో యావిషయములను కాలముచెల్లినవృద్ధు లిప్పుటికి గదలకొందఁ జెప్పుచుందురు. ధూమశకటముల మూలమున వాణిజ్యమిప్పుడు చుటుకుగా జరుగుచున్నది. పడవలలోను బండలోను బ్రయాణముచేయు దినములకన్న విప్పుడు రాకపోకలును సుకరముగనె జరుగుచున్నవి. కానిప్రజలకిప్పుడు పూర్వమున్నంత విశ్రాంతియున్నట్లు కన్పట్టదు. ఆదినములలోఁ బురుషులును స్త్రీలునుగూడఁ దమతమ కులవృత్తులననుసరించి పనిసాటలను జేసికొనుచుఁ గడుపులోనిచ్చల్ల గదలకుండ నుండెడివారు. పార్శ్వశ్రమునందనుక్రమముగ నుండు కేవలజీవనమున కేయంత రాయమును లేకుండ జనులెల్లరును దమతమ పల్లెలనుండి సుఖజీవనము సేయుచుండెడివారు.

సంజవేళ నక్షత్రముల వెలుతురున సొనదీతీరమున బాలకు లిద్దఱిసుకలో బొమ్మరిండ్లు గట్టుచుండిరి. తన్వంగియును, దరళనయనయు నగు బాలిక యొక్కరై వారి బొమ్మరిండ్లవంకఁ దదేకవీక్షణంబుగఁ జూచుచుండెను. ఇతరఖండంబునందువలె మనఖండమున సంధ్యారాగము

నిశేషకాలముండదు. తేజోనిలయం బగునూర్యబింబం
బస్తమించిన వెనుకనొకయరగంట లోపుగనేగదా చీకఁ
టులలముకొనుట ! ఆవరిసగమున నున్న పీఠనగరప్రదేశం
బంధకారముచే నదృశ్యము. దానిచుట్టు నున్నమామిడి
తోపులును జెట్లసండునుండి మినుకుమినుకుమను దీప
పుకాంతులునుమాత్రము దృశ్యము. నదీతీరము గ్రామ
గ్రామంబుగ నత్యంతపరిశ్రాంతం బగుచుండెను, ఆదినము
నకుఁ దనుపనియంతయును దీరిపోయినదను సంతోషము
ననుభోలే పడవలవాండ్రుపాటఱు పాక్షజోచ్చిరి సాయం
కాలభోజనంబునకై పడవలమీఁది ప్రొద్దులు మండు
చుండెను.

బాలు రిరువుఁడు సమానవయస్కులు. ఆకార
మునందును శరీర ప్రకృతియందును మాత్రము భేదించి
యుందురు. వారలవయసు కొంచెమించుమించు పద్మనై
దేండ్లుండును. శిరీషుఁడు సురుదర్శనుఁడు, బలిష్ఠుఁడు,
దృఢశరీరుఁడు. యశావంతపంతులకుండవలసిన దేహదార్ఢ్య
మంతయు నాతనికిఁడఁ జేరియున్నది. బలిష్ఠులగుపిల్లవాండ్రు
చాలమందివలెనే యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగ సాధు
వర్తనుండై యలరుచుండెను. నరేంద్రుని ముఖవర్చస్సు

తేజోవంతము. రూపరేఖా విలాసములు సుకుమాగద్యోతకములు. శిష్టాచార సంపద్విశిష్టములు. మన దేశమునందొట్టియాకార విశేషములవలన సత్కుల ప్రసూనతయు, వంశప్రతిష్ఠయును ద్యోతకమగుచుండును. నీలంపుముంగురులు మాటిమాటికి నరేందుని ఫాలతలంబున వచ్చి పడుచుండెను. ఆతఁడినుకలోనటునిటు పరువెత్తుచున్నప్పుడు శ్యామల నయనంబులు సంశోషతరంగితంబులగుచుండెను; కాని యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగఁ గోపిష్టి, బలవత్తురుండగు నాతఁడిసంగడికాఁడీతని మొగమేమాత్రమెఱుబడిననుఁ దప్పించుకొని పోవుచుండెడివాఁడు.

శిరీషునికుటుంబము శ్రీమంతమైనది కాదు. సంశప్రతిష్ఠయైన హెచ్చైనది కాదు. కానిప్రపంచయాత్ర జయప్రదముగ నడుచుటకు వలయుసౌజన్యము, శాంతత, సౌమ్యత మొదలగుసద్గుణము లన్నియు నతని యొద్దనుండెను. నరేందునకు వంశానుక్రమణికగ వచ్చుస్వాస్థ్యములు విరివిగ నున్నవి. ఆచుట్టుపట్టుల నాతనివంశప్రతిష్ఠయు మిక్కిలిప్రఖ్యాతమై యున్నది. పరంపరానుగతికమై వచ్చుశరీరసౌందర్యమునలెనే సూక్ష్మగ్రహణశక్తికూడ నాతనికి జన్మముతోడనే యంకురించినది. కాని యెంత

దివ్యమైన శేముషీవిలసన మున్నను శాంతాదిసద్గుణములు
లేక ప్రపంచకవ్యవహారంబుల విజయంబు నమకూడదు.
అవి లేకుండుటవలన ననర్థంబు లెన్నియేని సంప్రాప్తంబు
లగుచుండును. అట్టి శాంతగుణసంపర్క మాతనికడ లేక
యుండెను.

నక్షత్రమువెలుంగున బొమ్మచిత్తజ్ఞాతు లాడుచుం
డిననాటిసాయంతనసమయంబున నరేంద్రునకు చిశ్చయ
ముగ నట్టియపజయమే సంఘట్టినది. సామూన్యముగ
నాతఁడు బుద్ధికుశలతయును, వివేకమునుగలిగిన వాడై
యుండియు నాదినమున సహజంబుగనుండుతనయుద్రేకం
బునకొక్కిరింత లోనైనవాడు. దగ్గఱనుండి మెలపున
సంచరించుచు మిన్నక చూచుచున్నయాచిన్ని బాలికయే
యీయుద్రేకంబునకుఁ గారణము. హేమలతకేండ్లుపం
డెండు. ఆచక్కెరబొమ్మ మార్దవంబునకును, సోశీల్యం
బునకునుబుట్టినయిల్లు. నరేంద్రునకును నామెకును నాబా
ల్యస్నేహము. పిల్లల కెంతటి యనురాగోద్రేకత యుండు
నోయంతటియనురాగవిశేషమున నాతఁడామెను ప్రేమిం
చియున్నవాడు. తలిదండ్రులు లేనిపిల్లల కుండురహస్య
దుఃఖము లన్నియును నాతఁడెప్పటికప్పు డామె చెవిని

వేయుచుండెను. ఆమెయును నాతనికష్టంబుల సానుతాపంబున నాలకించుచుండెను. అతనిమనంబునఁ బుట్టుపెద్ద పెద్దకోరిక లన్నియును సతిగోప్యంబుగ నామెకడనేక రుపు వెట్టును. ఆమెమనసు మిక్కిలిమెత్తనిది. రాగయుక్తుండగు నాబాబునిబాధ లేవియో, అతని కోరికలేవియో, మేలయాతఁడు పరితాపమునందుచుండెనో, యామెకేవియు గోచరింపవయ్యెను. కాని, యాతనింగూర్చి యనన్యసామాన్యంబగు బరితాపంబునొందుచు నసామాన్యమునయంబుల నాతని నూరార్చుచుండెను. అట్లువారిరువురును నేకాంతసౌహృదసంబంధంబు నడసియయ్యది కేవలహృదయస్థంబై గుప్తంబుగ నుండుటచే నొండొరులు నెంతయోసంవేదనము నొందుచు వర్ధిల్లుచుండిరి.

అట్లుండగ వారియుభయులమధ్యను శిరీషుఁడువచ్చి చేరెను. ఈచిన్నచానియందాతనికి స్నేహభావము. అది యాటలయందలిచెలిమి. అంతకన్న శిరీషుఁడెచ్చుకోర్కెయును విశదీకరించియెఱుంగఁడు. ఈముద్దుగుమ్మ హృదయమునాకర్షితమనువెట్టియూహ యాతనికిఁ బుట్టినట్లె నను గనుపట్టుదు. ఆదేశమునందామెతండ్రి సర్వాధికారి. తండ్రికీమెయొక్కతెయొకమాఁరై కాని శిరీషునినిశ్చల

నయనంబుల గుప్త. యోచన లేవియో యున్నట్టు
యోచనాశీలంబులై యొప్పునాతనిదృష్టి ప్రసరణములవ
లన స్ఫురించుచుండెను. ఆయోచనలేవియో యెవ్వరికిని
నూహింపశక్యముగాకుండెను. రహస్యంబుగనాతనిహృద
యంబున నెంతపెద్దయూహలున్నను వానినెప్పు డాతఁడు
వెలువరించువాడునుకాదు.

ఆదికమున హేమలత శిరీషునిబొమ్మరిల్లు పూర్తి
యగునెంతవరకును శ్రద్ధగఁ జూచుచున్నది. ఆతనికిది
యెంతో యానందముగ నుండెను. ఆతం డాపనియం
దెంతయు శ్రద్ధాళుండై ఐనుగుజెందక పూర్తిసేయుచు
న్నవాఁడు. నరేంద్రునకది యస్వస్థతకుఁ గారణంబై మన
స్సునఁ గినుకజనింపఁ జేయుచుండెను. హేమలతా శిరీషు
లవంకనసూయతో రహస్యముగఁ జూచుచుండెను. కాని
యా రహస్య మెంతయడచిపెట్టవలెనన్నను లోపల నిమిడి
యుండుట లేదు ఇట్లొకగిడియవఱకును జరిగినది. శిరీషు
ని బొమ్మరిల్లు పూర్తియైనది. ఇట్లుచక్కగ సంపూర్తియ
గుటగాంచి సంతోషముతో హేమలత చిప్పట్లుచరిచె
ను. ఆయానందోద్రేకము నరేంద్రునకు మనశ్శల్యమయ్యె

ను. చేతులకు నడకు పుట్టెను. అందుచే నాతనిబొమ్మ రిల్లు చెడిపోయెను.

అంత శిరీషుడు “చెలికాడా! నీవు పీరములు చాల గొట్టెడివాడవే నేడు నీవు చేసినపని యేదియో చూపు”మని యడుగుచు నాబాలికతో జెట్టాపట్టాలు పట్టుకొని నరేంద్రుడున్న యెడకిరిగెను. ఆతఁడూ రక స్వైర్యము చెడినిలువబడియెను నరేంద్రుడు పడిపోకుండ మిగిలియున్న యిసుకకుప్పగూడ కాళ్ళతో దున్నవైచి ధూర్తుడై “ఈసాయంతనము నేనేమియును బని చేయఁ దలఁచికొనలేదు. దానికేమిగాని నీవు నన్ను నేడేల యీ యేటియొడ్డునకు రమ్మనినాడవు? ఇంతలడ వీబాలిక నిచ్చట నేలయాపితివి? ఈపాటికీ మెతలిదండ్రులు తాదులాడుచుండు” రనియెను.

“ఆమెతండ్రి యడిగినయెడల నేను జవాబుచెప్పెదను. ఏమిచెప్పవలెనో నేనెఱుంగుదును. నీకుమాత్రము నే నేమియును జెప్పను. నరేంద్రా! చేతకానితనమునకు తోడు మోటుతనము కూడనా?”

ఇల్లాపాడై పోయినది. మతి చెడిపోయినది”

“నాజొమ్మరిల్లు పోయిన నుండుటకు నాకింతకిం
టే మంచియిల్లున్నది. కొంద జేయిల్లునుగూడ లేనివాగు
న్నాడు. వారిమాటయేమి?”

ఇయ్యది శిరీషునకుఁ దిట్టినదిట్టు. ఇప్పు డాతఁడు
హేమలతతండ్రియింట బ్రతుకుచున్నాఁడు. శిరీషునకుఁ
గోపము వచ్చి నది. కాని యాఁపుకొని నరేంద్రుడున్న
తికిఁ దగినట్టు గౌరవముగ జవాబుచెప్పెను. నరేంద్రా!
నాస్థితిగతులు నేనెఱుంగనివి కావు. అందున నాకాళ్ళ
జాత్యము లేదు. తలవంపులును లేవు నీకులగౌరవముల
నెఱింగి నీతాతలప్రతిష్ఠనుబట్టి మాటాలాడుచుండుమని
నాకోరిక.”

“శిరీషుఁడా! మాతాత గారిప్రతిష్ఠను జ్ఞాపకముచే
సి పుణ్యముగట్టుకొంటిని. ఆయన బ్రతికియున్నదినముల
లోఁ జూటుదాటున నొదిగి తిరుగువారందఱుచు నిష్క
దాయననాకొప్పగించిన జాగీరంతయును విచ్చలవిడిగఁ
గొల్లబెట్టుచున్నవారు. నాచెలికాఁడుమాత్ర మిజిత్తుతె
ఱుంగకుండ నున్నవాఁడా?”

శిరీషుఁడు శాంతముతో “నరేంద్రా! నీయిష్టము
వచ్చినట్లు మాట్లాడుము. ఈమెకొఱకై తండ్రి తొలుగి

వడుచుండును. హేమలత నింటికిఁ దీసికొనిపోయెద ”
ననిచెప్పెను.

నరేంద్రుడు శిరీషునకు దగ్గరగఁ బోవుచున్న
బాలికను గాంచి కుపితుడై “శిరీషా! ఈ హేమలతను నీ
కెవ్వ రొప్పగించినాను? ఈమెకు నీసంరక్షణ యెన్నఱ
నుండి?” అనియడిగెను.

“నేనామెకు సంరక్షకుడను కాదుగాని నీవంటివి
చ్చివానిబారి బడకుండ సంరక్షించుటకునాకు శాస్త్రత
యున్నది”

“నీవానల నుండుము. ఈమెనాతోడ నొటల
కువచ్చినది. ఆమె నాతోడనే యింటికివచ్చును. ” అని
నరేంద్రుడు కేకలువైచెను.

“నీవర్తన మింతకంటెఁ గొంచెము చక్కఁ జేసి
కొందువేని నరేంద్రా! నీవామెను తీసుకొనిపోవచ్చును.
నీవంటి శిష్టాచారవిహీనుఁడేమి నీరాతిరియిప్పగించి పో
నోపను” అనియెను.

“ఛీ! కలహించుచు! మారముగ నుండుము. ఆ
మెప్పక్కను నిలువబడుటకై నను నీకర్మత లేదుపొమ్ము.”

ఈనిందా వాక్యములకు శిరీషుని బలిష్ఠమగు దేహము కంపించెను. ఉన్నచోటనేయుండి నరేంద్రునినంక తదేక వీక్షణముగఁ జూడసాగెను. కోపము నాపుకొనెను. మరల నేమియు ననఁడయ్యెను జడుపుచెందినయా చిన్నదా కిఁకై దండయొసఁగి యింటిదారి వట్టెను.

ఇది మాచెడుసరికి నరేంద్రుని కాగ్రహము మతింతయు ద్రోకమయ్యెను. నోరు మెదపకుండ నాతనియెడఁగి ఘోరు కనఁబఱచిన యీతిరస్కారమున కున్నట్లైతన సత్తువకొలఁది నరేంద్రుఁడతనిపైఁ బడెను. హేనుల తయలజడినొంది కెప్పున నార్చెను. శిరీషుఁడు నరేంద్రునకుఁ దీసిపోవువాఁడు కాఁడు. ఉద్రోకించియున్న యా బాలకుని నడుము గట్టిగఁబట్టుకొని తృణప్రాయముగ నెత్తి యిసుకలోనికి విసరినై చెను నరేంద్రుండసహాయుండై రోజుచుఁ బడిపోయెను.

ఆబాలికకన్నుల యెదుట జరిగిన యీపరాధ వంబున కాతండెంతయు లజ్జితుండై యుడలిసిండ నలముకొనినదుమ్మను ధూళియును దులిపికొనకయేరాయి యొకటి యెత్తిశిరీషునిపై రువ్వెను. ఆరాయి శిరీషుని కుడికంటిపైఁ దగిలి పెద్దగాయమయ్యెను. శిరీషుఁడిసుక

లోఁ గూలఁబడి తనవై బట్టఁజో రక్తము నెట్టులైన నాపు
కొనఁబ్రయత్నించెను.

హేమలత యిదియంతయుఁ జూచుచు నూరకుం
డెను. ఆమెమనస్సున నొకమూల పరితాపమును నొక
మూల తిరస్కారభావమును బొడసూపి కిన్నుల నశ్రుక
ణంబులు తళతళ మెఱయఁజొచ్చెను. అంతనామె దేటి
లోనికిఁబోయి తనచీరచెరగుఁ దడిపి శిరీషుని మొగమున
స్రవించుచున్న రక్తము దుడువఁజొచ్చెను.

శిరీషునిగాయ మంత యుపద్రవకరమైనది కాదు
గానియాతఁడు నెమ్మదిగ లేచి నిలువఁబడుసరికి రక్తముక్రిం
దికి స్రవించుచుండెను. అంత నాతఁడు శాంతముతో
“ హేమలతా ! ఇంటికి రమ్మ. పోద్దుపోయినది. ఇంక
నిచ్చట తడయరాదు ” అని చెప్పెను. వార్షిద్దఱును చె
ట్టపట్టలు బట్టుకొని సరేంద్రునివంకఁ జూడకుండ నింటి
దారిబట్టరి. సరేంద్రుఁడొక్కడును నచ్చటనే మనోవ్యధ
పాలై చీకటిదళముగఁ గ్రమ్మువఱకును నిలిచియుండెను.
అప్పుడాతనిమనస్సున నెన్నియో దుర్యోచనలు పుట్టెను.
అనుశ్రుతవంశ ప్రతిష్ఠగల కటుంబమునఁ బుట్టి పిచ్చివాని
వలెఁ బ్రవర్తించెను. చిన్ననాటినుండియుఁ దనయం

దనురాగముతో మెలగుచున్న యాచిన్నదానికిడఁ దన
 గౌరవమెల్లఁ బోఁగొట్టుకొనియెను. శిరీషుఁడు కులగౌరవ
 ములేని యాశ్రితుండై యయ్యును మిక్కిలి యాదార్య
 భావముతోఁ దనచెలిమికానిని లెక్కసేయక మధురహృ
 దయయగు హేనులతకు సంతోషముగలుగ బ్రవతించు
 చెను. ఇది యాతని ప్రపంచయాత్రయందలి భావిఫల
 సూచనయా యేమి ?

రెండవప్రకరణము.

అన్యోన్య వివాదగలకుటుంబములు.

కొన్ని వత్సరములనుండి వీరనగరమునఁ గదలికలఁ
కార్యములు విశేషముగ జరుగుచున్నవి. నాలుగుశతా
బ్దములనుండి బరిగాఢాదేశమును ఆఫ్ గణరాజులు కడు
పుటొనిచల్లకదలకుండ రాజ్యము నేసిరి. ఇప్పుడు మహా
పురుషుండగు నగ్బరుచక్రవర్తిక ఉత్తర హిందూస్థానము
నందలి మొగలాయి రాజ్యమును బలపఱచినాఁడు. ఆకా
రణమున బరిగాఢాదేశముననాఫ్ గణరాజుల రాజ్యము
నకు విచ్చిత్తికలిగెను. 1574 సంవత్సరమున అగ్బరు
స్వయముగ పాట్నానగరమును జయించెను. తరువాత
సంవత్సరములో జయోత్సాహములు, ధైర్య పంతులు
నగు మొగలాయిలకును, పరాజితులయ్యును వెనుకంజ వే
యని యాఫ్ గనులకును బరిగాఢాదేశమున సమరకార్య
ములు మెండుగఁ గలిగెను.

హిందూజమీందారు లాదినములలో సామంత రా
జులయ్యును తమతమ జాగీరులలో తమతమ జనపదంబు
లలో రాజులవలెనే సర్వాధికారములతో మెలంగు

చుండిరి. హిందూ దేశమునందలి జాతీయైశ్వర్యమంతయు ను పల్లెటూళ్ళయందు దర్శనీయమై కన్పట్టును. జమీందారులు తమపై యధికారులకుఁ గప్పముఁగట్టుచు యధేచ్ఛముగఁ బరిపాలించుచుండిరి. వారిజాగీరులలో దండనాధికారులును ధర్మవిమర్శనాధికారులును వారే. సంక్షోభమేమియును లేకుండఁ బ్రజలను సంరక్షించుభారమువారియందే యుండెను. వారు దేశమునందలివిద్యల ఖిలముగాకుండ సంరక్షించిరి. కవిత నాదరించిరి. పరిశ్రామికముల వృద్ధిజేయుచు పనిబాగులవాండ్రకు హెచ్చరికలుగఁజేసిరి. పైప్రభువులకు వలయునపుడెల్ల కాల్యలమును గజాశ్వాందోళనాదికములుమున్నగు సిబ్బందియును సమకూర్చుచువచ్చిరి.

మనకథాకాలమున వీరనగర మట్టిపురాతనవంశప్రతిష్ఠగల యొక హిందూసామంతపరిపాలకునియేలుబడి క్రింద నున్నది. అగ్బరు పాట్నానుజయించి మొగలాయీరాజ్యమును బంగాళాదేశమున వ్యాప్తమొనరించినపుడువీరనగరసామంతుడు తనపూర్వప్రభువులగు నాఫ్ గనుల పక్షమునందుండి శాయశక్తుల సాయము చేసెను. అప్పటి ఆఫ్ గన్ పరిపాలకుఁడు దాయూద్ ఖాన్. ప్రభు

భక్తివలన నాతనికిఁ జివరకు రాజ్యపదభ్రష్టతయు, వన
వాసంబును, సంప్రాప్తమయ్యెను. తానికైన నియ్యకొని
యెఁగాని యాతండు స్వామిద్రోహంబున కొడంబడిన
వాఁడుకాఁడు. ఆసామంతుండు వీరనగరమును విడిచిపో
వుటచేతనే మొగలాయీ దండనాయకులగు తోడర్మ
ల్లుఁడును, “మునయము”ను, ఆవీరనగరరాజభవనంబుల
నశ్వశాలలుగ నొనర్చిరి. దాయూద్ధానుఁడు గూడఁ బ
రాజితుడై బంగాళాదేశము నగ్బరుకిచ్చి సంధిచేసికొని
యుత్కలదేశమునకుఁజనియెను. ఈసంధియైనవెనుక వీర
నగరసామంతుఁడు తననగరంబునకుమరలి క్రొత్తరాజున
కు కప్పముఁగట్టి యాతనిచే సామంతరాజ్యమునకు పట్ట
భద్రుఁడయ్యెను.

దాయూదుఖానుఁడు సంధిషరతుల ననుసరించిన
వాఁడు కాఁడు. కొలఁదిదినములలోపలనే యాతఁడు బం
గాళమును మొగలాయీలవద్దనుండి తిరుగ వశ్యముచేసి
కొనియెను. వీరనగరసామంతుని మరల సైన్యసహాయ
ము చేయు మనియెను. శూరాగ్రేసరుండగునావృద్ధసా
మంతుండుమాత్ర మిందుల కంగీకరింపఁ డయ్యెను. ఆత
నికడకువచ్చిన దూతతో దాయూదుఖానునితోతనపలు

కులుగా నిట్లుపలుకు మని ప్రతినచనంబిచ్చెను. “ఎనాఁ
దురాజ్యము సంరక్షించుకొనలేక మీరురాజ్యపదభ్రష్టు
లైతిరో నాఁడె రాజ్యలక్ష్మిమిమ్ము విడిచిపోయినది. మీరు
మహాపురుషుండగునగ్బరునకు రాజ్యమునెల్ల సమర్పించితి
రి. పట్టాభిషిక్తులగురాజు లాడినమాట తప్పబోదు. అట్టి
పని కియ్యకొనుట మావంశాచారముకాదు. నేనిప్పుడీ
అగ్రాసార్వభౌమునె నమ్మియుండెడివాఁడను.”

దర్శోద్రేకసూచకంబై యవజ్ఞాసంభృతంబై నయీ
సందేశంబునకు దాయూదుఖానుం డెంతయు కృద్ధుండై
యావృద్ధసామంతుని శృంఖరానిబద్ధుం జేసి కొనితేరను,
వానినగరం బంతయు నిర్మూలనంబుసేయను పై న్యంబు
లను బంపెను. కాని శూరశిఖామణి యగు నావృద్ధుం
డు ముందుగనే మెలకువ గనియెను. విశాలవప్రపరిరక్షి
తంబై తీక్షణధారాశూలప్రస్థాపితంబై యలరాదు శిలాని
ర్మితసాలంబు నొక్కదాని తననగరంబుచుట్టును నిర్మాణ
మొనరించి సురక్షితముగ నుండెను. అహోరాత్రములా
యుధపాణులై రక్షకభటులు సర్వదిక్కుల బురుజులనుం
డి కనుగలిగికాచుచుండిరి. దట్టంబులగు పొదలమాటున
నేర్పరులగువిలుకాండ్రు విల్లునమ్ములు చేతబట్టుకొని తం

డోపతండములుగఁ బొంచి యుండిరి. అట్టచోఁ గనుగప్పి
కోటపైఁబడుట కెట్టవారికిని సాధ్యంబు కానేరదు. వీరా
గ్రేసరుండగునావృద్ధశిరస్కుండు తనఖండ్యంబునొఱచుండి
వెడలించి కరంబు నలరించి “చచ్చినపితృపితామహసంప
ర్ధితంబైన యీనగరంబుననే చావవలె, నిలిచిన సమర
రంగంబున నిలిచి యీనగరంబునె కాపాడవలయు” న
నుకృతవిశ్వయంబునఁ గాచుకొనియుండెను.

సమరకార్యవిధివిధానంబుల సలక్షణంబుగ నెఱిం
గిననై న్యంబులనెదిరించి సమరశిక్షాముఖం బెఱుఁగనిసం
రక్షణదక్షత యెంతకాలముపనిచేయఁగలదు? ఇంతలో
దాయాదుఖానుఁడు మఱియొకచో నింతకన్న ప్రబలమ
గుశత్రువుల నెదుర్కొనవలసినచెప్పును. రాజాతోడరుమ
ల్లుండు తానునియమించిన ప్రదేశాధికారులతోడ బంగా
ళాదేశమునకు మరల దండెత్తివచ్చి అక్కహల్లువద్ద దా
యాదుఖానుని చుట్టుముట్టెను. ఆయుధముతోనాఫ్ గను
రాజులప్రతాపమంతయు చల్లారెను. నాటితోవారిరా
జ్యలక్ష్మి యంతరించెను. దాయాదుఁడు పట్టుపడియెను.
1576 సంవత్సరమున నాతఁడు శత్రువులచే గతాసుండ
య్యెను. రాజాతోడరుమల్లుడు స్వయముగ వీరనగరసా

మంతుని మందిరమునకు విచ్చేసి యాతని గౌరవించి సా
ర్వభౌమునిచే నూతనముగ నొసంగఁబడిన రాజ్యపట్టము
ను సబహుమానంబుగ నొసంగెను.

దానికి సమీపమున దేవీపురమును జాగీరున్నది.
ఆదేశసామంతుఁడు ఆఫ్ గనులఁ జేరి యీ సార్వభౌముని
యాగ్రహమునకు బాత్తుండయ్యెను. తత్కారణంబున
రాజ్యంబునకు దూరముకావలసివచ్చెను. తోడరుమల్లుఁ
డాజాగీరును గూడ వీరనగరసామంతునకే పట్టముగ ట్టెను.
శూరశిఖామణియగునావృదుండు ప్రభుభక్తికనుకూపం
బగు గౌరవంబు వడసి తనపుత్తుని పౌత్తుని తోడరుమ
ల్లుని సింహాసనముకడకుఁ దోడ్తెచ్చి తానును తనవంశకు
లును నగ్బరుకుటుంబమునందు విహిత విశ్వాసముతోమె
లంగ ప్రతిపఱచేసెను. ఆదినమున వీరనగరమున నేమూల
చూచినను పండుగగానుండెను. పురజనులందఱును అ
గ్బరుపేరుచెప్పి కొట్టకొలాహలము చేయుచు నూరంత
యు దీపావళిచేసిరి. అంబారీలచే నలంకృతమైన యేనుం
గులపై తోడరుమల్లుఁడును తత్పరివారంబగు వీరవారం
బును నూరేగుచుండఁ దత్పుర సౌధోపరిభాగంబులనుండి

పుణ్యాంగనలు మేలిముసుంగుల సవరించుకొనుచు సుగం
ధపుష్పాక్షతలను వారలపైఁ జల్లిరి.

పిమ్మట కొన్ని నెలల కావృద్ధుండారముగ్గిన పండువలె
కాలముతీరి పరమపదమునందెను. అతనికొమరుండాత
నిస్థానమున నియుక్తుండై యాతండును కొలఁది కాలము
లోనే తండ్రిమార్గంబు ననుసరించెను. ఇంక వారలవం
శాంకుర మొక్క పోతుఁడుమాత్రమున్నవాఁడు? అతని
వయస్సప్పటికి రెండేడ్లు నిండలేదు. రాజ్యము వంశాను
గతికంబగుటచే నాబుడుతఁడె యాజాగీరున కధినాథుండు
కావలసివచ్చెను. ఆబాలకుఁడే మననరేంద్రుఁడు.

తండ్రియును, తాతయును గతించిరి. నరేంద్రునకు
వెనుకదిక్కు సమర్థులగువా రెవ్వరును లేరు. అతని రా
జ్యస్థితి మిక్కిలి చిక్కులలోనుండెను. అది నిలుపుట దు
ష్కరమైన కార్యము. రాజ్యభ్రష్టుఁడై యున్న దేవీపుర
సామంతుండు తృణప్రియుఁడుగా నెంచ దగినవాఁడు
కాఁడు. అనేక సంవత్సరములనుండి వీరనగరదేవీపుర సా
మంతవంశములు రెండును నన్యోన్యవైరములతో మొలం
గుచున్నవి. తరతరములనుండి చిరప్రవర్ధిత వైరానలంబు

చల్లారకుండ నిలిచియుండినది. నడుమనడుమ వివాహ సంబంధములవలన వారి వైరానలంబు కొంతదనుక విశ్రాంతి నొందుచుండెడిది. కాని యాబాలిక పరిణత వయస్వియై పుట్టినింటినుండి యత్తింటపాదుకొనినతోడ నేభర్తృవంశాచారమునే యాపెయు ననుసరించుచు మరలమరల నాయనలంబు రవుల్కొనఁ జేయుచుండెను. పిల్లలకీవై రంబుగ్గుపాలతో లభ్యంబగుచుండును. మాతృసంబంధికు లందఱియెడ శత్రుభావంబుప్రేరేచి నీకాగర్భశత్రువు లెవ్వరనిన వీరేయని, వ్రేలుపెట్టి చూపినట్లు గుచుండెను.

ఉభయ రాజ్యంబులవారును తమతమస్థితి కనుగుణంబైనబలంబుల సంరక్షించుచుండిరి. వారిలో వారికి కలహములు పుట్టనిక్షణమే లేదు. ఈకలహములుమాటలతో తీరునవికావు. వానికారణములును సంతగొప్పవికావు ఏచెఱువునొద్దనో, యేకాబువయొద్దనో, యేసంతపేటయొద్దనో లేనిపోనిదానికేదోయొక కలహము సంప్రాప్తంబై యుభయపక్షంబులను వందలకొలఁది సైనికులకు పనికిల్పించుచుండెను. విజయంబుగాంచిన సైనికులు తమయాయుధబలంబున గెల్చిన గెలుపుధనంబునఁ

దాము శ్రీమంతులగుటయేకాక తమయేలికలకు విశేషముగ వరుమానముల నొనంగుచుండిరి. ఇట్టి చిరప్రవర్ధితంబగు వైరంబును బహుళంబులగు నాంతర కలహంబులును గలిగియుండియును నాయావంశనాయకులిరువురును నేనర్బాదుననో యేమత సమ్మేళనముననో యేసంతర్పణ సమారాధనములనో సమావేశంబగుచు సముచితగౌరవంబుల నెదుర్కొనుచు బరస్పరసమాదరంబుల నొనందించు చుండెడివారు.

దేవీనగర సామంతుడు నవకుమారుడు ఆతనికి వీరనగరవంశముపై ననుశ్రితముగ నుండదగినయసూయ యంతయును బరిక్రమణరూపముగఁ బొందియుండెను. ఇతనిది లోతుగుండె. స్వభావసిద్ధముగ మంత్రాంగమున నెక్కువనిపుణుడు. తనపగవారియైశ్వర్యమనినఁ దన పూర్వునికంటె నాతఁడెక్కువ యసూయతోఁ జూచుచుండెను. జనులు నవకుమారుని నక్కజిత్తులును నాతని కుచ్చితపు తంత్రములునుజూచినప్పుడెల్ల నరేంద్రునితాత వీరపురుషోచిత ప్రవర్తనంబును నాతని నిష్కపటవ్యాపారమును వేనోళ్ళ బ్రశంశించుచుండిరి. వృద్ధశిరస్కుం

డగు నాచక్కనయ్య యెక్కడతారసిల్లినను తనలాఘవంబున కెంతయు లజ్జించి మనోవ్యధపొందనితరుణులు లేదు.

అక్మహల్లునొద్ద దాయూదుఖానును మొగలాయీలు ముట్టడించిరి. నవకుమారుఁడీతరుణమును గనిపెట్టి సామంతసహాయము విశేషముగ నవసరమని దగ్గఱవారలనందఱి నాహూయము చేసెను. నవకుమారుఁడు వీరనగరమును రూపుమాప నింతకన్నఁ దరుణము లేదని యాచు దీనిని బోనీయరాదనియును దలంచి శీఘ్రముగ పోయి దాయూదుతోఁ జేరెను. తననై నికుల వీరనగరము మట్టమునేయ నియమించిపంపెను. అక్మహల్లునొద్ద రాజాతోడదుమల్లునకుఁగలిగిన విజయమువలన నవకుమారుని యాశలన్నియు నిరాశలయ్యెను. ఆతఁడెంత యుత్సాహముతోఁ బనిచేసెనో యంతనిరుత్సాహము కలిగెను. ఆతనికున్న సర్వస్వమ్ము సర్వమ్ముహతమగుటయే కాక నాజ్యముగూడఁ బూజ్యంబయ్యెను. వీరనగరసామంతున కయ్యది బహుమానంబుగ నొసంగఁబడియెను.

కాని నవకుమారున కెప్పుడును నిరుత్సాహంబునునది లేదు. ఆతనికిఁ విక్కచేదరు లేదు. ఇల్లును రాజ్యమును

వీడి ప్రివాసగతుండయ్యెను. అయిన దేమియో యయ్యెను. ఇంకఁదగుణము రాదా? అప్పుడుమరలవీనిని జయింపకపోవుదుమా? కానిమ్ము ఎంతకాలము వీరిదినము లిట్లుండును? ఎంతకాలముతప్పించుకొని పోగలరు? చూతము. అని పొదమాటుననున్నపులివలె నొడుపువేసి కృతనిశ్చయమందై కూర్చుండి యుండెను. ఆతనికి గోకులదాసనునాతఁడు నచ్చినబంటు. బంటునుటయెకాని యాతని నెచ్చెలికానిగ భావింపవలయును. ఆతఁడే నవకుమారునిమంత్రి. మంత్రికూడ, ప్రివాసమునకు రాజుననుసరించి పోయెను.

గోకులదాసు మొగలాయిలకును ఆఫ్ గనులకును జరుగుచున్నపోరు తీటువఱకును దాయూదుని చేరవద్దని నవకుమారుని నిరుత్సాహపరిచెను. అతి సాహసికుండగు నవకుమారుం డీయుపదేశంబులఁ బెడచెవింబెట్టెను. కాని తరువాత నెంతయు పశ్చాత్తప్తుండయ్యెను. వాడుభయమును సమయముకొఱకుఁ గనిపెట్టి యజ్ఞాతవాసము చేయుచువేచియుండిరి.

అట్టితగుణము దొరకకపోలేదు. తోడరుమల్లుడు వంగదేశమును విడిచిపోయెను. నరేంద్రునితండ్రియును

దాతయునుగతించిరి. అతిసాహసికుండగు నవకుమారు
డు తనపూర్వబలంబులఁ బోగిగు సేయఁ బ్రయత్నములు
చేసెను. కేవలబాహుబలంబునఁ దనదేవీపురమును తాను
ముందు స్వాధీనము చేసికొనినచోఁ బిమ్మట దనప్రభుత్వ
మునకురాజశాసనము నెట్లైన సంపాదింపవచ్చుననియా
తనియాహా. కాని యోచనాపరుండగు గోకులదాసుని
నకుమారుని చుడుకుకార్యముల బ్రవేశింపనీయక మరల్చె
ను. గోకులుండు నవకుమారునితో తోడరుమ్మల్లుడుమరల
బంగాళమునకు రాగలడు. అతడు వీరనగరకుటుంబము
నేమఱియుండఁడు. ఆపసిబాలకున కపకృతిఁ జేసినవానిం
జూచి యాతఁడు సహించువాఁడునుగాఁడు. ఆతఁడు పి
ల్లవాని కభయహస్త మిచ్చినాఁడు. మఱియితరసాధనము
లు యోచింపవలయును గానియిదికార్యము కాదు. ప
డ్డవాడెప్పుడును జెడ్డవాఁడు కాదు. అనిచెప్పియప్పటికో
దార్చెను. వారైనను విశేషకాలమోషిక పెట్టునవసరము
లేకపోయెను. ఆఫ్గను లండనును విజిత్తులైరి. మొగలా
యీనాయకు లండనును సమ్మెకట్టి సార్వభౌముని పైఁ
దిరుగబడిరి. తోడరుమ్మల్లుడు బంగాళ దేశమున కీవిప్లవము
నడిగింప మూఁడవసారి వచ్చెను. తాముజయించిన బం

గాఢారాజ్యమంతయు మొగలాయి నాయకులు ముక్కల
క్రిందఁగొట్టిచక్కగ సనుభవించుచుండిరి. ఇదియేమి య
నినఁబ్రభువులను ధిక్కరింపఁజొచ్చిరి. కాని అగ్బరు యీ
తాతాలకు లొంగెడు వాఁడు కాఁడు. సామ్రాజ్యసం
స్థాపనకును దానిదృఢీకరణ కార్యంబునకును ఆతనియొద్ద
బాహుబలమునకన్న నౌదార్యబలంబును వివేచనాబలము
నుపొచ్చుగనుండెను. అదియే యాతనికి చక్రవర్తిపద
మొసంగినది. ఆతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువుల
కును భేదములేకుండఁ బ్రవర్తించెను. తోడరుమల్లుఁడు
హిందూ సేనానాయకుఁడు. ఆఫ్ఘనులయొద్దనుండి బం
గాళమును రెండుతడవలజయించినాడు. 1580 సంవత్సర
మున బహుళంబులగు సైన్యంబుల సన్నాహపఱచి యా
మొగలాయి నాయకుల సంరంభమునఁగింప అగ్బరు
తోడరుమల్లును మరలఁబంపెను.

ఈతడవనతఁడొక్క సేనానాయకుఁడుమాత్రమే కాదు,
బంగాళరాష్ట్రము కంతకునుఁ బ్రదేశాధిపత్యపదవిఁ గూ
డనందివచ్చినాఁడు. భాగల్ పురమునొద్ద ముప్పదివేల సైన్య
ముతో శత్రుబలంబుల కోహటించి మాంఘిరుపట్టణము
వరకునుబోయెను. ఈ రెండుపట్టణములుగూడ దేవీపురము

న కనతిదూతమున నె యున్నవి. కూర్పుడై తనపైతృకరా
జ్యంబునకు విచ్చిత్తి కలిగించిన యాసేనానిపై నాతనిశ
త్రుబలగముతోడఁ గూడిపోవుట యుచితమా? కాదా?
యనినవకుమారుడు బహువిధములయోచించిచూచెను.

గోకులదాసు “బుద్ధికుశలతయందుఁగాని పరాక్ర
మవిశేషమునందుఁగాని తోడరుమల్లునితో హిందూదే
శమున సములు లేరనియే చెప్పవలయును. ఆతని నిప్పు
డెదిరించుట నీవినాశమును సంపూర్తిగా వించుకొను
టయే. ఈవిప్లవ మణించుటకై ‘తోడరుమల్లునకు మన
ముసాయముపోయి యిదియడఁగినవెనుక నాతనిదయకుఁ
బాతుల మగుదుము.” అనియెను.

“మొన్న నాలుగు సంవత్సరముల క్రిందట దా
యూదుఖానునకుఁ దోడ్పడి తన్నెదిరించిన వానిని రా
జాక్షమిరించుననునాశ యున్నదానీకు?”

“రాజాయంతపగఁబట్టెడి స్వభావము కలవాఁడు
కాఁడు. ఆతఁడే దార్యవంతుఁడు. ఆఫ్ గనురాజులయం
దుఁ బూర్వమెవ్వరు భక్తివిశ్వాసములతో మెలంగిరో
యట్టివారు మొగలాయీ రాజులయందుఁగూడ భక్తి

విశ్వాసములు చూపి నమ్మికపుట్టింతురేని వారిని తప్పక
యాతఃకుక్షమించి గౌరవించును.”

“గోకులా! తరతరములనుండి యున్న నారాజ్య
మునుండి నన్ను వెడలనడిచిన యాయగ్గరు గులామునకు
నేను పాదాకాంతుఁడ నగుటయెట్లు?”

“నవకుమారా! మీతండ్రిలు బంగాళాదేశమున
అఫ్ఘను చక్రవర్తుల నెందఱి నో సేవించియున్నవారు. అ
దృష్టవశమున బంగాళాదేశమున కిప్పుడు మొగలాయీ
లు ప్రభువులైనారు. వారలకా పుండవై మెలంగుము.”

“మంత్రిపుంగవా! నీశాంతత యెంతయుఁ బ్ర
శంసనీయము కాని నామనోవికారములు నన్ను మఱి
యొక వైపునకు లాగుచున్నవి. నీయవినీతుని సేవింప
నోపను. తిరుగబడిన మొగలాయీనాయకుల గలిసి వా
నిపై కరిగి నావగఁ దీర్చి కొనియెద”

“నవకుమారా? బాగుగ యోచించి మఱి పనిచే
యుము. నేనునీయెడ మిక్కిలి భక్తితాత్పర్యములు కల
వాఁడను. మాతండ్రితాతలు నీకుటుంబము నెట్లుకాచి

యుండిరో యట్లే నేనును మిమ్ము అనేక శతవత్సరంబులు
సేవించి యుండెదను.”

ననకుమారు డాతీక్షిత తగ్గి ప్రశాంతుడై నెమ్మ
దిగ యొచించి చూచెను. మంత్రిపుంగవుని యుపదేశమే
యక్తముగా గన్పట్టెను. గణనాతీతంబగు పరివారంబు
తోడ రాజాతోడరుమల్లునకు సాయముచేయఁ గృతనిశ్చ
యుం డయ్యెను.

తోడరు మల్లుఁడు మిక్కిలి వివేచనాపరుండును
దూరదృష్టి దూరశ్రవణము కలవాఁడును. అందువలననే
యాతఁ డాయుగమున దండనాయకులయం దగ్రేసరుం
డని పేరువడసెను. రాజకీయద్రవ్యాకర్షణయం దగ్రగ
ణ్యుం డయ్యెను. ఆతండుతనబుద్ధినై పుణ్యంబున విప్లవ
కరులైన నాయకులతో నీషత్తయినను ముష్కరంబు లే
కయే వారినందఱవశ్యులఁ జేసికొనియెను. బంధాభాదేశ
మునందలి హిందూజమిందాదులందరితోడను గ్రమక్ర
మముగ సఖ్యముఁ గావించెను. భాగల్ పురమునందున్న
విప్లవకాగుల విడుదలకేవిధమైన సరంజాము చేరకుండఁ
జేసెను. ఆ జమీందారులందరిలోను న

వకుమారుఁడు మిక్కిలి పట్టుదలగను నెక్కువ జయప
దముగను బనిచేసెను. అతఁడు జమీదారు లందరియొద్ద
కునుబోయి హిందూనాయకుల సందఱు సార్వభౌముని
పక్షమునకు మర లెచ్చెను. మాంఘేరుపట్టణమున కేకాంత
ముగబోయి విప్లవ కారుల భావిసంచారసూచన లన్నియు
ను తోడరున కెఱింగించి వచ్చుచుండెను. అతనిప్రయత్న
ములన్నియును ఫలించినవి. హిందూజమీందారు లంద
ఱును మొగలాయీనాయకుల విసర్జించిరి వారికిఁదినుబం
డారము లెవ్వయుఁ జేరకుండఁ జేసిరి ఆనాయకు లందఱు
ను దిండిలేక మలమలమాడి చెట్టుకొకపక్షిగ నలుదిక్కులఁ
బఱచిరి వారిశిబిరములును స్కంధావారములును నిర్జన
ప్రదేశములై పోయెను.

సార్వభౌమునియెడ నత్యంతభక్తివిశ్వాసములు క
లిగి ప్రవర్తించిన భటరాజుల కెల్ల సముచితగౌరవ మొ
సంగుసమయము తటస్థమైనది. తోడరుమల్లునకు వారం
దఱిలో నవకుమారుం డ్రగేసరుండుగఁ గన్పట్టెను. అతని
బిలిచి “నీకేమి వలయునో కోరుము. ఈరాజ్యమును నిలు
పుటలో నీవెక్కుడుగఁ బనిచేసి రాజానుగ్రహమునకుఁ
బాత్రుండవైతివి. తనయెడభక్తివిశ్వాసములు కనపఱచిన

వారల సార్వభౌముండెన్నఁడును మఱచువాఁడుకాఁడు.” అని చెప్పెను.

“అవక్రపరాక్రమ ధౌరేయులగు మిమ్ము నేఁగోరు కోరిక యొక్కటియున్నది. నేను మున్ను మీయెడ నొనరించినయపచారంబు మన్నింపుఁడు. మాపూర్వులు తరతరములనుండియు ఆఫ్ గనురాజుల కొలిచియున్న వారలు ఆకారణమున మేమును వారి నప్పుడు నేవింపవలసినవారమైతిమి. ఇదియే నేఁగోరువరము”

“నవకుమారా! నీయభిప్రాయంబు నాకు బోధపడలేదు. బంగాళాదేశమునకు వారు పూర్వపరిపాలకులు. వారియెడ భక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తిల్లుటప్రశంసనీయమే కాని యయ్యది లోపముగానెట్లు పరిగణింప నగు ? మహాపురుషుండగునీసార్వభౌముండు పూర్వపరిపాలకులయెడ భక్తివిశ్వాసములతోడఁ బ్రవర్తించిన వారినెవ్వరిని యింతదనుక దండించి యెఱుంగఁడు.”

నవకుమారున కేమిచెప్పటకును తోచదయ్యెను. తరుణముదాఁటుచున్నది. ఇతరరాజు లందఱును బహుశరణకై నేచియున్నవారు. గోకులదాసు తోడరుమ్ముని

గుట్టుమట్టు లన్నియు నెఱింగినవాఁడు. అతని నెట్లువశ్యము చేసికొనవలయునో యితఁడెఱుంగును. అతివినయముతో నిష్కపట చిత్తముతో సత్ప్రవృత్తితో నిట్లు సంభాషించెను.

“ ఓమహాప్రభూ ! మా యేలిక తమతోనిట్లు నివేదింప నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. ఆయనలోప మింకొక్కటి యున్నది. దాయాదుఖాను ప్రతిజ్ఞాభంగము గావించి రాజనీతిని బరిత్యజించి సార్వభౌమునిపై దండెత్తివచ్చినపుడు మాయజమానుండు సార్వభౌమునియెడ రాజభక్తివిస్మరించి అక్మహాల్లకడ మరల నొక్కసారి దాయాదుఖానుతోఁ జేరెను.”

అనునప్పటికి, తోడరుమల్లునిబొమలు ముడివడియెను. “ అట్లయినయెడ నాతఁడు కావించినది రాజద్రోహమే దాయాదున కీద్రోహమునకేకదా శిరచ్ఛేదమైనది ” అని గుప్తస్వరంబున స్పష్టముగాఁ బలికెను

“ ఓ యుదారశీలా ! అయ్యది జరిగిపోయినది. మాదొర మీకడఁ గపటభావంబున నేమియును మఱుంగుపఱుచుటలేదు. వీరివంశము మూడువందల సంవత్సర

ములపైనుండి ఆశ్శగనురాజులకొలిచియుండినది. ఆవిశ్వా
సమూలంబగు నుత్సాహంబున నందీభూతుండై విస్మృత
ప్రతిజ్ఞుండయ్యెను. సార్వభౌముండిట్టిలోపముచు యమిం
చి మొగలాయి వంశమునందు వీరి భక్తివిశ్వాసములఁ
బూర్వపరిపాలకులయందువలె నాటికొనుచూర్థముఁ గా
వింపుడు.”

తోడరమల్లుడు యోచనానిమిగున్నుండై మాన
ముద్రుండయ్యెను. గోకులదాసు తన్ముఖవికాసంబుల
మనోభావంబుఁ గనిపెట్టి “ దేవీపుర వీరనగర సంస్థాన
ములు రెండును, ఆశ్శగనురాజులకడ రాజభక్తియందును
బలపరాక్రమములయందును ప్రతిస్పర్ధములై మెలంగుచు
న్నవి. మరల నొక్కసారి సముద్రవేలావలయిత సామ్రా
జ్యభోజ్యుండగు నీమహాసార్వభౌముని సేవనంబున వార
లప్రతిస్పర్ధ ప్రజ్వరిల్లనిండు” అనియెను.

తోడరమల్లుడు కన్నులపైకెత్తి “ వీరనగరమా?
అవునవును. జ్ఞప్తికివచ్చినది. శూరశిఖామణియును వృద్ధ
శిరస్కుండునగు తన్నగరనాయకుండు ఎందఁడెందఁడో
మమ్ముఁ బరిత్యజించిపోయినపుడు అతివిశ్వాసమున గొల్చి

యున్నవాడు. మున్నాతని యాతిధ్యమున నొక్కసారి యామోదించితిని. మరలనొక్కసారి యాతనిశౌర్యంబు నకును భక్తివిశ్వాసములకును సార్వభౌముని సత్కారంబులు నివేదింప మనసగుచున్నది” అనియెను.

“ఓయుదారశీలుడా ! ఆపురుషుండిప్పుడైహికసత్కారంబుల కందకుండఁ బోయినాడు. ఆయనక్రపరాక్రమభారేయుండు మీరానగరమును విడిచిపోయినకొలదికాలమునకే యశోధనంబును శౌరవప్రపత్తియునునీలోకముపాలుజేసి స్వర్లోకంబున కరిగెను. ఆతనిపౌత్రుండిప్పుడు చిన్నబిడ్డఁడు ఆతఁడే వీరనగరమునకుఁ బ్రభుండు. దేవీపురముగూడఁ గొంతకాలమునుండి యాతనియధీనమునందున్నది.”

అనునప్పటి కొక్కింతవిశ్రాంతి యొదవెను, తోడరుమల్లుం డాలోచనాధీనుండయ్యెను. ఆతని బలుకరింప నెవ్వరును సాహసింప లేకపోయిరి. తనయద్వృష్టము ఫలించినను శుష్కించినను నిదియె తరుణంబనినవకుమారుండు తలంచెను. గాని యాతడును మాటలాడుటకు సాహసింప లేకపోయెను. తోడరుమల్లుండు తనతీర్థానము నెఱింగించి యాయంశముఁ బరిష్కరించెను.

నవకుమారా ! నీమంత్రపుంగవుండు నీపక్షమున
మిక్కిలి జక్కగ మాట్లాడినవాడు. నీవీనడుమ సార్వభౌ
మునకుఁ జేసిన సాయము నీపక్షముగ నెక్కువపనిచేయు
చున్నది. అయ్యది యర్హముమోనంబుల నందకుండఁ
బోరాదు. నాలుగువత్సరంబులక్రిందట జరిగిన లోటుపా
టునెల్లఁబరిశీలింప సార్వభౌమున కిప్పుడు సమయముకా
దు. నీపూర్వలోపముల నన్నిఁటిని ప్రభువరుండు తుమిం
చినాఁడు. ఇంకముందు మీభక్తివిశ్వాసములనమ్మియుం
డును. కానియొక్కటిమాత్ర మున్నది చిన్న బిడ్డండగు
వీరనగరపరిపాలకునకు దేవీపుర మొప్పగించి కొలదికా
లమే యైనది. ఇంతలోదానిని వీరనగరంబునుండి యెడ
సేయుట కర్తవ్యముకాదు. ఇంకను కొంతకాలమైనఁ
గాని నీరాజ్యము నీకులభింప నేరదు. ఈనడుమ సార్వ
భౌమునకు నీభక్తివిశ్వాసంబులు కనఁబడవలయు. ఇ
ప్పుడు వీరనగర దేవీపుర రాష్ట్రంబులు రెండింటికిని నీకు
దివానుపద మొసంగుచున్నారము. ఆచిన్నబిడ్డనికి నీవే
సంరక్షకుండవై మెలంగుము. ఆతనికిప్పుడు యోగ్యుం
డగు సంరక్షకుండు కావలయు. సమర్థుండగు పరిపాల
కుండు కూడ వలసియుండు. ఆతనికి వయసువచ్చినయనం

తరము దేవీపురము వీరనగరమునుండి వెలిసేయుదుము.
 ఈకార్యమున నీవు విశ్వాసపాతుండవై మెలంగి దాని
 నుద్ధరించితివేని నీరాజ్యము నిన్ను చేడును. ఇట్టిపూర్వరా
 ష్ట్రీయసంస్థానమును నిర్మూలింప సార్వభౌమునభిమతం
 బుకాదు. ఈకార్యమును విశ్వాసముక్తముగ నెఱవేర్చు
 ము. నీపై తృకరాజ్యమును మరల సంగ్రహింపుము. అపి
 శ్వాసమున కెడగలిగి యుండవలయునునుమా! స్నేహి
 తులగు వారియుపకారంబుల నీతోడగుమల్లుం డెన్నటి
 కిని మఱవదు శత్రువర్గముల నూటాడవెనుదీయుడు.”

ఈపుణ్యవచనంబు లాలోచనామందిరంబున నె
 ల్లెడఁ బ్రతిధ్వనించెను. ఈయుపదేశంబులు మనస్సునకు
 వచ్చెను. వశకుమారుని హృదయంబుకుంగెను. తరతర
 ములనుండి ప్రతిస్పర్ధిగానుండిన శత్రుకుటుంబమునఁ దా
 నేదివానుపదము నంది నిర్వాహకుండై మెలంగుటయా
 తనికి విషప్రాయముగఁ నుండెను. రాజ శాసనమైనపి
 మ్మట నాతనిహృదయమునుండి యెద్దియో వెలువడనుం
 డిపెదవులు మెదల సంసిద్ధమయ్యెను. కాని విశ్వాసపా
 తుండగు గోకులుండు స్వామికార్య సంరక్షకుండయ్యె
 ను. వెనుకటి విప్లవంబునకు ఉమాపణంబు కలిగెను.

ప్రవాసవృత్తి తొలంగెను. దివానుపదము లభ్యంబయ్యెను. నవకుమారునకు దేవీ పురవీరనగర రాష్ట్రములు రెంటికిని గొన్ని సంవత్సరముల వఱకును సంపూర్ణాధికారముచే జిక్కెను, దేవీపురముమరల లభించునన్నరాజ్యాధిపత్యానికి బుర్రోహార్గంబయ్యెను. ఎప్పటికైన నీకుటంబమునకు దేవీపురము మరల లభ్యంబగునని మనసునకు విశ్వాసముకలిగెను. ధీమంతుండగు గోకులదాసు నిబుద్ధి యోచనలన్నియును బ్రత్యక్షముగ గోచరించెను. తోడరు మల్లన కాతండు సప్రణామముండై “ ఓయదారశీలుడా! మీరుచూపిన యీయనుగ్రహంబునకు మా ప్రభుండు సంతోషమగున్డై యానందపారవశ్యమున మాటలాడ నేరకున్నవాడు. మహనీయుండగు నీహిందూదేశసార్వభౌముని యశాదార్యంబునకు సమర్థంబగు ననుగ్రహంబు మీవలన లభించుటంజేసి యయ్యదిమాకెంతయు సంతోషనీయంబై ధన్యాత్ములమైతిమి. ఈయనుగ్రహంబుమాప్రభుండు కోటిగుణితంబుగఁ బరిగణించుచున్నాడు. ఈమేలు జన్మమున్నంత వఱకునాతఁడుమఱవకభక్తివిశ్వాసంబులఁ గృతజ్ఞుండై ప్రవర్తిల్లుచుండు. ఓమేధానిధీ! నీకుదీర్ఘాయు వగుఁగాక! ఆఖగనురాజుల

యెడ దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రములు ప్రతిస్పర్ధగలిగి యెట్లుప్రవర్తించెనో యట్లేయ్యారెండు సంస్థానములును నొకటి నొకటి మించి మొగలాయీ రాజ్యమునెడనప్రమత్తతతోఁబ్రవర్తించుచుండు.

నవకుమారుండు సతీసుతాసమేతుండై వచ్చి వీరనగరమున దివానుపదమునఁ బ్రవేశించెను. ఆతనిప్రియతనూజ హేమలత. నిరుపమాన సౌందర్యవతి. హేమలతానరేందుఁగి లిరువురు నన్యోన్యమురాగంబున దినదిన ప్రవర్ధమానులగు చుండిరి. నవకుమారుండును సద్గుణనియుగునాతని సతీతిలకంబును వారిచిరువుర నతిశ్రద్ధాభక్తులతో లాలించి పెంచుచుండిరి, గోకులదాసుకూక నవకుమారుననుసరించినచెప్పును. తనపూర్వులవలెనే దేవీపుర సంస్థానమునుద్ధరింప నెన్నియో యుపాయముల నెన్నుచుఁ బనిసేయుచుండెను.

ఇదిజరిగి యిప్పటికిఁ బదివత్సరములైనది. రాజామానసింహుఁడిప్పుడు బంగాళారాష్ట్రమున కధినాథుండు. ఈతఁ డగ్గరుచక్రవర్తికడ మఱియొక్క హిందూసేనానాయకుఁడు. ఈతనికాలమున రాష్ట్రీయసంస్థానము

అక్కహాల్లునకు మార్పుజేందెను. దానికే రాజమహాలని పేరువచ్చెను. రాజమహాలనగా రాజుగారుండుస్థానమని యర్థము. రాజమహాలునకును వీరనగరమునకును గొన్ని నిమిసముల ప్రయాణము. హేమలతానరేంద్రులిద్దఱును వీరనగరమున శుక్లపక్షచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధింజెంది భాసిల్లుచుండిరి. కాని యీపదియేండ్ల నడుమ వారి రుపురకును మధ్య శిరీషుండను, నాతఁడు మఱియొక్కడు వచ్చిప్రవేశించెను.

మూడవప్రకరణము.

సదుపదేశము.

నవకుమారుఁడు మిక్కిలివివేకముతోడను, మిగుల జాగరూకతతోడను దేవీపురవీరనగర సంస్థానములకార్య భారముంతయును వహించి నిర్వహించెను. ఆకాలమున రెండుజమీలును సరియైన కట్టడిలోనికి వచ్చినవి. మొగలాయీలకును, ఆఫ్ఘనులకును కలిగినయుద్ధములమూలమునఁ బొదుపడినజనపదము లన్నియును బాగుపడినవి.

జనులు తిరిగివచ్చి తమతమయునికిపట్టులఁ జేరికొనిరి. వ్యవసాయకులును, పనిబాగులవాండ్రును, అలజడి చెంది పూర్వము విడిచిపోయినయిండ్లన్నియును మరల బాగుచేసికొనిరి. వ్యవసాయము లేక బీడుపడి యరణ్యములవలె నున్నపొలము లన్నింటియందును మరల కట్టుమోపిరి. తమతమపొలములలోఁ దుపాకిగుండ్లును, విరిగినతుపాకిముక్కలును బల్లెటూళ్ళలోని ప్రజ లేరి తెచ్చుచుండిరి. వారితండ్రిలు పూర్వము తామాయాప్రదేశములయందుఁ గాంచిన సిపాయీలరాకపోకలును వారివారియెదురుసన్నాహములును, కథలక్రిందఁ జెప్పుచుండిరి. దాయాదుఖానును తోడరుమల్లును వెన్నంటి చనినపూర్వపుసిపాయీలు చెట్టుక్రింద నెగడులు వేసికొని కూర్చుండి తామొనరించినసాహసకార్యములన్నియు నేకరువుపెట్టుచుండిరి. వారి నెన్నిమాటులు విన్నను మరల మరల వినవలె ననుకుతూహలమె కాని యభిరుచి తగ్గుటలేదు. ఏండుగడచినకొలఁది యాయద్భుతచర్యల కధాకథనంబువలన వింతవింతచవులు పుట్టుచుండెను. ఆకథలకొఱకై చేవికోసికొనెడివార లందఱును వీరపురుషులకాలమునాఁటివార లని తలనెఱిసినకథకులచుట్టును జేరి చెవులొరఁబె

జ్ఞుకొని వినుచుండిరి. ఆవీరపురుషుల పౌరుషకార్యములు,
ఈకాలపువయసుకాండ్ర కత్యద్భుతకార్యనిర్వహణములు
గఁ గన్పించుచున్నవేగాని వారి కేమాత్ర ముత్సాహము
కలిగించుట లేదు.

ఎంతటియనుమానపురుషున కైనను, ఎంతటి జా
గరూకతకలవానికైనను నవకుమారునిసంస్థానకార్యనిర్వ
హణవిషయంబున నీషత్తును లోటుకన్పించుట లేదు. వీ
రనగరమునందలి పూర్వసేవకుల నందఱినిలిపియుంచి వా
రలకు బహుమానము లొసంగుచుండెను. నరేంద్రునిపి
తామహుండనిన నెంతోగౌరవముగ మాట్లాడుచుండెడి
వాఁడు. నరేంద్రుని పూర్వులు కట్టించినధర్మశాలలును
గుళ్లును, గోపురములును, తదితరములగు ధర్మకార్యనిర్వ
హణమందిరంబులును సంరక్షించుచుండెను. పరిపాలన
మంతయును బూర్ణమగునధికారముతోఁ జెలాయించు
చుండెను, గాని జనుల కండఱకును భీతి కలిగించెడునట్లు
డాంబిక వేషమించుకంతయును గనఁబడకుండఁ జేసికొనె
ను. మానసింహమహారాజు బంగాళారాష్ట్రమున కధిపతి
యై వచ్చి వీరనగరమును సందర్శించినప్పుడు తోడరుమ
లుచేసికొని యాయేర్పాటును జూచి మిక్కిలి సంతోషించె

ను. నవకుమారుని భక్తివిశ్వాసములకు మెచ్చియాతనికి
బిరుదుపట్టములనొసంగెను. వీరనగరనాయకునకు యుక్త
వయస్సు రావేగమే దేవీపురమును వీరనగరమునుండి
విడదీయుదుమని చేసినరాజవాగ్దానమును మరల నుద్ఘా
టించెను.

నరేందుని పితామహునికాలముననున్న నౌకర్లం
దఱును, నెంతకాలమునుండి సేవచేయుచుండినను వాతి
బుద్ధి కంతకన్న నెక్కువ పొడకట్టినదికాదు. కాని యం
దులొ కొలఁదిమంది యున్నవారు. వారియోచన లంత
కంటె దూరముగఁ బోయినవి. ఆతని మొగమెప్పుడును
నవ్వుచునే యుండెడిది. వర్తనమువలన మిక్కిలి దయా
ళుండని కన్పట్టుచుండెను. కాని యాతనిమనంబున నేది
యో దురూహ యొకటి యున్నట్లును దాని నెట్లయిన
నిర్వహింపఁ జూచుచున్నట్లును గన్పట్టెను. వారిది కనిపె
ట్టిరి. కనిపెట్టిరో లేదో కాని వారిమనంబులను నట్లుభా
వించిరి. ఎట్లయినను ఉభయసంస్థానములయందలి పెద్దపె
ద్దతలకాయలనెల్ల వశ్యముచేసికొనియెను. వారి కందఱ
కును నాతనిమాటయన్న గురుపదముగ నున్నది. వీరనగ
రమునుండి బయలుదేరినచారులు ప్రతిగ్రామమునందును

ప్రతివీధియందును దిరుగుచున్నట్టు వారు కనిపెట్టిరి. దేవీ పురమునందలి కోటకొమ్మలు కొత్తలములు మున్నగు నవన్నియును మరమ్మత్తులగుచున్నట్టు తెలిసికొనిరి. దేవీ పురరక్షకనైత్య మభివృద్ధి నొందుచున్నట్టు తెలింగిరి. దీని గూఢార్థమంతయును వారికి బోధయైనది కాని పైకిమాత్ర మెవ్వరును సాహసించి చెప్పలేకపోయిరి.

నరేంద్రుడిప్పుడు చూడ నుందరముగ నున్న వాఁడు. నవయాననారంభునివలె నత్యుత్సాహంబునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్న వాఁడు. దూరదృష్టిగల యాపూర్వసేవకు లందఱును నరేంద్రుని దూరముగఁ దీసికొనిపోయి యాత నిచెవిలో నీయనుమానములన్నియు నూదుచుండిరి.

రాజాతోడరుమ్మలుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడగు సేనా నాయకుఁడు. మానసింహమహారాజు సమర్థుఁడగు పరి పాలకుఁడు. దాని కించుకంతయును సందియంబు లేదు. వారీనవకుమారుని కుచ్చితమార్గములఁ గనిపెట్టినవారు కాదు. “నీవైతృక రాజ్యమంతయు నాతఁడిప్పుడు వీడికిటఁ బట్టియున్న వాఁడు. అతఁడిపట్టు సడలనిచ్చువాఁడుకాదు. ఓవయస్కుఁడా ! కనుగలిగి మెలంగుము.” అని చెప్పు చువచ్చిరి.

పట్టణంబునకు నడుమ బహుజనసంక్లిష్టమైయుండు ప్రదేశంబున రాజతీవితోడ నతిరమణీయంబుగరాజమందిర మలరారుచుండెను. ఆమందిరము నా దేశమున రాజభారీయందురు. వానినే మనము గ్రంథముల రాచనగరులని వాడుదుము. అందు కొన్నిభాగములు కట్టిరెండు మూడువందల వత్సరములైనది. అవి యిప్పుడొక్కించుక సికస్థుపడియున్నవి. తక్కినభాగము లప్పుడప్పుడవసరముల వెంబడిని కట్టబడుచు వచ్చెను. సభామంటపము నూతనముగ నర్థేంద్రుని వితామహునికాలమున నిర్మింపఁబడినది. వీధివైపుననున్నది. బాజారునుండిచూచిన నదియెంతో దాంభికముగఁ గనిపించును. పూర్వపు జమీందారుఁడుతోడరుమల్లన కాలిధ్యమిచ్చినదియు నవకుమారుఁడు మానసింహుసక్తీనడుమ విందులుచేసినదియు నీమందిరముననే.

వెలుపలియింటికి విశాలమైన మండువాయొకటియున్నది. దానిచుట్టును వేలువేలుభవనము లెన్నెన్నియో కట్టబడియుండెను. విస్తీర్ణమగు నాసంస్థానములోని ప్రజలందఱును నన్నిదిక్కులనుండియును గుంపులుగుంపుగ వచ్చి యుదయాస్తమయముల నీప్రదేశమున

మూగుచుదురు. ఈదేశమునందుఁ బూర్వమునుండియు
జనులను దూరముగానుంచుటయు, వ్యవహారము రహ-
స్యముగా జరిగించుటయు వాడుక లేదు. జమీందారుల
యిండ్లన్నియును బహిరంగమగు కచ్చేరీస్థలములే. సామం-
తరాజు లరిదలును నిరంతరమును బ్రజలతోడఁ గలసిమెల-
సి తిరుగుచుండెడివారు. వారిని తమచుట్టు ప్రక్కల నిలుపు-
కొనుచుండెడివారు. కచ్చేరీ లన్నియు నీమందువాకుఁ జు-
ట్టుననుండు క్రిందియంతస్తులోనున్నవి. గామాధికారులం-
దలును వచ్చితాము తమతమగ్రామములలో జమచేసిన
సొమ్ము లన్నియును దెచ్చి యిచ్చటనే యిరసాలుచేయు-
చుండిరి. లెక్కజమాఖర్చు లన్నియు నిచ్చటనే తేల్చుకొ-
నుచుండిరి. అతివృష్టి, అనావృష్టి దోషములవలన ముద-
రాలను గోరిన యర్జీదారులమనపు లన్నియు నిచ్చటనే
ఆలనచేయఁబడుచుండెను. పంటచెలుపులు త్రవ్వించుకొ-
నుటకును, దుక్కిపెట్ల గొనుటకును, ఇండ్లు మరమ్మతుచే-
సికొనుటకును వలసినసొమ్ము పెట్టుబడులకై యర్జీలిచ్చటనే
దాఖలగుచుండెను. ఇచ్చట నెతగవులు పరిష్కారమగు-
చుండెను. తీర్పులు తీర్చుచుండిరి. జమీందారులు నియో-
గించినదండనాయకు లిచ్చటనే నేరములను విచారించి శి

క్షులను విధించుచుండిరి. అప్పుడప్పు డీతీరుమానముల జ
మిందాకులు స్వయముగఁ దీర్చుచుందురు. ఏపనియును
లేకుండగనే తమదేశప్రజల కేవిధమైన యలజడులులేకుం
డ నెమ్మదిగ దేశమును పరిపాలించుదేశనాయకులఁ జూ
చిపోవుటకై జనులు తండోపతండములుగ నీమండువా
లోనికె వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు.

ఈకిందిభవనంబునకుఁ బైన మండువాకుఁ జాట్టు
ను రెండవయంతస్థున్నది. ఇది కాపురిమునకేర్పడ్డది. రా
జుగారిస్వంతగృహము లీన్నియును ముందుభాగమున ను
న్నవి. మండువాకు వెనుకభాగమున వరుసగఁ గొన్ని య
భ్యంతరమందిరంబులున్నవి. అవిజాలరులవలె నుండును.
ఇందు రాణివాసజనముండును. వీనిలో మిక్కిలిదర్శనీ
యంబైనభవనంబొకటి నరేంద్రునకుఁ బ్రత్యేకవాసస్థల
ముగ నుండెను. హేమలతయును తజ్జననియును మఱి
యొక్క సాధారణభవనంబున నివసించుచుండిరి. రాజ
బంధులగు స్త్రీజనమంతయును దేశాచారమునుబట్టియీ
దివ్యమందిరమునఁ దమతమబిడ్డలతోవచ్చి తలాయొక
మూలను దలఁ దాచికొనుచుండిరి.

ఈయాడువాండ్రగులకు వెనుక నింకొకమండు

వా యున్నది. అచ్చట నున్నవాఁడటను నాయంటి
పరివారజనము. ఆమండువాలో నేమూలఁ జూచినను గృ
హకృత్యజీవనమును తత్సంబంధములైన కార్యములే కం
టఁ బడుచుండును. ఒకమూల ధాన్యమును ఒకమూలబి
య్యమును రాసులక్రింద బోసియుండును. దినమును వ
చ్చి పడుచుండు పాలుపెరుగు కూరలు మున్నగునవి మ
ఱియొకమూల నుండును. ఉదయము మొదలు రాత్రి రెం
డుజాములు తిరుగువఱకును వండెడియన్నము వండుచునే
యుందురు. మండెడుప్రాయ్య మ్మండుచునే యుండును
ఉపిరిసలుపకుండఁ బనిచేయు గృహిణులును బరిచారిక
లును ఉదయాస్తమయము లచ్చటఁ బనిచేయుచునే
యుందురు. చిన్నపిల్ల లేవియో యల్లరిచేష్టలు చేయు
చుఁ గదలికపుట్టించుచుందురు. ఈలోపల మండువాలో
నొకమూల నిలువేల్పు నేవాలయమున్నది. అక్కడ దే
వతార్చనబ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి గంటలు వాయించియు
శంఖము లూదియు నుదయాస్తమయము లారాధన చే
యుచు మంత్రము లేకరుపు పెట్టుచునేయుండును.

ఈమందిరమున కంటియుండు నారామములు
చాలదూరముగనున్నవి. అచ్చట నొక పెద్దపుష్కరిణియు

న్నది. దీనిచుట్టును పండ్లచెట్లున్నవి. దీనికినలుతెట్లును గోడ
యన్నది. ఆగోడకక్కడక్కడ చిన్నచిన్న ద్వారములున్న
వి. ఆద్వారములనుండి పట్టణములోనికిఁబోవచ్చును. ఎం
తగొప్పకుటుంబములోఁ జేరినవాండ్రయ్యును మనహిం
దువులలోని యాచారమునుబట్టి యాఁడువాండు) పట్టణ
మును వేడుకకై చూడఁబోయిన తప్పిదములేదు. వారు
దయమున లేచి పుణ్యనదీజలముల స్నానములుచేసి వత్తు
రు. దూరముగనున్నను దేవాలయములకుఁ బోయి స్వా
మిని సందర్శింతురు. గౌరవప్రపత్తిగలప్రక్కయింటివాం
డఁ జూడఁబోవుదురు. జమీందారీకుటుంబములోని స్త్రీ
జనము ఇట్టిపనులకుఁ బోవునపుడు సామాన్యముగ నీవా
ణిద్వారములవెంటఁ బోవుచు నుందురు. వెలుపలిమం
డువా ద్వారములను సామాన్యముగ వాడుక చేయరు.

నవకుమారుని భార్య పూర్వకాలమునందలి జ
మీందారీకుటుంబములో నున్నయాఁడువాండ్రలో మిన్న
యనిచెప్పనొప్పును. ఆప్రేక్షమహానీయురాలు. వ్రతము
లన్నను తదుద్యాపనము లన్నను మతవిషయములగు క
ర్మ లన్నను నామె కెంతో శ్రద్ధాభక్తులు. అంతమంది
కుటుంబమునకు యజమానురా లయ్యును గృహకృత్య

ధర్మములు నిర్వహించుటలో నామెకువినుఁగన్నది లేదు. అరుణోదయమందెలేచి ప్రతిదినమును గంగాస్నానము న కేగి దేవతాదర్శనము చేసికొని ప్రార్థనమానమును నింటిపను లన్నియుఁ జక్కఁబెట్టుచుఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండెను. ఆమెయర్చించు దేవాలయము తన్మందిరారామమున నున్నది. నరేంద్రుని వితామహుఁడు కట్టించినాడు. రాజదర్శములనిన నామెకించుకంతయు నిష్టము లేదు. ఇంటిలోనున్న మగవాండ్లును బిల్లలును భోజనము చేసిన వెనుక గాని యామె మధ్యాహ్న భోజనము చేయుటలేదు. పిమ్మట నొక్కింతయలపు తీర్చుకొనును. మరల సాయంకాలమున నింటనుండెడిజనమును పేరుపేరువరుసను గనుఁగొని భోజనముపెట్టి పిమ్మట నేమూలనో కూర్చుండి తానుగూడ తుత్తుఁదీర్చికొని యిల్లుచక్కఁబెట్టి శయనాగారమునకుఁ బోవును. ఆమందిరమున వసియించుబంధుగు లందఱును, కుటుంబజనమును ఆమె మాట కడుగుదాటరు. ఏయోచన కావలసివచ్చినను ఆమె నడుగక యేపనులును జేయరు. ఆమెబుద్ధివిశేషమును బరికించి భర్తతన సంస్థాన వ్యాపారములందుఁ గూడ నామెచు సంప్రతించి దాని ననుసరించి పోవుచుం

దును. కొన్ని సమయములయందామె తనయిచ్చానుసారముగఁ బ్రవర్తించుచుండును. నవకుమారుఁడును బ్రగల్భుఁడు. ఆతఁడెంత సంస్థానమున కధిపతి యైనను నట్టి సమయములయందామె కెదురు చెప్పలేకపోయెడివాఁడు.

నవకుమారునిభార్య నరేంద్రుని పుత్రవాత్సల్యమునఁ జూచుచుండెను. ఈమెవీరనగర వంశమువారియాడుపడుచు. ఈ గాతృల్యమునకుఁ గారణమిదియా? లేకున్ననాతని వంశౌదార్యమును నాతనిముఖ వికాసమును, తల్లిదండ్రులు లేని యాతని యసహాయతను గాంచుటచే హృదయమునందామె కాయెడఁ గలిగినయవ్యాజప్రేమయా? ఆమె హేమలత నొకకన్నుగాను నరేంద్రు నొకకన్నుగాను జూచుకొనుచుండెను. వారుభయమును తోటలలో సలిలవాటికల నాటలాడుకొనుచుండుటఁ జూచిముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొనుచుండెడిది. అంతటిప్రేమతోడఁ జూచికొనుచున్నయట్టి తల్లికి హృదయమున వారిభవిష్యత్తునుగూర్చి యోచనకలుగకుండునా? కలుగకుండిన నామెను మనము స్త్రీయని చెప్పవచ్చునా?

హేమలతకుఁ బండ్రెండ్రెండ్రు వచ్చినవి. పెండ్లి
యీడు సమీపించినది. నరేంద్రున కించుమించు పదునా
లేండ్రున్నవి. తల్లియొకనాఁడు ప్రాతఃకాలమున స్నాన
ముజేసి వచ్చుచుండ వారిరువురును తోటలో నాటలా
డుచుండిరి. నరేంద్రుడు కొలనినుండి జలముతెచ్చుచుం
డెను. హేమలతనీళ్ళు పోయుచుండెను. ఆమాధవీలత
నామె స్వయముగా నాటినది. హేమలతతల్లి యచ్చట
నొక్కించుక నిలువబడి పరమానందముగ నాట లాడు
కొనుచున్న యాపిల్లలవంకఁ జూచెను. ఆదినముననే యా
మెహృదయమునఁ గృతనిశ్చయయయ్యెను. ఆతోటలో
నిదేవాలయమున దేవతాసందర్శనము చేయునపుడామె
పార్థనములలో మాతృవాత్సల్యమునఁ బొడమిన యీ
మనోరథముగూడ సమ్మేళనమయ్యెను. మధ్యాహ్న మొ
క్కింత పొద్దువేళ ననకుచూచుఁడు భోజనముచేసి విశ్ర
మించియున్నపుడు, ఇతనిభార్య వచ్చి ప్రక్కనుగూరు
చుండెను. ఉదారసౌశీల్యద్యోతకంబులై హృదయంగ
మంబులై యొప్పు నామెవీక్షణంబులు భర్తృనిరీక్షణం
బులతో మేళవించునట్లు ఆమె నాతని పైవంతగ
న త్తమిల్లి సంభాషింపఁజొచ్చెను. వారిరువురకును నీక్రిం
దిప్రసంగముజరిగెను.

“ప్రాణేశ్వరా! నేడు మీ మొగమేమియో వ్యాకులపాటును జెంది విన్ననై తోచున్నది. మీ నయనంబులు కాంతిదొరంగి వెలవెలఁబోవుచున్నయవి. విశ్రాంతి యొక్కింతయును లేక పనిచేయుచుండుట చే దేహాగోగ్యము చెడిపోవుచున్న దని భయపడుచున్నదానను.”

“కాంతా! పురుషుండనేకధర్మములఁ బ్రవర్తిల్లవలయును. ఆతనిమనోవ్యధలును విశేషముగనే యుండును. అయ్యవి స్త్రీలకెల్లెఱుంగవగును”

“అయినను భార్య భర్తమనోవిచారములఁ బంచుకొని సంతోషపూర్వకముగ వానిదొలంగింప నరయుచుండునుగదా! కొన్నిదినములనుండి మీమనస్సున నెద్దియో నూతనవిచార మొకటి పట్టి పీడించుచున్నదని తలంచెదను. మీసతి మీకష్టములను బంచుకొన నర్హయేయనియప్పుడప్పుడు మీరే నెలవిచ్చుచుందురు.”

“ప్రాణేశ్వరీ! నీవు చెప్పినది నిజమగును. ఒక్కొక్కవత్సరము వైబడినకొలఁది నామనసునం దొక్కొక్కవ్యధ యధిక మగుచున్నది. నీయుపదేశ మెంతయునుబ్రయోజనకారి యని నేనెఱుంగుదును. నరేంద్రుఁడు పె

ద్వవాడగుచున్నాడు. ఆతనిస్థానము నేడోతేపో యతని యధీనమగును.”

“నాథా! మంచిమంచివార లందఱును మీయె డనెంతయు నాదరంబున మెలంగుచున్నవారలు. రాజ మహాలునుండివచ్చిన మహారాజు గారు కూడ జననీజనక విరహితుడై యసహాయుండైయున్న పిల్లవానినెంతోవృ థ్ధిలోనికిఁ దెచ్చితిరనియు, నాతనితండ్రులసంస్థానము ఆత నికంతకంటె బాగుగ నొప్పగింతు రనియును మిమ్ముఁ బ్రశంసించి యుండిరి. మీపేరును, కీర్తియును దేశమునఁ జాలదూరము వ్యాపించియున్నది.”

“ఏమీ! నాతండ్రితాతలువీరికన్న హెచ్చుగనోస మముగనోఅడుగుపెట్టిరి. అట్టియూ దేశమున వీరిక్రిందివా డనై వీరిరాజ్యవ్యాపారములఁజక్కఁబెట్టుచు కాలక్షేపము చేయుచుండుట నీకు తొత్రవంతముగనుగీర్తిదాయకముగ నున్నదా? కాంతా! నీవిప్పుడు దేవీపురరాజునకుఁ బట్టమ హిషివి. రాజభార్య కుండవలసినయాదార్యము నీయొద్ద కనబడ దేమి?”

“ప్రాణేశ్వరా! ఆయవమానము మీకెట్టిదియో నాకు నట్టిదియే. కృపాళుండగు భగవానునియనుగ్రహ

మున మనరాజ్యగౌరవంబు మనకులభింపఁగలదు. మనము సుఖింపఁగలము.”

“భగవదనుగ్రహమున నేమి! మనకు మనరాజ్యము చేకూఱుట. నవకుమారునకు స్వతస్సిద్ధముగ నుండు తెలివితేట లాతని విడచిపోవవేని దేవిపురము పూర్వము కన్న మిన్నగఁ జేరును గీర్తియునుబడయఁగలదు.”

“ప్రాణేశ్వరా! అది యట్లే యగుఁగాక! మున్ను మన మెన్నెన్నియో యిడుములఁ గుడిచితిమి. భగవానునియనుగ్రహంబున గట్టెక్కితిమి. భవిష్యత్ప్రాభవలబునకుఁ గూడనట్లే యాతఁడుమార్గము చూపఁగలఁడు”

“ప్రాణేశ్వరీ! మనసు విడిచి మాటలాడుము. నీ మాటలభోరణింబట్టి యీవిషయమున నెద్దియో పలుకఁదలంచినట్లు పొడకట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నెద్దియో పలుకఁదలంచినట్లు పొడగట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నేను చాలసారులు సఫలమనోరథుండనైనాఁడను.”

“నాథా! మీతనయ హేమలత కిప్పుడు వయసెంతో యెఱుంగుదురా?”

“ఎఱుంగ కేమి ? పండ్లెండేండ్లున్నవి మనము దే
వీపురము వచ్చునాటికి రెండేండ్లు. అది జరిగియిప్పటికి
బదివత్సరములై నది.”

“ఆమెపరిణయ సంబంధమును యోచించుటకిది
యింకను సమయముకాదా ?”

“కాంతా! నీవుచెప్పినది యుక్తముగ నేయున్నది.
కాని నామనస్సునందింకనట్టి తలంపు పుట్టలేదు. మనమి
పుడు దేవీపురసంస్థానమున కధీశ్వరులమేయైయుండినచో
నీపుడమింగల తొత్ర వంతులగు మహారాజు లండలు
నువచ్చి యామెకరగ్రహణమున కాసింఁచియుందును. మ
నము వీరనగరమునం దిట్లు హీనస్థితీయందున్నన్నాళ్ళు
నెవ్వరీ పరిణయంబున కాసింతురు ?”

“నాథా, నేనిన్ని యెఱింగినదానను కాను. దే
వీపుర రాజకన్యక నాసింఁచువరులెందఱో యున్నవారసి
మాత్ర మెఱుంగుదును. వారందఱును దగినవారు నగు
దును. దగ్గఱసంబంధములును దూరపుసంబంధములును
గూడ నిరంతరము నాయొద్దకు వచ్చుచునేయున్నవి. కా
ని యీబిడ్డ వరప్రసాదిని యగు మనయేకపుత్రిక. దీని నె

డఁబాముటయనినఁ గడుపు తఱుగుకొని పోవుచున్నది.
జీవితేశ్వరా ! ఈయేకపుత్రికావియోగమును నైచి నేమ
నఁజాలను.”

“కాంతా! వలదు వలదు. హేమలత నీకెంతము
ద్దులపట్టియో నాకు నట్టిదియే. నారాజ్యమున కంతకును
సామెయేకర్త. ఆమెకు వరుండుకాఁగలయాతఁ డెంతటి
ప్రగల్భుడైనను దేవీపురరాజ్యమునకుఁబట్టము గట్టిన న
లదనువార డుండఁడు. మనకాలము చెల్లినపిమ్మట నీరా
జ్యము వారిదేకాదా?”

“ఈనడుమ మీరువీరనగర రాజకుమారుని నరేం
ద్రుని జూచితెరా?”

“ఆతని నేను తఱచు చూచుచునే యుందును. ఆ
తనిప్రశంసయేల?”

“ఆతఁడు మిగులఁ జక్కనివాఁడు. రూపవంతుఁ
డు. అంతతేజోవంతమైనవర్చస్సును, అంతటి యాదార్థ్య
ప్రవర్తనమును నాయీకనులకింతవఱకునుగనఁబడలేదు.”

“అవునవును. ఆతని మొగము చక్కనిదే యగు
ను. ఆతని పాండిత్యము నిరుపమాన మైనదని యాతని

యూహా. ఆతఁడెప్పుడు విచారములతో మునిగి తేలుచుండును. ఎవ్వఁ యా తాంత్రికులు కొందఁ జాతనికి దురుపదేశములు చేయుచున్నారు. ఆతఁడెప్పుడు కొంటెయొచనలలో మునిగి తేలుచున్నవాఁడు.”

“నాథా ! వంశమునుబట్టియును, అవస్థనుబట్టియును గూడ నిట్టివికొన్ని వచ్చుచుండును. వానిని మనము పాటింపవలయును. ఆతఁడు గర్విష్టి యనుచున్నారు. అతని గర్వమునకుఁ దగిన కారణము లేదా యేమి ? ఆతని తాతతండ్రు లెక్కినసింహాసనమే యాతఁడెక్కెను. అయ్యది యాతని కుచితాలంకారము కాదా?”

“హా! హా! హా! ఈచెడుపిల్లవాఁడెన్నఁటికిని తాత వంటివాఁడుకానేరఁడు. అతఁడు నాకుఁ జేసిన దేమియును లేదు కాని, యాతనియొద్ద పౌరుషలక్షణములున్నవి.”

“నాథా నన్ను మన్నింపవలయును. ఈవిషయమున నాఁడుదాని యభిప్రాయమే గణనీయమైన యభిప్రాయము. వీరనగరరాజ్యము నేలిన పూర్వనాయకుల కెవ్వరికి నీతఁడు తీసిపోవువాఁడు కాఁడు.”

నవకుమారుడు నవ్వుచు “అట్టిపురోభివృద్ధినూ
చన లేవియును నాతనియొద్దఁ గనిపించుటలేదు.”
అనియెను.

“మరల మనవిచేయుచున్నదానను. ఆఁడుది మొ
గము చూచీ చూచుటతోడనే యిట్టిసంగతులను కనిపె
ట్టఁగలదు. కొన్నిసంవత్సరములనుండి నేనాతనిని, ప్రౌద్ధ
నను సాయంతనమునను గూడఁ బరిశీలించిచూచుచున్న
దానను. పురుషునిహృదయరహస్యములను బాగుగఁ గ
నిపెట్టఁగల దొక్కయఁడుదియే.”

“అతని కేమియోచన లున్నవో నేనెఱుఁగనుగా
ని నాకుఁ గనఁబడుచున్నవన్నియును గొంతెపనులును గ
ర్వపుయోచనలును.”

“మీరు నెలవిచ్చినది నిశ్చయమే యైయుండవ
చ్చును గాని అంతగర్విష్టియును, అంతతిరస్కారశీలుఁడు
ను, మనహేమలతను జూచినతోడనే అతిసాధువృత్తిన
వలంబించి గొఱ్ఱెపిల్ల యగును. ఆమె చెప్పినదెల్ల చాసు
నివలె జేయుచున్నాఁడు. ఆమెచిఱునగవులఁ గాంక్షిం

చుచుండును. ఆమెకన్నులనుండి యశ్రుకణములు రాలిన నాతనిప్రాణములు పోయినట్లు లగును”

“ఏమిది ? ఈయపాత్రపుపనులన్నియు నేమిటి ? ఈతఁడు మనచిన్నదానిచుట్టును బదింబదిగఁ దిరుగుచుండుటఁ దఱచుగాఁ గన్నులఁ బడుచున్నది. నీవాకుఱ్ఱవానిని కొంచెము జాగరూకతోఁ జూచుచుండవలయును”.

“నాథా ! ఆతఁడు పసివాఁడు. పసివాని హృదయమెట్టులుండునో యాతనిహృదయము నట్టులేయుండును. ఆతనికిఁ జేయుట కేమున్నది ? ప్రపంచమునకంతకును మూలాధారము వెండికదా ! మనహేమలత నాతఁడట్టివివాహమునఁ బెండ్లాడును. వారియనుకూలదాంపత్యము దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రముల కైక్యము నెరపును. మీపూర్వులకు లభించిన ప్రతిష్ఠకన్న మీప్రతిష్ఠ యధికముకాఁగలదు.”

“ఓవీరపత్నీ ! అది నీకుఁ బుట్టవలసినయుద్దేశమే ? నీవునాకు భార్యవైయుండి యాయుభయకుటుంబములకును గలవై షమ్యము లెఱింగియుండి యిట్లు పలుకుటయు చితమగునా ? నేను విధివశంబునఁ గొన్ని నాశ్శీవీరనగ

రంబునఁ గొలిచియుండవలసివచ్చి యట్లు చేయుటచే నావంశప్రతిష్ఠ యంతయును మఱచితి నని తలంచితివా? మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి పరస్పరవైషమ్యములచేఁ బెనంగి, నేడు నాయీముద్దులపట్టిని యీ దేవీ పురసంస్థానమును, ఈకొండిక వానికి సమర్పించుట కంత యనాథ ననియే తలంచితివా?”

మరుమాట సహింపని స్వరముతో “నాథా! మీయద్దేశమేమియో నాకు బోధపడలేదు. మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి స్పర్థగలిగియున్న యీరెండు సంస్థానములు నేకమగు ననియును, ఈయుభయసంస్థానములకును హేమలత పట్టమహిషియగుట యధిక్షప్తి వ్యయనియును దలంచుచుంటిని. మనకు వేఱుపుత్రుఁడు లేడు. మనకుమార్తె నెవ్వఁడు పెండ్లియాడునో యాతఁడే మనపుత్రుఁడు. మనరాజ్యమునకాతఁడె యధీశ్వరుఁడు నరేంద్రుఁడె యామెను బరిణయము కాఁగలఁడు”

నవకుమారుఁ డామె యీతీరుమానము ముందఱ వెనుకాడెను. మానముద్రుడయ్యెను. అంతనామె మృదుమధురస్వనంబున “బ్రాణేశ్వరా! నేనునరేంద్రుగణ

గతుల విచక్షణముతోఁ జూచితిని. అంజేమియును గొఱఁ
త కనిపింపదు. అత్యుత్సుకుండగు నీవయసుకాఁడు మనః
పూర్వకముగవచ్చి దేవీపురమున వసియించును. పెండ్లికి
ముందుగనే యీయేర్పాటులు చేయవలయును. దేవీపు
రముతో స్పర్ధకలిగి. వర్ధిల్లువీరనగరము యథావిధముగ
దేవీపురమునకధీనమై స్వాతంత్ర్యమునందుండినచో నింక
నాపురప్రతిష్ఠను గూర్చి చెప్పవలసిన దేమున్నది? దేవీ
నగరజ్ఞంభణమనిన మీకెట్టియభిమానమున్నదో నాకు
ను నట్టియభిమానమే యున్నది. దేవీపురకులస్త్రి లెట్లు
యోచింపవలయునో యట్లేయోచించి పలుకుచున్నదా
నను.” అనిచెప్పెను.

నవకుమారుఁడు భార్యవాదము హేతుయక్తము
గ నున్నదని తలంచి యూరకుండెను. వీరనగర దేవీపు
రముల నడుమనుండు ప్రతిస్పర్ధ లన్నియు నొక్కసారిగ
నంతరించిపోవును. మిక్కిలియగు సౌఖ్యముచేకూరును.
వీరనగర సంస్థానమువచ్చి దేవీపురముతోఁజేరెనేని దేవీ
పురరాజ్యకౌరవమును బలమును స్వాస్థ్యములును నెంత
యేని వృద్ధిఁగొంచును.

నవకుమారుడు తుట్టతుదకు “అట్లయిన యోచి-
తము. లెమ్ము” అనియెను భార్య తనయుపదేశము
కొంత పనిచేసినదని తలంచెను. నరేంద్రుడాసమయము
న మాధవీకుసుమముల బుట్టనిండఁబెట్టుకొనెను. హేమల
తానరేంద్రులిద్దఱును నాగదివెంట నరుగుచుండిరి. ఈదం-
పతులు వారిరువురును గాంచి సన్నసన్నగ మాటలాడు
కొనఁజొచ్చిరి. నవకుమారునకు నరేంద్రుడు వినమృ-
దై తనచేతనున్న కుసుమములఁ గొన్ని సమర్పించెను.
ఆగౌరవమంత మనస్ఫూర్తిగఁ జేసినదికాదు. అనంతర
ము హేమలత తల్లికడకేగి పూలవల్లిక యామెకడఁబెట్టి
యవ్యాజప్రేమతో నామెకు సాష్టాంగమెఱగెను.

నవకుమారునిభార్యయు నరేంద్రుని మూర్ధంబు
తనవామహస్తంబున స్పృశియించి దీర్ఘాయుష్కంతుఁడ
వుకమ్మని దీవించి హేమలతయును నీవును సుఖంబుండుఁ
డని యాశీర్వాదించెను. ఆమె తనమనస్సంకల్పము అన్ని
యును లోపలనె యుంచుకొనియెను. కాని యాదినము
న నామెజన్మము సార్థకమైనట్లును తనప్రాగల్భ్యము నిలి-
చినట్లును దలంచెను. దీని కంతరాయము నొసాదింప
గూఢతాంత్రీకుండొకఁడున్నవాడని యామె యెఱుంగ
నేరదయ్యెను. ఆతాంత్రీకుఁడెవ్వఁడో? గోకులదాసే,

నాలగవప్రకరణము.

—:0:—

గూఢతాంత్రికుఁడు.

గోపాలదాసునియిల్లు జమిందారీ హవేలీకి చాల
మూరము. పట్టణమున కొకమూల యెక్కడనో యొక
వివిక్తస్థలమున, ఉదయమున బెంగలకడనే భోజనముచే
సి ప్రతిదినము నాతఁడు దివాణమున కరుగుచుండెను.
సంస్థాన రాజ్యకార్యము లన్నియుఁ జక్కబెట్టువాఁడాతఁ
డే. పొద్దుగుంకువఱకాతఁడు కచ్చేరీలో నేయుండి పనిచే
యుచుండును. సాయంకాలమైనవిమ్మట ఒక్కొక్కప్పు
డు బాజారులో దీపములన్నియు వెలిగించినవిమ్మటఁగూ
డ, బాదచార్యుల కచేరీపనియంతయుఁ దీర్చుకొని విసివి
వేసారి యింటికి వెళ్ళుచుండును. బాహ్యవేష మాతనికి
మిక్కిలి తక్కువ. పరివారిజనము బహుస్వల్పము. కచ్చే
రీకి రాకపోకలు చేయునపుడుకూడఁ గొందఁ అంగరక్షకు
లు వెంబడింతురు. వారియొద్ద నెవ్వరికిని గనఁబడకుండ
నాయుధములుండును. దేవీపురివీరనగర రాష్ట్రములరెం
టికిని సర్వవిధముల నీతఁడే యధికారి. ఎవ్వరికి హుకు
ముసాదరుచేసిన నీతఁడే. ఏచారునియొద్దనుండి సమా

చారమందుకొనిన నతఁడే. ఆతనియిల్లు కుటీరశుభ్యంబు.
దానిపైకప్పు వరిగడ్డి. చుట్టునున్న యావరణము కంచె.

వెలుపలి మందువాలో నొకశిలానిర్మిత భవనము
న్నది. గోకులదాసు చూడవచ్చినవారి కందఱకును దర్శ
నమిచ్చుస్థానమిదియే. సంస్థానవ్యాపారములకు వలయు
యోచనలన్నియు నచ్చటనే జరుగును. ఈమందువాకు
వెనుకభాగమున లోపలగా గదులున్నవి. అందొక పెద్ద
కుటీరము శయనమందిరము. ఇంక రెండుమూఁడిండ్లు వేలు
వేలుగ నున్నవి. వంటకొక సాలయున్నది. ఇవియన్ని
యును లోపలిమందువాకు చేరియుండునట్లు కట్టియు
న్నది. ఈమందువాకు వెనుకభాగమున గయాళుభూమి.
యున్నది. అందచ్చటచ్చట మల్లిచెట్లు మాత్రము కొ
న్నికలవు. కానిచాలభాగము అరణ్యమువలె నుండును.
అప్పటికిని నిప్పటికిని నాదేశమున నిండ్లు శ్రీమంతులవి
యు దరిద్రులవియు గూడ నిల్లేయుండును. పల్లెటూళ్ళ
కును వట్టణమునకును నీవిషయమున భేదమే లేదు.
మందువాలు రెండును గూడ వెల్తురును గాలియును వ
చ్చుటకేర్పడినవి. దేశ ముష్టదేశమగుటచే నివి యత్యా
వశ్యకములు.

గోకులదాసపల్నీకుడు. ఆతని కొకకుమారుడు మాత్ర మున్నాడు. ఆతనియవస్థలో నున్నవారందఱును సామాన్యముగ మరలఁ బెండ్లిచేసికొందురు. గాని గోకులదాసు హృదయ మంతయును దేవీపుర సంస్థానాభివృద్ధియందె లీనమైయున్నది. ఆవిశ్వాసముచే నాతని తలంపు లన్నియును దానియందె మునిగి తేలుచుండును మఱియొక్కపని యాతనికిఁ దోచుటయైన లేదు. ఆతనికి వంటయును బెట్టును శేదవాండు బండుగులు చేయుచుండెడివారు. మిగిలిన యుపచారములకును నట్టి వారె కొందఱుండిరి. శ్రీమంతులగువారియిండ్ల జరుగుబాటు తక్కువగ నున్నవారు చేరి పోట్టబోసికొనుట దేశమున నాచారము. వెలుపలనున్న శిలానిర్మితభవన మాతనిస్వంతము. అందెవ్వరును బ్రవేశింపరాదు. వ్రాతపని చేయునప్పుడైనను ఎవ్వరితోడనైన ముచ్చటించు నప్పుడైనను ఎవ్వరు నాతనికంత రాయము కలిగింపరాదు.

ఆరాత్రి యాగదిలో నాముదముదీప మొకటి వెలుంగుచున్నది. ఇద్దఱుమనుష్యులు కూర్చుండి యుండిరి. ఆదీపపువెల్తురు గుడ్డివెల్తురు. ఆవెల్తురున వారి మొగము లెట్లుండునో యది చిత్రకారుడు తెలుపవల

యును. నవకుమారున కేబదియేండ్లు పైబడిచాలకాల
మైనదికాని యింక నాతనితలవెండుగ్రామ యొక్కటియును
నెరియలేదు. ఆతనిముఖమింకను బలిష్ఠముగానే యుండి
నడివయసులో నున్నవానికంత యుత్సాహ మున్నట్లు
కాన్పించును. ఆతనిదేహ వార్ధ్య మింకను పటిష్ఠమై బల
ముగనే యుండెను. కన్నులు పొరుషలక్షణములు వేలా
ర్చుచు నాతనిమనోనిశ్చితముల నెఱింగించును. ద్రాక్షిమ
గలయాతని యాకారము గూఢముగనున్నతన్మనోవికార
ముల సూచించుచుండును. అర్థరాత్రి మైనది. గోకుల
దాసునితో నెద్దియో సంప్రతింప నవకుమారుండెయా
తని యింటికి విచ్చేసెను. దివాణమున నెప్పుడును జనస
మర్దమే. రహస్యాలోచనమునకు నిరుపహాతమైనస్థలమే
దొరకకుండెను.

గోకులదాసుని ముఖమునకు నాతనిప్రభువుముఖ
మునకు నెంతోవ్యత్యాస మున్నది వారిద్దఱు నొకయీ
డువారే కాని గోకులదాసు కున్నయంతకంటె మఱిపది
యేండ్లు పెద్దవలెగాన్పించును. వార్ధకమున నొగిలిపో
యిన యవయవపటుత్వ మంతయును సడలియుండెను.
ఆతనిముఖమంతయును ముడుతలుపడియెను. ఆముఖము

న మా ర్చే కనుపించుట లేదు. ఆతనిలోపల నేమున్నదో
మాటలనుబట్టి తేవలసినదే కాని ముఖచిహ్నములనుబట్టి
తెలిసికొనునవకాశము చిక్కుట లేదు. కన్నులు చిన్నవి.
తల నెఱసినది. ఆతఁడు తనసందర్శకునకు వినయవిధు
లొనరించి ప్రభుని దుడుకుతనము నపహరించుచు మి
క్కిలి శాంతిముతోఁ జెప్పుచుండెను. యోచింపయో
చింప నొక్కటొక్కటిగ నాతని ముఖమునుండి వెలువ
డు మాటలు సుత్తిదెబ్బలవలెచెవులఁ బడుచుండెను. దే
హపటుత్వమంతయుసడలి సగౌఢవంబుగ సవినయంబు
నసంభాషించు గోకులదాసుని తత్ప్రభుని పరిశీలించి
చూచిన వారందఱును నవకుమారుండుద్రేకపరుండని
యును, ఆతనికిఁ జూక్కాని గోకులదాసే యనియును,
ఈనృద్ధుండెటుత్రిప్పిన నవకుమారుండల్లు తిరుగువాఁడే
యనియును గ్రహింపక మానరు.

ఉండియుండి నవకుమారుఁడు “ఇక్కడ మనము
తప్ప నెవ్వరును లేరనుకొనియెదను” అనియెను.

‘మావాండ్రందఱును వసంతోత్సవముచూడఁ
బోయినారు. వెలుపలిద్వారమునకు, దాళమువేసి వచ్చి
నాను’

‘గోకులా ! ఈనడుమసమాచారము లన్నియు విన్నావా?’

“సంగతులు మాకంటె మీకు బాగుగా, డెలియను, అవి నీపరిముఖమున నేవినవలె యున్నది.”

“కృతనిశ్చయము లగు ఆఫ్గనులు దక్షిణమున మునుపటివలెనే ప్రబలులై యున్నవారు. మానసింహరాజు వారి నణగఁదొక్కి జహానాబాదావఱకును పోయి నాడుఁకాని వారాతనికి లొంగినారుకారు. పైగా వారు మానసింహరాజుపై వచ్చిపడి యాతని కుమారుని గొని పోయి చెఱఁబెట్టిరి.”

“ఇది జరిగి రెండేండ్లయినది ”

“పిమ్మట ఆఫ్గనులు మానసింహుని కుమారుని విడిచిపెట్టిరి, ఒరిస్సా రాష్ట్రము వారికి వదిలివేయఁబడెను. పేరునకుమాత్రము వారుఅగ్భరును సార్వభౌమునిగ నంగీకరించి యుత్కలరాజ్యము నంతయును నిరంకుశముగ నేలుకొనుచున్నావారు. మొగలాయీల కథ బంగళారాష్ట్రమునందుఁగూడ నిట్లులే యున్నది.”

“ ప్రభువరా ! ఈసంధి విశేషకాలము నిలిచి యుండదు ”

“ ఉండకపోవచ్చును, కాని, మానసింహుఁడేమి చేయునో మాత్రము తెలియకున్నది. ఒరిస్సాలో నతఁడు తనముఖమును గనఁబఱచుటయనిన జంకుచున్నాఁడు ”

“ ఆతనికి జడుపులేనివ్యాపారములు చాల నున్నవి ”

నవకుమారుఁడు చిఱునగవుతో “ఆతఁడీనడుమ నీకొసంగినబిరుదులచే నీవాతడనిన నంతపక్షపాతము గ మాటలాడుచున్నావు ” అనియెను.

గోకులదాసు శాంతముతో “నాకుఁ దెలిసినంత వఱకు జరిగిన గౌరవములను లభించినబిరుదములను విన్నవింపినాను. నాతండ్రితాతలవలెనే నేనును దేవీపురసంస్థానమునకు విశ్వాసపాత్రుఁడైన భృత్యుఁడనని—,”

“ నేనదిపూర్ణముగ నెఱుంగుదును. ఎన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. కానిమానసింహునిగూర్చి మీయభిప్రాయమేమియో చెప్పవలయును. ”

“అగ్బరుచక్రవర్తికడ మానసింహునికి మించిన సమర్థుడగు సేనానాయకుడు మఱియొక్కఁడు లేడు. ఆతఁడొక్క సేనానాయకమాత్రుడే కాదు ఆతఁడు యుద్ధమున నెంతసమర్థుడో ” ఆలోచనలయందుఁగూడ నంతనిపుణుడు? ”

“తరువాత? ”

“ తరువాత చెప్పెడిదేమి? ఒరిస్సా నాతఁడు ఆఫ్ గనులయొద్దనుండి లాగుకొనును ”

“ఒరిస్సాను వదిలివేసి సంధిచేసికొనినాడే ! ”

“అది యంతయును ముందెత్తు. ”

“ అట్లయిన రాజప్రతినిధియైయుండి మాటతీరుగా? ”

“ అట్టిపనితోడ నవసరములేదు. ఆఫ్ గనులు వట్టి పీరుగఁ బాటుకొయ్యలు. వారే గిల్లికజ్జాపెట్టుకొందురు. ”

“వయస్యా ! నీకీసమాచారమెట్టు తెలిసెను? ”

“ ఈనడుమ నొక గూఢచారిని మానసింహుని యాస్థానమునకుఁ బంపియుంటిని. ప్రిభువువారి కీసమాచారమంతయును నివేదింప తరుణము కొఱకు వేచియున్నాడను ”

అంత గోకులదాసు లేచి యొకతలుపు తాళము దీసెను. ఆతలుపు యింటిగోడలో నమర్చియున్నది. దాని రంగును గోడరంగు నొక్క మాదిరినే యుండుటచే నది యంతయును గోడకిరిందనే కనఁబడుచుండెను. తలుపుతీయుటతోడనే యందొక యినుపపెట్టెకనబడుచున్నది. అదియునుగోడలోనమర్చి కట్టినారు. దానితలుపు తెరిచి అందులోనుండి కాగితముకట్టయొకటి తెచ్చి నవకుమారునిముందు పడవై చెను.

నవకుమారుఁ డాకాగితములను మెల్లగనాగుడ్డిదీపము వెలుతురున శ్రద్ధతోఁ జదువుకొని యచ్చట బడవై చెను.

“దీనివ్యాపారము మాచినఁ జాల గడబిడగ నున్నదే? ఆఫ్ గనులు జగన్నాథము నందలి దేవాలయమును కొల్లబెట్టినారా? మానసింహుఁడు హిందువుడు. హిందువులమున కంతకును జరిగినయ్యిదోహము నాతఁడు విడిచిపుచ్చునా? ”

“ ఎవ్వరికిని దెలియకుండ నతిశీఘ్రముగఁ దన నైన్యముతో నాతఁ డిదివఱకే పోవుచున్నాఁడు ”

“ రాజు గెలిచినను, ఓడినను రక్తపాహిను లగు యుద్ధముమాత్ర మొకటి యయినించి యున్నది. ”

“ ఘోరయుద్ధమే సంభవ మగును. సామాన్యముగ మానసింహుఁడోడిపోరాడు. ”

“ అట్లయిన నాతఁడీసారి యొరిస్సాను జయించి యగ్బరు సామ్రాజ్యమునకుఁ జేర్చివేయు ననియేనా నీ యూహ? ”

“ ప్రభువువారియోచన సమంజస మైనది. అందువలనమానసింహుఁడు కొంతకాల మొరిస్సాలో నుండవలసివచ్చును ”

“ అట్లయిన మనప్ర్యూహము లన్నియును తారుమా రగునే? ”

“ మనకు సహాయకారులగువారు మనకు విజయముత్వరత్వరగ లభింపజేయుదురు ”

“ సీపలుకులు భావగర్భితముగ నున్నవి. నాకు భావముకావుటలేదు. గూఢార్థము విడిచి స్పష్టముగ మాటలాడవలయును. మనదేవీపురమును మన కొసంగు మని

మానసింహరాజునకు నీవుఅర్జీవ్రాయుచుంటివే? ఎక్కడ నోదూరమున నిట్టియుద్ధములును విజయములును సంసిద్ధములైయుండినపుడు రాజపుత్రుఁ డిట్టికార్యముల మొగమైనను జూచునా ! ”

“రాజుగారు దూరస్థులై యుండునపుడు సంస్థానవ్యవహారము లన్నియునాతని ‘కానంగో’ చక్కిపెట్టుచుండును”

“కానంగోమాత్రము మనల ననుగ్రహించునా?”

“ప్రభువువారికోశద్రవ్యము కొంత వారికచేరికిఁ జేరినది. ”

ఈకొత్తసంగతులను వినునప్పటి గోకులదాసు చెద్దుంబులను గూర్చి నవకుమారున కాశ్చర్యమయ్యెను. గోకులుని ముఖమున మాత్రము సంకోచవికాసము లనునవి కనఁబడుట లేదు.

“గూఢతాంత్రికుఁడా! ఏమి నీకీవెట్టి? ఈయేర్పాటులు తోడరుముల్లుఁ దొనరించినవి. మానసింహరాజు యంతఃగివాఁడు వాని నంగీకరించినాఁడు. ఈబంగారున కాశపడిన మాత్రమున కానంగోయేమైనను చేయఁగలడా?”

“ఇప్పటియేర్పాటులను మాద్దుచేయుటకుకానం
గో కెన్నియో కారణము లున్నవి. వీరనగరదేవీసంస్థాన
ముల నెన్నియోకలవళములు పుట్టినై యున్నవి. ఈరెం
డుసంస్థానములనుండియును సార్వభౌమునకు రావలసిన
కప్పయు లన్నియును బాకీలుపడిపోవును. ఈపన్నులు
పోకుండ నిలుపుకొనుటకై యేవో కొన్నియేర్పాటులు
జరుగవలయును.”

“ఏమీ! సార్వభౌమునిపన్నులు చెల్లుటకై దేవీ
పురమును మనకొసంగి వీరనగరమును ఈడురాని బాట
కునకును వానియాప్తవర్గమునకును వదలివేయుదురా?
వింతగానున్నదే!

“అట్లుగాదు. ప్రభువువారికి దేవీపురమును విడం
దీయుటయే యిప్పుడత్యావశ్యకము గాని వీరనగరము
కుఱ్ఱివాని కొసంగుకార్య మిప్పుడు జరుగఁబోదు.”

“గోకులా; నీవేమిచెప్పినను కట్టుకథపలె జెప్పు
దువు. స్పష్టముగాచెప్పుదు. వీరనగరముమాట యేమి
గునో ?

“నరేంద్రునకు వయసువచ్చువఱకును సార్వభౌ
మునిపక్షమున ప్రతినిధి యొకఁడేర్పడి వీరనగరమును పరి

పాలించుచుండు. నరేంద్రుఁడు పెద్దవాడై బాకీలన్నియుఁ జెల్లించినపిదప నాతని సంస్థానమాతనికి విముక్తియగును.

“ఇదియంతయు నింతశీఘ్రకాలమున సంప్రాప్తమగుట వీరనగరము శ్రీమంతమైనదగుటచేతనా?”

“అదియప్పటికిని జరుగనేజరుగదు”

“ఎందుచేత?”

సార్వభౌమికప్రతినిధితో గోకులదాసునకు సంబంధ బాంధవ్యములుండుటచేత; ”

వీరనగరమునందలి పన్నులన్నియును బాకీలుపడుటకా?”

“పడుటకుఁగాదు. పెట్టుటకే”

“తదుపరి?”

“వీరనగరరాజ్యమునందలిపన్నులన్నియు నంత నిరాధారముగా బాకీలుపడునెడల ఆబాకీలకై జమియే యమ్మివేయుదురు. తేవీపురనాధుడే దానిని గొనవచ్చును. అట్టికార్యములెన్ని యిప్పుడు జరుగుచుండుటలేదు.”

“వయస్యా! ఈసంగతు లన్నియును వినిన నాపాణము లెగిరిపోవుచున్నవి. కానియొక్కటిచెప్పుము. నా పరిపాలనమున వల్లరులు కలిగినందుకు కానంగో నన్నే దండించు నేమో? ఉభయసంస్థానములకునుగూడ నప్పుడు సార్వభౌమికప్రతినిధి నియమింపఁబడవచ్చును”

“కానంగోతీర్పు ఇదివఱకే యయిపోయినది. పనియుండి గడచినవారమాతనిని చూచినచ్చితిని”

ఈమాటలు విని తనమంత్రిచేష్టలు తలంచుకొను నప్పటికి నవకుమారున్నిగుండె జల్లుమనియెను.

“నాకాలమున సాహసికకార్యము లెన్నియో చేసితిని. స్వభావముచేతనేనును భీరుండను గాను. కానియీ పూహము”

“ప్రభువులపూహ మొకటియును. నాది యొకటియునా? ప్రభువువారిని దేవీపురసింహాసనమునఁజూచుటయే నాకోరిక పిమ్మటిది వీరనగరమును దేవీపురముతో గలుపుకొనుట”

“కాని నాసహచరికి మఱియొక్కయు ద్వేషమున్నది. ఆమెకిట్టితంత్రములు తెలియవు. కాని యామెయూహయును రెండుసంస్థానము లేకీభవింపఁజేయుటయే. యో

చన యాడు, దానియో చనయే గాని అదియును శ్రేయో
దాయకముగ నే కనుపట్టుచున్నది”

“అమెకరుణార్ద్రహృదయ. యోచనయును దాని
కనుగుణ్యంబుగ నేయుండును. పురుషునియు ద్వేషములుగొ
ప్పయు ద్వేషములు. ఈరెండింటికిని సంబంధం మేయుండను”

అనునప్పటికి నవకుమారుని మొగమున నాగ్రహ
వికార మొకటిగ మ్మెను. ఈగూఢతాంత్రికునికడ సాం
సారికరహస్యములకుఁ గూడ మరుగు లేకపోవుచుండెను.
గోకులదాసు ప్రభునిమనసు కనిపెట్టి శాంతహృదయము
తో ఈ నేవకునియందుఁ దమ కెట్టియాదర మున్నదో
యామెకు నట్టియాదర మేయున్నది. ఈతఁడు నలువదిసం
వత్సరములనుండి యెంతోభక్తి విశ్వాసములతో నీసం
స్థానమును కనిపెట్టుకొని యున్నాడు. అమె మాత్రమె
ఱుగనిదా?

“పిరనగర దేవీపురసంస్థానముల రెండింటి నేకము
చేయుటకై యామె వేసినయెత్తు నీవు వినియున్న యెడల
నేమందువా?”

“కేవలనిర్మల హృదయమునకు నట్టియోచనసము
చిత మైరదిగనే యుండును. దేవీగారికన్న సాధ్వీతిలకం

వీపుడమిని బుట్టబోదు. కేవలమును నీతియే యిట్లవతరించినది. సీతవలె భర్తతో నరణ్యావాసము నేయ నామె రాజ్యమైనను బరిత్యజించును”

ఈకడపటివాక్యము నందలి యెత్తిపొడుపు నవకు మారునకు ద్యోతకము కాకపోలేదు.

“నాపుత్రికను నరేంద్రునికిచ్చి వివాహముచేయుట రాజ్య మంతయునాతనికి ధారపోసి సన్యాస్యాశ్రమము స్వీకరించుటయు నరణ్యావాసము చేయుటయునా?”

“ప్రభువులకన్న నాకెక్కువగఁ దెలియునా ! నేను ప్రభువులచేతిలోని పనిముట్టును. ప్రభువులసూర్య వంశప్రతిష్ఠ లన్నింటికిని మీరేయాశ్రయులుగాని నేనా”

“గోకులా ! నాసతి యోచన స్త్రీయోచనయే యైనను ఆలోచననీయమైన విషయముమాత్ర మగును”

“ప్రభువరా ! భావములను గ్రహించుపట్ల స్త్రీలకు మంచిబుద్ధికలదు. నరేంద్రునిహృదయము నమ్మ గారు చక్కగఁ గనిపెట్టిరనుటకును సందియము లేదు. కాని యాతని మనసునం దెట్టియాశయము లున్నవో ఎట్టియుద్రేకము లున్నవో తెలిసికొన సుకరము గాదు.

నుందరవదన్గారవిందము నందలి మందహాసము తన్ననో
జన్యంబులగుజన్మావధిగల నిశ్చితంబుల వెలార్చ సమర్థ
మగునా ? నరేంద్రుఁడాతండ్రికొడుకుకాఁడా ? ఆతని
పితామహుని దేహమునందలి పౌరుషరక్త మాతనియం
దుచూతములేదా ? ”

నరేంద్రునికు హేమలత యనిన మిక్కిలి యను
రాగ మనిచెప్పుచున్నది. ఆకారణమున నాతఁడు దేవీ
పురమునకు మనవెంట నచ్చును. దేవీపురసంస్థానము
నకుఁ గుమారుఁడైనను అల్లుఁడైననుగూడ నాతఁడే
యగును ”

వీరనగరవంశము నందలిరాకుమారు లెందఱిం
తకుమున్ను దేవీపురమువారిపిల్లలను పెండ్లాడలేదు వా
రందఱును వారివారి స్వప్రయోజనములను బరిత్యజం
చిరా ! నరేంద్రునికన్న నత్యుత్సుకులగు దేవీపుర ప్రభు
వులు వీరనగరరాజకుమారికల నెందఱి వరియింపలేదు
వా రెవ్వరైనఁ దమవంశచారిత్రములను విస్మరించిరా.

“ ఔను కాని, వంశైకజనిత మగుపుత్రపుత్రికా
సంబంధ మింతకుముందెన్నిఁడు నిట్టులొదవియుండ లేదు.
అట్టియనుబంధము చిరకాలమునుండి యెడబడియున్న

సంస్థానముల రెండింటిని శాశ్వతముగ నేకీభవింపఁజేయ
వలెనని దేవి యభిమతము”

“ ఆమెయాశయము లెప్పుడును మహాదాశయ
ములు. అట్టివి సానుకూలముగ లభించుగాతమని భగ
వంతు నెప్పుడును వేడుచుందును. కాని మూఁడువంద
లవత్సరములనుండి యున్నస్పర్థలన్నియు నొక్కదినముతో
నంతరించునా రెండురాజకుటుంబములకు వంశానుక్రమ
ముగ వచ్చుచున్నయసూయ యొక్క-ముత్సవ దినము
తోడ సమసిపోవునా ”.

“ కాకేమి అట్టినిదర్శనము లింతకుమున్ను జరి
గినవి లేవా ?

ప్రభువరా ! మీరు త్తమపురుషులు. మీహృ
దయమునుబట్టి యోచింపుఁడు. నేను తక్కువస్థితినొని
వాఁడను. నాకంటె నీవిషయములు మరియాదకుటుంబ
బములొని మీవంటివారు బాగుగ యోచింపఁగలరు.
మీరు దేవిగారియుపదేశమును శిరసా వహించెదమనిన
నే నెదురాడఁగలనా? నావంటివాని కట్లుతగునా ఒక్కటి
యోచింపుఁడు. ఆమెయేవంశమునఁ బుట్టినది ? వీరనగ
రమువారి యాఁడుపడుచు కాదా? ఆమెయాదార్యవం

తురాలు. సతీతిలకంబునగును. అగుఁగాక ! మీవంశ
శౌరవమును నదలి, పూర్వులప్రతిష్ఠ లన్నియును విస్మ
రించి మూఁడువందల వత్సరములనుండి ప్రతిస్పర్థులుగ
నుండి పోరోగిరముగా నుండినట్టివారల ననుసరించెద
మనిన నే నేమనఁగలవాఁడను ”

“ అట్టి దెప్పుడును జరగదు. నావితృనంశమును
సంరక్షించుకొనుటకు నూర్వురుపరివారము దొరకినంత
వఱకట్టిపని యెప్పటికినిపుట్టనేరదు. నాతండ్రిగారిద్వార
మును సంరక్షింప నాదేహమున నొక్కర క్తబిందు వున్నం
తవఱకును పనిజరుగుచునే యుండును”

“ప్రభువరా! నరేంద్రునకు వయసువచ్చినవెనుక
నాతండు పౌరుషలక్షణలక్షితుండు కాఁడనియా మీయా
శయము? ఇప్పుడాతఁడవివేకియై మీబాలిక చుట్టుచుట్టు
ను గుక్కవలె వెన్నంటితిడుగుచుండవచ్చును ఇప్పటి
కాతనితాతగారిపేరు తలపెట్టినను, ఆయనకార్యములు
తలపెట్టినను ఆతని కన్నులు తహతహ నందుచుండును.
ఆతనిముఖమున రక్తముపూర్ణీభవించును. రాజా! ఆతని
కేగదా తోడరుమల్లుఁడు బహుమాన మొసంగినది?
అట్టి బాలుండు తనవంశ ప్రతిష్ఠ నేమరియిండునా?

దేవిగారి మోహవ్యవహారోపాయంబులవలన మీపై శృంగంబగుసంస్థానంబును వీరనగరరాజ్యము చేయిఁగొట్టి చేతికిచ్చినట్లులగును. రాణివీరనగరమువారి యాడుపడుచు. దేవీపురసంస్థానము పేరు లేకుండఁబోవుదినములు వచ్చినవి.

అంతః బెద్దయుంబ్రొద్దు మానముద్రులై యుభయములూరకుండిరి. నవకుమారుండుయోచనానిమ్మగ్నుండయ్యెను. కొంతవడికిఁ గన్నులుపైకెత్తి పెద్దనిట్టూర్పుపుచ్చి యిట్లని పలుకందొడంగె.

“గోకులా! నీవుచెప్పినది యుక్తము. ముమ్మాటికిని యుక్తముగనున్నది. నీకృత్యములు రాక్షసకృత్యములే యయ్యెను బుద్ధివిశేషముమిక్కిలి కుశాగ్రమైనది. ఈరెండువంశముల నడుమను రక్తవాహినులుప్రవహించినవి. ఆరక్తస్రవంతినిఁ దరింప నెప్పటికిని దరముగానట్టలున్నది. సాభార్యయుపదేశము విన్నప్పటినుండి నాకును సంకోచముగ నేయున్నది. ఆమెప్రగల్భయేయగును. కాని జన్మించినది వీరనగరవంశము.

గోకులదాసు, ప్రభుఁడు తనదారిని బట్టినాడని గ్రహించెను. సింహములయినను బోధింపఁగా బోధింపఁ

గా మచ్చికపడి తనయధీశుని యిచ్చవచ్చినట్లు పనిచేయుచుండును. అట్టివిజయము కలిగినదను సంతోషచిహ్నము మొగమునఁ గనుపడకుండఁ జేసికొని అతివినయగుబుగ నిట్లని చెప్పందొడంగెను.

“ఈవిషయపరిజ్ఞానంబునందు నాయాధిక్యమేమున్నది? నేను ప్రభువులయొద్ద వివేకవిషయముల నేర్చికొంటిని. వారియుద్దేశములనే మరల నేకరువు పెట్టుచుంటిని. దేవీపురము దేవీపురపురాజులకుఁ దక్కమతీయన్యులకుఁ బోరాదు. వీరనగరమువారిపేరు తలఁపనేరాదు. గొప్ప వంశములందు వారనుండుగా తనయుండొదవఁదేని యెవ్వనినై న ద త్తతచేసికొందురు. మనపూర్వస్మృతులనుబట్టి యాతఁడు వారిశ్రాద్ధాదిక్రియల నెఱవేర్చి మనధర్మ శాస్త్రానుగుణ్యంబుగ సంస్థానంబునకు కర్తయుగును. తగినవాని నొక్కని కొమరునిగా నంగీకరింపుఁడు. మీయనంతరము దేవీపురమున కాతఁడుకర్తయుగును. దేవిగారి కేకపుత్రికయుగు హేమలత సంస్థానమున కంతకును అధికారిణి కావలెనని పట్టుపట్టినచో డత్తమనంశసంజాతుండగు నొక దేవీపురరాజకుమారుని చూచి యాతనికి హేమలతను పరిణయంబు గావింపుఁడు. దేవీపురప్రస్థ నిలుచును. దేవీపురము సురక్షితముగ నుండును”

“గోకులా ! బాగుగానున్నది. ఎంతచెప్పినను వినమనసగుచున్నయది. నీవుచెప్పినదంతయును మిక్కిలి వివేకముగానున్నది. కాని, నీవుచెప్పినట్లు కుఱ్ఱవాని నెవ్వనినైన నన్వేషింపవలెనన్నచో, ఎచ్చటికోపోయి కనుగొనవలయును.

“మనమట్టివానికొఱకై యెంతోదూరము పోవనక్కఱలేదు. వెదకినయెడల మనకుటుంబజనములోపల నేయెవ్వరోయొకరుండురు. శిరీషుఁడు జననీజనక విరహితుఁడు. ఆతఁడును ఆతనివితంతుసోదరియును మొన్న మొన్ననే వచ్చి మనయింట చేరియున్నవారు. వారు మీవంశమునకుఁ జేరినవారే. ఆతఁడు స్థితిగతులలో తక్కువగనే యుండినను కులగౌరవమున హేమలతకుఁ దీసిపోవువాఁడు కాదు. అటపాటలలో శిరీషుని నేను కనిపెట్టి చూచినాను. ఎంతబుద్ధిమంతుఁ డనుకొన్నాడు ? ఆతని పూర్వుల ప్రాగల్భ్యమంతయు నాతని హృదయము నందున్నది. శాంత మాతనికడ మూర్తిభవించి యాతనికన్నులఁ గనిపించుచుండును. నరేంద్రుఁడును హేమలతయును చిన్ననాఁటనుండియును. ఆడుచుపాడుచునే యున్నను హేమలత కాంతర్యమున నీతండనిన పక్షము”

“వయస్యా! శిరీషుని నేనుకనుగొంటిని. అతని శాంతమును అతని పట్టుదలయును అతనినిశ్చలభావమును, ఆతనిశరీరదార్ద్ర్యమునుబ్రశంసనీయములు. ఈనడుమ నొకనాఁడు నరేంద్రునినకును, ఆతనికిఁ గలహ మొదవినది. నరేంద్రునిశిరీషుఁడు రెండుచేతులతోడ నెత్తియిసుకమీదకు గిరగిర దిగిప్పివిసర్జివైచినాఁడు. ఇదియంతయును హేమలతయే చెప్పినది”

“అట్లైన నాతఁడు మీతనయను బరిగ్రహించి దేవీపురమునకుఁ బ్రభువైనయెడలఁ దప్పక వీరనగరనాయకునకుఁ బ్రతిస్ఫర్ధియైయుండును. నరేంద్రునితాత మనకొనరించినయపకృతు లన్నిటికిని తగినప్రతీకారమాతఁ డొనరించును”

“గోకులదాసా! ఇదికొంచెము నిదానముమీద యోచింపవలసిన విషయము. ఇప్పుడునేనుదేకంబునకు వశ్యుండనై యున్నవాఁడను శాంతముగ యోచించి, చేయవలసినపను లన్నియు చేయుచుండుము. పౌరుషకార్యంబు లీనవకుమారునితలలో నెన్నియో యున్నవి. దేవీపురము వీరనగరవంశీకునికిమాత్ర మెన్నండును బో

ననేరదు. ఇంతవట్టు నిశ్చయము” అని చెప్పి నవకుమారుం డరిగెను.

గోకులదాసుగదిలో దీప మింకను మినుకు మినుకుమనుచునే యున్నది. అరుణోదయ మయినది. ఉదయభాసుని కాంతులు మూసియున్న తలుపులసందునుండిలోనఁ బ్రసరించుచుండెను. ఇఁక నావృద్ధుండుయోచనానిముగ్నుండై యచ్చటనే యధివసించియుండి తనలో తానిట్లువితర్కించు కొనుచుండెను.

“పునాది చక్కగఁబడినది. నాయీహస్తము తన యుపాయముల కేమరకుండెనేని తక్కిన కార్యము గూడచక్కగనే సాగఁగలదు. నవకుమారుని భార్యమాత్రమొక్కటి గడ్డుగానున్నది. ఆమెనీవిషయమున పగదానివలె నెంచుకొనవలసి యుండెను. సద్గుణసంపదయందామె కెంతయాధిక్యమున్నదో తిరిస్కారభావమునందుకూడ నామె కంతప్రాగల్భ్యమున్నది. నవకుమారుఁడు తీవ్రస్వభావుఁడు. భార్యమూట కెదురాఁడలేఁడు. ఆమె యాఁడుది. వీల్లలయనురాగమును చూచి సంతోషించు చుండును. కాని యుత్తమమగు వంశ

ప్రతిష్ఠను గూర్చి యోచింపఁజాలదు. అడినమాటతిరుగకుం
డునేని, వంశగౌరవమును నిలుపుకొనఁ దలంచునేని వవ
కుమారునకు పురుషున కుండవలసిన లక్షణము లన్ని
యు నున్నవి. నేటిరాత్రి భార్యనెదిరింపఁ గలమనోభా
వమునుగూడ తలకెక్కించితిని. ఈవీర నగరమున నింక
గొన్నిచిత్రములు జరుగఁగలవు. నాకవియన్నియును జూ
డ నిష్ఠములేకున్నది. ఆమె కన్నులనీరు పెట్టుకొనినచో
జడిసి నవకుమారుఁడు మరల నాయొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొ
ని వచ్చును. నవకుమారా! వంశప్రతిష్ఠ నీవుమరచినను
దానిని మఱవకుండ నుండువాఁడొకఁడున్నాడు. గోకు
లదాను తనకర్తవ్యము నేమిటియుండువాఁడుకాదు. పట్టి
నపట్టును సామాన్యముగ విడుచువాఁడును కాఁడు”

అయిదవప్రకరణము.

:0:

వసంతోత్సవము.

ఉత్తరహిందూసానమున వసంతోత్సవ మత్యంత
వైభవములతో జరుగును. ఇదియే హిందూలీపండుగ.

హేమంత వాసరమునందలి శీతలదినములుగ్గడచిపోవును.
 గోధుమలు యవలు వర్షిపైరులు ముక్కాఱునఁబడియుం
 డును. కొన్నియెడల నాసస్యములు కోతలయి కుప్పలు
 క్రిందఁ బడియుండును. అప్పటికప్పుడే కాయధాన్యములు
 ను, చమురుదినసులును మహాస్ఫూలగును. సేద్యగాం
 ద్రందఱును తమతమమక్తాలను భూస్వాముల కిచ్చివేసి
 తమయంబారముల గాదెబోయుదురు. ఆడువాండ్రం
 దఱును క్రొత్తచీరలను క్రొత్తనగలును ధరియింతురు.
 ఇల్లిల్లుదిరుగు మూటలవర్తకులు తమమూటలను విప్పిన
 తోడనే జానపదులగు యవతు లశ్యుత్సాహముతోఁ
 జూచుచుండురు. సొమ్ము సర్దుబాటులేకుండెనేని, క్రొత్త
 ధాన్యములను వారుతట్టలతో త్రవ్వియిచ్చి దంతపుగాజు
 లను క్రొత్తక్రొత్త రకములచీరలను గొనుచుండురు.
 మామిడిచెట్లు తమతోల్లింటి పండుటాకుల నూడ్చి చిగురు
 టాకులచే నలరుచు, యెగ్గదొడిగి దేశమంతటఁ దమప
 రిమళముల వెదజల్లుచుండును. ఏకెలంకునఁ జూచినను
 ఏమూలనుండియో కోకిల పరమానందంబుగ తనమృ
 దుమధురనినాదముల నుత్సవసమయాగమనంబు చాటు
 చుండును.

నిశ్చయముగ నీవసంతోత్సవము మన్మథసమారా
ధన కేర్పడినది. అయ్యది పూర్వము మోహాధిదైవతంబు
గు దర్శకుని పూజలకొఱకు నియంత్రితంబయినది. కాని
గడచిన వేయి సంవత్సరములనుండియు నీయూత్సవమున
కథిదేవత శ్రీకృష్ణుడు. ఏకధవిన్నను, ఏపాటనాలకించిన
ను, ఆతనిగూర్చియే వినంబడును. పట్టణములయందును,
పల్లెటిదిక్కుననుగూడ స్త్రీపురుషులందఱును నిరంతరము
నాతనిగూర్చియే గానము సేయుచుందురు. ఆదినంబుల
నాబాలవృద్ధముగ జనులందఱును, బనిపాటలెల్ల గట్టిపెట్టి
యూత్సవంబుల నోలలాడుచుందురు. కడపటిదిన మాయు
త్సవమునకు పట్టురోజు. ఆదినమున నేమూలచూచిన
నాటపాట లల్లకల్లోలముగ నుండును. రాత్రియంతయు
నిద్రయే యుండదు. ప్రొద్దుపొడిచినవెనుక వేడుకకాం
డ్రందఱును తమతమనిత్యకృత్యములం దీర్చుకొని యుద్రే
కవిరహితులైన తక్కినజనంబులతో మరల కలిసిమెలసి
పనిపాటలు చేసుకొనుచుందురు.

ఈయూత్సవము ఒక్కొక్కచోట నొక్కొక్కమాదిరి
ని జరుగుచుండును. అంతటనుసర్వసామాన్యముగ జరుగు
నది కోటలనక పేటలనక వాడవాడలదిరిగి బుక్కాబిగ్గుం

డీలు చల్లులాట. ఇది పెద్దఅల్లరిసమయము. ఇందలియల్లరిచేష్టలబారి బడనివారుండుట యరుదు. వీధులవెంటదిరుగు కొంఠెపిల్లకాయలు ముగ్గుబుట్టలవలె తలనెరసినముడుసలి ప్రధానుల సైతము బట్టుకొని వారితలపాగాల నిండ నీబుక్కాబగ్గుండీల ముంచెత్తుదురు. పుణ్యస్థలంబులగు నాలయంబులలోని యాచార్యులనుబట్టి బజారుల వెంటఁ దిరుగు కొంఠెపడుచుట వారిపట్టువస్త్రములపై వసంతములతోఁ జీలుకు వేయుచుందురు.

ఉచితలజ్జావతులగు యువతు లీబుక్కాబగ్గుండీల చల్లులాటలకు వెరచి యొదిగియొదిగి యుందురు. కొంఠెపదములు తమచేవిఁ బడకుండ తప్పించుకొని తిరుగుదురు. వీనికన్నిటి కేమిగాని వీరు గొప్పవారు, వీరు కొలఁదివారను విచక్షణ లేకుండ నందఱును గలిసి తిరుగుట యీయుత్సవము సందలిసుగుణము. ఎంతకాలముండిన నేమిగాని వారలందఱును మిక్కిలి చనువుతోడ సంచరించుచుందురు. అనుశుతముగ వచ్చుచు చిన్నతనపు చేష్టలతో నొప్పనీయుత్సవముల నీయాటపాటలను జూచిన, తాత్వికులకందఱకు నవ్వులాటగ నుండును. కేవలధనార్జనయే సర్వాతిక్రమప్రవృత్తియై,

జగ్గివ్యాడంబరమే దానియందలి మహాదానందమై యొప్పు నీదినంబులందలి యాసంతోష మొక్కింతయేనిని లిచియుండిన, నెంతచక్కగ నుండునో?

ఈనసంతోత్సవము కడపటిదినమున నవకుమారుడు తనమందిరమునుండి వెలువడి, మనస్సుననుండి సమస్తయోచనలు నొక్కింతసేపు తొలగందోసి మొగమున దయారసంబు ప్రవహింపుచుండ, ఉత్సవాలోకనాసముత్సుకుండై వాఙ్మూలి వెడలెను. వయసుచే నంగి నిరంతర యోచనలచే గుర్రగియున్న గోకులదాను కూడ నాతని వెంబడి యాయుత్సవమునందలి సంతోష మొక్కింత యనుభవింపవచ్చెను.

సంస్తానమునకెల్ల నాస్థానంబయిన వీరనగరంబున దూరదూరములనుండి జనులెందఱో తండోప తండములుగ వచ్చి పోవుచుండిరి. నవకుమారుడును తన్మంత్రియగు గోకులుండును జనసమృద్ధముగనున్న వీధులనుండియును బయల్లనుండియును సందుచేసుకొని పోవుచుండిరి. నందలకొలది జనులాతనిపేరుజెప్పి యాశీర్వాచనరూపకంబుగ కేకలువేయుచుండిరి. ఆడువాం ద్రాతనిగూర్చి ద్వంద్వార్థముగనున్న పాటలను బాడఁజూ

చ్చిరి. పీల్లలు కేరింతలాడుచు నాతనిపై సఖిసఖిపర్యం
తము బుక్కబద్గుండీలను జల్లికొల్లలాడిరి.

సంతపేట చాటి నవకుమారుఁడొక సందులొనికిమ
రతెను. ఆసందుయోగ్యులగుపురుషులుపోదగినదికాదు.
ప్రభువుగారి మొగము జూచుసరి కాసందంతయును బా
టలచే గింగురుమనిపోయెను. అందుచాలమంది స్త్రీలు
కొందఁజెలజవ్వనంబున నివ్వటిల్లుచుండిరి. కొందఁజప్పు
డప్పుడే యశావనమంతురించి మెఱయుచుండిరి. వారం
దఱును ముద్దినను చీరలనుగట్టి సందున కడ్డముగ నిలిచి
వచ్చుపోవువారలనెల్ల నడ్డగించుచుండిరి. ఎవ్వరును వా
రినెదిరించి పోవ సమర్థులుకారు. వారి యాకారములం
జూచిన వినుఁగు విరామము లేకుండ నస్తమానమును
పనిచేసియున్నట్లు కనుపట్టుచుండెను. తలలు విరియఁబా
రి నీతోడుచుండెను. చీరలన్నియు బద్గుండిపొడి పడి ర
క్తవర్ణమును చిందుచుండెను. పాదములు వసంతమున
మునిఁగితేలుచున్నవి. బంగరుచాయ నొప్పువారి మొగ
ము లొక్కించుక బిగిసడలి యుండెను. విటకాండ్ర స
మావేశంబుచే నుద్రేకించి తడినొంటినంటుకొనిన జిలు

గువలువల ఘాటుననుండి బయలువడుచు హృదయచాంచల్యము ప్రమాణాధికముగ నున్నట్లు గన్పట్టెను.

నవకుమారుఁ డెట్టులో త్వరత్వరగ దాటిపోయెను. అతనివెనువెంట వచ్చుచున్న గోకులదాసుమాత్రముచిక్కునఁ బడినాఁడు. అతని గని కరుణించువారెవ్వరును లేకపోయిరి. జీర్ణవయస్కుండగు నితఁడు కంటఁబడినతోడనే వసంతపుష్పల్లాకటి వచ్చి యాతని ముంచెత్తెను. అతఁడును వెనుకకుఁబోవలెనని చూచెనుకాని కాలుజారి బోరగిలఁబడియెను. అందఱును పకపకనవ్వి చప్పట్లుచఱచిరి. పడియున్న యాతనిపై మఱియొకజడి కురిసెను కొంతవడి యాతఁడు లేవలేక నేలమీఁద నీదులాడుచుండెను. అక్కడనున్న వా రందఱును సంతోషమును బట్టజాలక పొట్టలువిచ్చునట్లు నవ్వుచుండిరి. వరివారజనము వచ్చి వయోవృద్ధగు నామంత్రివతంసుని లేవఁదీసిరి. అంతక్కుమున్నానందున బంతిగట్టి యతిఘోరముగఁగాచియున్న యువ యువతీసముదాయ మంతయునుపరుగుపరుగున సందువిడిచియిల్లుదూరిరి. నవ్వులును కేరింతలును ఆకాశము చిల్లులువోవునట్లు విరఁబడుచుండెను. అంత వాఱందరును గలసి పచ్చిగానుండు కృష్ణలీల యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

యదుకులకాంభోజిరాగము

అట — తాళము.

ఈగోకులవాసు, ఈనవమోహను

ఈవగకానిని ఈక్షించినారే (పల్లవి)

ఎమ్మెలు సేయుచు, నితఁడొకనాఁడుద,
యమ్మునఁ జేసిన, యాగడమ్ములువినరే. (అనుపల్లవి)

అలమందలలోన, పాలుబిదుకుచుండ

మేలమాదుచువచ్చెనే,

మేలివలపుపేక్షణాఘఁదులకింప,

చాలవగలుసేసెనేసరసములాడెనే. ఈగోకుల.

గుమ్మపాలుముద్దు, గుమ్మలారమధు

రమ్ముగావేయనెనే!

కమ్మనిమీవద, నమ్ములంతకుమధు

రమ్ములుజమ్మియనెనె.

అమ్మక చెల్లమో, హమ్ముచాలఁగఁగను

దమ్ములపొంగెననెనే!

కొమ్మలార! శిరో, జమ్ములునీలాలు

(గుమ్మరించుననెనే.

సమ్మదమునకటా, టమ్ముసేయుచుస్వాగ

త మ్మొసంగుమ నెనే! తమినిండెన నెనే ఈగోకుల.

కులుకు చు మేమిగో, కులనాథుని జేరి

కొసరిమాటాడితి మే!

వెల లేనియోగ్యత, తులకించువారము.

విలుతుమిపాలుసం, తలనంటిమే.

వలపు సమీరచంచలమాదిగ్మృరికమ్మ

వశముగాదటంటిమే,

వెల లేనియనురాగ మిలనిండిమిన్నంది.

వెలయింపవలదంటిమే

వలదు వలదు గోకులజనుమింటికి

బెభుకుజూపులగట్టి, పెట్టిపదమంటిమే. ఈగోకుల.

కడపటిచరణము వికలితచిత్తుడై యుండిన నవకుమా
రునిప్రధానునకు నమస్కారబాణము. అయ్యది యాశు
గతిని నన్యౌపదేశముగా పాట్యోగలిపి పాడిరి. దాని
నాలకించుటతోడనే నవకుమారుడుకూడ నానవ్వులలో
నేకీభవించెను. అతిసాహసికురాండ్రగు నాకులటల్పప్ర
థతకు మెచ్చి ప్రభువనుండు వారలకు కొన్నిబహుమా
నము లొసంగెను.

ఆసందునుండి మరలి ననకుమారుడును తదను
 చరపరివారమును మఱియొక బజారున కరిగిరి. అయ్యది
 పెద్దమనుష్యులు వసించుతావు. ఈబజారున పశ్చిమోత్త
 రదేశముననుండి కొత్తగా వచ్చినవర్తకులుండిరి. ఆకార
 ణమున దానిని కొత్తబజారందురు. రాజపుత్రస్థాననివా
 సులును ఊత్తరహిందూస్థానవాస్తవ్యులును నేటికిని మన
 దేశమున, మూలధనవ్యవహారముననువాణిజ్యవృత్తియం
 దునుఁ బ్రఖ్యాతులై యుండిరి. వారిఖజానాలెప్పుడునుటం
 కసాలలవలె మ్రోగుచుండును. దేశమునగల పెద్దపెద్ద
 ప్రదేశములన్నిటియందునను వారిచ్చిరకొట్టు లుండి
 యున్నవి. దేశమునందెచ్చటను వారిహుండిలు చలా
 మణీలు కానిప్రదేశములు లేవు రాజాధిరాజులుకూడ
 నొక్కొక్కయిరుకుసమయము తటస్థమై యుద్ధములు వచ్చి
 నపుడు వారిసహాయము కోరనివారును, వారివల్ల సాహ
 య్యము పొందనివారునులేరు మహాదైశ్వర్యవంతులగు
 నీ సామ్రాజ్య కడచుండి ద్రవ్యము నప్పుగొనకుండ తమ
 పనుల సాగించుకొనువారత్యల్పముగ నున్నారు. వీరనగ
 రము చిన్నపట్టణమేయైనను యిచ్చట గూడనట్టి సామ్రా
 రులు కొట్లుపెట్టించిరి. బంగాళ దేశమునకు మానసింహు

దుఃసు తోడొ మల్లుఁడును రాష్ట్రాధిపత్యమునకు వచ్చు
టతోడనే వారితోడ కొందఱు ధనికులు వచ్చిచేరిరి.

వారందఱును నవకుమారునిఁగని సాదరపూర్వ
కంబుగా వినయవిధులొనరించి వెండిపల్లెరములనిండ బ
ద్ధుండిపోసి తెచ్చి కానుకలుగ నొసంగిరి. పూర్వాచారా
నుసారముగ నవకుమారుఁడా పల్లెరముల నున్నరక్తచూ
ర్ణము నలంకారార్థముగ నొక్కింతచేతముట్టి యందొకటి
రెండు నువర్ణనిష్కముల జారవిడుచుచు పోయెను. నవ
కుమారుని జమీలవంటి. జమీల నెన్నిటి నేని లెక్కలే
కుండ గొనఁగలిగిన యాధనవంతులు దాతయొక్క స్థితి
గతుల నాలోచించి గౌరవసూచకంబుగ నీయల్పపా
యనంబుల నంగీకరించుచువచ్చిరి. కాని వీధులవెంట
చిన్నభూతములు కొన్నియున్నవి. వారుమాత్రమెవ్వరిని
లక్ష్యమునేయకుండిరి. వారీధనపతులకుమాళ్ళు, వారిలో
కొందఱు గుప్పిడనింట కుంకుమపట్లు పట్టియుండిరి. కొం
దఱు చిన్నచిన్నకాగితపుబుట్టలుకట్టి వానినిండ కుంకుమ
పొడినించి చేతబట్టుకొని తిరుగుచుండిరి. పెద్దవాండ్లు
మొగమెంత యెట్టిచేసినను వీరుమాత్రము తమకొంటె
తనమును మానక యీరాజపరివారముపై నాబుక్కాను

జల్లుటకు వెనువీయకుండిరి. పైపెచ్చు కేకలువేయుచు
 కేరింతలాడుచుండిరి. నవకుమారునకుఁగూడ నీమర్యాద
 కొంతవరకు జరిగినది. ఆతనితలపాగపై రెండుబంతులు
 వచ్చిపడియెను. ఆతఁడుదానికి చికాకుపడక నడచుచు
 నడచుచు జలంబులదప్పించుకొని మొగము తుడుచుకొ
 ని పోవుచుండెను.

అక్కడనుండి యొకింతదూరము చనునప్పటికి ధన
 పతుల రాణివాసజనము వీధులవెంట తారస్థిలిరి. వారు
 దయమున లేచి గంగాస్నానముచేసి వచ్చుచుండిరి. వా
 రందఱు లజ్జావతులగు యువతులు ఉచితమర్యాదల నించు
 కరితయిన జవదాటువారుకారు. అట్టులయ్యు నిట్టియుత్స
 వసనుయంబులఁ గొంతవఱకాహద్దు నతీక్రమించి సంచ
 రించుట యాచారముగ నుండెను. నవకుమారుఁడును
 తత్పరివారమును సమీపమునకు రావేగమే తమమాతృ
 భాషతో నీక్రింది పద్యములలోని యర్థమిచ్చు కృష్ణలీల
 యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

చ. మనలనువీడి ద్వారకకు

మాన్యుఁడుకృష్ణుడు పోవువాడె ? యె

వ్వనిఁగని పాణిమింక నిలు

పంగలమమ్మ ! వృధాభరమ్ము జీ
వనము గడమ్మ ! గోపికలు

వందురు చుండుట వింతటమ్మ ! కృ

ష్ణునిఁ గనరాని యీమధుర

శోభఁ గనన్వలెనమ్మ ? యీపయిన్.

ఉ. ద్వారక కేగువాడట య

తండు ప్రభాతమునందు లేచి ; గో
వారము మేఁతలన్ గనఁగ

వచ్చునె ? రేపటినుండి ; వేణుశృం
గారకలస్వనంబు తమ

కర్ణములన్ దనియింపకుండినన్
గోరు నె కృష్ణగానమును

గోరినచిత్తము లన్యవృత్తముల్.

మ. యమునాతీరమున న్వసించి కను విం

దై యొప్పునుద్యాన దే
శములన్ క్రిడయొనర్చి ద్వారకకు స్వే
చ్ఛంబోవువాడటై ; యీ

యమలుండిచ్చట వాయ గోపికలు బృం
 చారణ్య మందుండి పా
 ణముల న్నిల్పగ నెట్లు నేర్తురొకొ ? యా
 నందక్రియాశూన్యలై .

క. వలపోయును వనుదేవుడు ;
 వలపోయు యశోద ; సకల ♦ పౌరజనంబుల్
 వలపోయువారు ; రాధిక
 వలపోయు ; నికేటిమధుర ♦ బ్రదుకు లింకేలా ?

చ. ఉదరము మల్లెపూవుగతి
 నొప్పిడు ; తామరపూవునంపదన్
 బొదలెడుమోము ; నెన్నడల
 పొంకము గేలియొనర్చు నంచలన్
 మృదువయి పట్టుకుచ్చవలె
 మేనునిగన్నిగలన్ జెలంగు న
 మృదవతి రాధ ; కట్టియస
 మానశుభాంగి వియోగమోర్చునె ?

ఖిన్నకంఠలై యాకలకంఠకంఠు లందఱు నై క
 కంఠ్యముగఁ బాడినయాపాట నవకుమారుని హృదయము
 నకు జాలిగొలుపుచుండెను. అది యాలకించుచు నడు

మనడుమ నిల్చుచుచుండెను. కుటిలశీలంబగు దరహాసం
బున గోకులదాసు రహస్యముగ నవకుమారునితో ప్ర
భువరా! రమ్మ. రమ్మ. మనము పోయినవెనుక రేపు
వీరు నరేంద్రునకుఁగూడనీపాటయే పాడుదురు. అనిచె
ప్పెను!

నవకుమారుడు “ నీవు కేవలకఠినహృదయుఁడవు.
గోకులదాసా! మనక్షేమమును మాటలాడువారింగూర్చి
యిట్టిదుర్భాష లాడరాదు. నాహృదయము నీవలెయి
నుము శాదు. నిష్కపటవృత్తితో వారుమనయెడ కరు
ణారసము జిలుకుచుండ నాహృదయముకరుగకమానదు.
అయ్యది యొక్క నిమిషమైననుంగానిమ్ము. ”

“ ప్రభువరా! తళతళలాడునదెల్ల బంగారము
గానేరదు. వీరనగరమును నరేంద్రునితాత పాలించిన
నాఁడు జరిగినయుత్సవము కన్నులార గాంచినవారలింక
ననేకులు సజీవులైయున్నవారు. వారును మనకన్నుల
కగపడుదురు. పోవుదమురమ్ము. ” అనిచెప్పి అచ్చటనుం
చి తరలించుకొని పోయెను.

పూర్వమున బంగళాదేశమున నూలువస్త్రము
లునేయుటయు పట్టుబట్టులు తయారుచేయుటయును ము

ఖ్యములయిన పనిపాటలుగా నుండియుండెను. పాశ్చాత్యులందఱు నపుడు హిందూదేశములోని వస్త్రముల వ్యాపారము చేయుటకై పోటీగ పనిచేసిరి. పోర్చుగీసులు ఆల్బుకర్కును నాయకునిగా నేర్పఱచుకొని తూర్పుసముద్రతీరమున సామ్రాజ్యమొకటి స్థాపించిరి. ఆఫ్రికా ఖండదక్షిణభాగముననుండి చీనాదేశపుతూర్పుసరిహద్దువఱకును వేలకొలది మైళ్ళేమూలచూచినను వారిరేవుస్థలములతోడనే నిండియుండెను. బంగాళదేశమున వేనవేలు స్థిరవసతుల నేర్పఱచుకొనిరి. వంగదేశమున తులు చాలమందిని వారిభార్యలనుగా స్వీకరించిరి హిందూదేశములోని యురేషియనులలోఁ జాలమందివీరి సంతతివారే. ఈతరుణముననే ఒలందులుస్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడుచు తమయోడలనుగూడ తూర్పుతీరమునకు నడుపఁజొచ్చిరి. ఎలిజబెత్తురాణికాలమున బ్రిటిషువారికి యీ విశేషలాభములను గాంచుటతోడనే కన్నెఱియయ్యెను. అప్పుడు వారుగూడనిందుపాలుగొనవలయుననిప్రయత్నముచేసిరి. బంగాళాదేశమునందలిస్త్రీపురషులు కోటానుకోట్లు బట్టలు నేయుటయందును నూలువడకుటయందును గృహీ చేసిబ్రతుచుండెడివారు.

అందువలన వారికి విశేషలాభములు వచ్చుచుండెడివి. అచ్చటమగ్గములమీఁద తయారైనవస్త్రములు విరివిగా ఉత్తరహిందూస్థానమునకును ఐరోపాఖండమునకును ఎగుమతి యగుచువచ్చెను.

మాల్యామండలమున తయారైనంతటి నాణెమైనపట్టువస్త్రములు బంగాళాదేశమున మఱియొక్కడను గానరావు వీరనగర మీమండలమునఁ జేరినదే. నాటుననుండెడి నేతకాండందఱును పట్టుపురుగులను బెంచుచుండిరి. తమతమగుడిసెలలో జిలుగువలువలఁ దయారుచేసియా నెల్లాలన్నియు పేటకుఁ గొనివచ్చి వర్తకుల కమ్ముచుండిరి. వీరనగరమున నీవర్తకు లందఱు నొక్కచోటనే గాపురముండిరి. అదియు నొకయిరుకుసందు ఈపేటకు నెల్లాపేట యనిపేరు. పట్టుబజారనికూడ నందును. నవకుమారుఁడను, తత్పరివారమును, యీయిరుకుసందు వెంటవిహరింపసాగిరి. ఆసందున కిరుప్రక్కలను రెండుమూడంతస్తులమేడలు బారులుతీర్చి కట్టియున్నవి. నవకుమారు నావర్తకు లందఱును, అతివినయముగఁ బలుకరించి కుంకుమ చూర్ణము నాతని తలపాగపై చిలికిరి. నగిషీపనిచేసిన యత్తరుదానును పన్నీగుబుడ్లును ఏల

కులు, లవంగములు మున్నగుపరిమేశద్రవ్యములును తము
 లపుటాకులును వెండిపల్లెరంబుల నిడికొని యాతనియొ
 దుటకుఁగొనితెచ్చిరి. నవకుమారుఁ డొక్కొక తములపు
 టాకుమడుపున్నుఁగొని సుగంధ ద్రవ్యముల స్పృశించి
 తత్ప్రత్యామ్నాయముగ నాయాపల్లెరంబుల సువర్ణఖం
 డంబొక్కొకటి జారవిడిచి పోవుచుండెను.

ఇత్తడి దుకాణదాడు లగుకంచరులు కమ్మరులు
 వడ్రింగులు కంసలులు, అలంకారవికీరలు మున్నగు
 వేరువేరుపనివాం డ్రించులును పట్టణము చిన్నదైననువీర
 నగరమున పనిపాటలు కలిగి మెలఁగుచుండిరి. వారివా
 రిదుకాణముల యోరనుండి రాజప్రతినిధి జనుచుండుట
 గనిపెట్టి వారుబరాబరులు సేయఁజొచ్చిరి. మహమ్మదీ
 యవర్తకులుగూడ కొందఱాపురమున వర్తకము సేయు
 చుండిరి. వారందఱును వారివారిమనీదులముంగల నిలు
 వఁబడి నవకుమారుని సంబోధించి ఉత్సవము హిందువుల
 యుత్సవమైనను గౌరవసూచకముగ వలిపెంపుపట్టుదుకూ
 లం బొకటి వెండిపల్లెరమునందిడి కానుకగ నొసంగిరి.
 నవకుమారుఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ దానినందుకొని వారి
 కందఱకు ముఖ్యనాయకుండగు ముల్లాచేతిలో నొకఁ

గరునాణెము నునిచిపోయెను. దేశమున ప్రతిపట్టణముం
దును హిందువులును, మహమ్మదీయులును, సోదరభా
వంబునఁ గలసిమెలసి మెలంగుచుండిరి. మహాపురుషుం
డగునక్కరు వారియుభయులకు నైకమత్యమును వృద్ధి
పొందింప నేంచెను. మానసింహుఁడా వీరసగరమునమున
ల్మానులకు మసీదు గట్టుకొనస్థల మొకటి యుచితముగ
నొసంగెను.

నవకుమారుఁడును, ఆతనిపరివారమును, ఇంటికి
మఱియుసరికి అపరాహ్ణము తిరిగిపోయినది. జమీందారీ
హవేలీ సింహద్వారమున కనతిదూరంబున నొడలెల్లను
రక్తచూర్ణసంసిక్తమై యలరచిన్నప్పిల్ల లిరువురు చెట్టుక్రిం
న నొడుచు పొడుచు పద్యములను బఠించుచుండిరి. వారి
పాట మూర్ఖుకించుకయును లేక, ఒకటేమాదిరిని వీనుల
కు వెగలుగల్గించుచున్నను, వారికంతస్వరమునుండి వినవ
చ్చునదెద్దియో యొకటి నవకుమారునికర్ణముల నాకర్షిం
చెను. పట్టణమునంతయునుదిరిగి యలసియుండియును ఆ
తఁడిది యాలకించుచు నొక్కింతనిలువఁబడి వినుచుండెను.
ఉ. కంటిరె లోకకంటకుఁడు

కంసుఁడు రాజ్యము సేయుచందః మ

న్నింటనుగోపమే, యొడలి

నిండప్రితాపమే ; మండుచుండు ము

క్కంటివలెన్; బ్రధానమధి

కారబలంబు ; బలాధ్యులందఱన్

బంటుతనంబుచేజరచు ;

బారెదరల్పులుతామెభీతులై .

ఉ. పుట్టినవాఁడొకండితని

పుట్టియునుంగఁగఁ జేయ; రాజులే

పట్టునలోకకంటకులు

పాలనఁజేసిరి చాలనాళ్లు? వీఁ

డట్టులె యుట్టిగట్టుకొని

యల్లలనాడునె? పుట్టుపాపయీ

కట్టిడితుల్లడంచెడు ; న

కంటకమయ్యెడు లోకమంతయున్ .

చ. ఇతనికిఁగూడవిస్మయ

దియ్యది ; శాంతియొకింతలేడు ; దు

ర్భతీయయి సాధులన్ నిరప

రాధులఁజంపగఁ బంచబాలురన్ ;

హతులగుచున్న పారుచను

లంటిమెలంగెడు పుట్టుపాప; లీ

గతిమృతిఁ జెందుబిడ్డల య

కాలపు టేడ్పులు బర్వోచిక్కులన్.

ఉ. పుట్టినయానినుంగునిశి

బోవుమతెవ్వరెఱుంగకుండ; తా

నట్టిటుపాయువిచ్చుము

నాంబువులేపుగఁ బొంగియుండియున్;

గట్టిడివన్న గంబొక్కఁడు

గాచుఘణంబునొసంగి; చీకటుల్

గుట్టెడలంగనీకతని

గూటికిఁ జేర్చు బొలంబుతోవలన్.

ఉ. చేరఁగవచ్చుశౌరి యవి

జేయుఁడులోకుల రక్షసేయ; సం

హారముసేయు దుర్గతుల

నందఱత్తుల్లడఁగించి; విక్రమో

ద్ధారకుఁడాతఁ; డిప్పుడన

దల్భయమేదగవచ్చు; వానికె

వ్వారును లెక్కగారు; పరి

పంథినిగూల్చు; దొలంచుదుర్గతుల్.

మహాలులో పండ్రెండుగంటలు కొట్టినది. దూర

దూరములనుండి వచ్చుచున్న ప్రజలందఱును పట్టణమున

కువచ్చి మూగుచుండిరి. నవకుమారుడు మాత్రమే
క్కించుక నేవేదియో యోజించుచు నిలువబడి గోకుల
దాసునకిట్లనియెను. “గోకులా ! ఈపాటకర్థమేమియో
బోధపడకున్నది.”

“బోధపడుట కేమున్నది? వీరనగరిమునందలి పరివా
రజనమందఱును తమపూర్వపరిపాలకులయందలి విశ్వా
సమింకను మఱువలేనట్లు సూచించుచున్నది. అయ్యది
ప్రభువువారి కాగ్రహకారణము కారాదు. ఈపదిసంవ
త్సరములనుండియును, వారు మనలంగూర్చి దోహచిం
తనిలుపని నిముష మేదియున్నది? గోకులదాసుకనుగలిగి
మెలంగుచుండుటం బట్టి ప్రభువువారు సురక్షతముగ
నున్నవారు.”

“కాని యీకుర్రవాడెవఁడో తెలిసికొనవలయు
ను. రాజమందిరద్వారము ముంగిట వన్నిట్లు నిరసింపఁ
బంచినవా రెవ్వరో యెఱుంగఁగోరెద. గోకులా. వారె
వ్వరో కనుంగొనుము. నామనం బారాటము నొందు
చున్నది.”

కాని, యీలోన వేడుకలుఛూచుటకై సంతోష
పూర్వకంబుగ వచ్చెడు జనలసమర్థమునఁ బడిపోయి

యాకుజ్జివాం ద్రదృశ్యులైరి. వారిజాడ కనుపడదయ్యెను. నవకుమారుండు యోచనానిమగ్నుండై మనోవ్యధాపరితప్తుడై కోటలో బ్రవేశించెను. ఆసాయంతనము జరుగుచున్నవములను గాని బాణసంచు వైభవములనుగాని యాతఁడేమియును చూడనొల్లఁడయ్యెను.

ఆఱవప్రకరణము.

—:0:—

ఉత్తరధ్రువనక్షత్రకథ.

వసంతము గడచెను. శాశ్వతాభాద్రపదములలో వర్షములు విశేషముగఁ గురిసెను. నదులు నిండెను వంగదేశమునందలి వరిపొలములు పెంపొందెను. హేమలతకు పదుమూఁడేండ్లు నిండెను. యశావన్తస్థాయ మారంభమయ్యెను. ఉష్ణదేశముల యశావన్తము పిన్నవయస్సుననే యారంభమగును. యశావన్తోదయ మయిన వెనుక హిందూదేశమున నాఁడుపిల్లల పెండ్లిచేయకుండ నుంచరు. నవకుమారున కీమెయేకపుత్రిక. వివాహము మిక్కిలి వైభవముతో జరుగవలసియుండెను. ఆకారణమున, తనదేవీపురరాజ్యము మరలఁ దనకు చేరిననేగాని

కుమార్తె పెండ్లిచేయనని నవకుమారుడు నిశ్చయించుకొనెను. ఆతఁడొక్కసారి కృత నిశ్చయగుడయ్యినేని, అందుండి యాతని గదలింప నెవ్వరును సాహసింపలేక యుండిరి.

హేమలత కింకను పెండ్లికాలేదన్న మాటయే కాని రెండుమూఁడేండ్లక్రిందట నిసుకతిన్నెల్లవై నాటలాడుచున్నట్టిప్పు డాడుకొనుచున్నదియా? లేదు లేదు. ఇప్పుడామెకు బాల్యానస్థయంతయును గడచినది. యావన మారంభమయినతోడనే ఆడుపిల్లలు కొన్నికట్టుబాట్లకు లోనుగావలసి యుండురు. ఆచారముచొప్పున నీమెకును అది విధ్యుక్తమయ్యెను. ఈచిన్నదియు, స్వభావసిద్ధముగ సాధుశీల. అయినది కానిది కలుగచేసుకొను తలంపులు కలదికాదు. ఉచితలజ్జావతి యగుటచే నామెను చూచినవా రందఱికిని ముచ్చట యగుచుండెను. అభ్యంతర మందిరంబువిడిచి తల్లితోడనేగాని యామె యెన్నఁడు నావలకుఁ బోయి యెఱుంగదు. అది యైనను గంగాస్నానమునకో దేవతాదర్శనసమారాధనలకో గాని మఱి యెందులకును గాదు.

తమ హవేలీలోని యభ్యంతరమందిరంబున కెన్నండైన వచ్చినప్పుడు శిరీషుని, ఏమి యొకటిరెండుమూలు

లోగాని హేమలత తలుచుగా చూచుటలేదు. అట్టినమ
యములయం దాతఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ నామెయెడ
నాతనికిఁగలయనురాగంబు పెంపునదగ్గఱగవచ్చి కూ
ర్చుండి కరంబుకరంబునఁ జేర్చుచుండును. ఆమెయారో
గ్యములంగూర్చి ముచ్చటించుచుండును. కాలక్షేపకథ
నం బడుగుచుండును. తమపూర్వగాథల నప్పుడప్పుడు
తలంపునకుఁ దెచ్చుచుండును. బలిష్ఠుఁడును సాధువర్త
నుఁడును, గంభీరుఁడు నగునాయావనాంగునిం గూర్చిన
గుణప్రసంగమును హేమలత మిక్కిలిగా వినుచుండును.
ఆతని శాంతవర్తనమును తుచునాసంపదయును ప్రశాంత
పౌరుషసత్వగుణంబులును వినవిన నామెకాతనియెడ నా
దరం బధికంబగుచుండెను. ఆతఁడు గొప్పయింటిబిడ్డ
యని యామెయెఱుంగును. కాని, ఆసంగతిమాత్ర
మెన్నండును వెలువరించదయ్యెను. ఆతని జన్మమునకు
ను యోగ్యవర్తనమునకును భాగధేయంబునకును, నను
వగునుత్కృష్టదశ యాతనికి సంప్రాప్తంబైన బాగుండు
నని మనంబున నభిలషించుచుండెను.

నరేంద్రుఁడు తరుచుగ రాకపోకలు నేయుచుండెడి
వాఁడు. ఆతని జూచినపుడెల్ల హేమలత మనస్సుకలవ

రము నొందుచువచ్చెను. అప్పుడప్పుడాడెడు నసంబద్ధ
వాక్యములును, అగంతుక సంభాషణములును ఆమె మొ
గమునకు రక్తవర్ణమును దెచ్చిపెట్టుచుండెను. చిన్న
నాడు నదీతీరమున నాతనితో నెన్నిసారు లాట లాడ
లేదు? అట్టియాపె డిత్యేకుండగు నావయసుకాడు వచ్చి
నతోడనే సిగ్గుపడి మేలిమునుగు సవరించు కొనుచుం
డును. కాని, యాతనికంతస్వరము విన నిచ్చగించుచుం
డును యశస్కాయుండగు నాతని ప్రచండవ్యూహం
బులు కొన్ని యాతండు ప్రసంగింప నవియామెకేమియు
నర్థము కాకిపోయినను వానినెల్లచెవియొగ్గి వినుటమాత్ర
ము మానలేదు. గంభీరమగు నాతనిమొగమును దిలకిం
చునుత్సాహమును, ఆతనితరళనయనంబుల పెంపెసలా
రు విజయ తేజస్సును గమంగొని యెటుంగకయో అని
వార్యంబగు నాకర్షణా యంత్రబలంబుననో అతనియెడ
పాపమాచిన్నది యనురక్తయయి యుండెను.

స్త్రీలకు పురుషుల మనోవికారంబుల గుర్తించు
వివేచనశక్తి స్వతస్సిద్ధముగ నుండును. హేమలతతల్లి
యట్టివివేచనాశక్తిచే నరేంద్రుని యావనోత్సేకంబుల
నెఱింగి క్రమక్రమముగ నాతనికడ విజృంభించుచున్న

మనోప్రవృత్తుల రహస్యముగ నాలోకించు చుండెను. దినదిన ప్రవర్ధమానులుగనున్న హేమలతానరేంద్రులం గూర్చి భర్తతో ప్రసంగించిన ప్రథమదినము మొదలు మఱియే యుపాయములును ఆమెయాలోచించుట లేదు. నవకుమారుఁ డామెసంకల్పములను వికల్పములు గావింప బహిరంగముగఁ దెగింపు లేకయుండెను. అతికఠినంబున నాతఁడు పూనియున్న నిశ్చితంబుననువదించెను. జేవీపుర యథారాజ్య గౌరవంబులు తనకు మఱలఁజేరువఱకు వివాహమునుమాటయే తలఁపెట్టరాదనిచెప్పి యావిధ మయిన సంభాషణ మఱల రాకుండఁ జేసికొనుచుండెను. అయినను అప్పుడప్పు డాతనిముఖతః వచ్చు మాటల ధోరణినిబట్టి చిరకాలమునుండి శానుసంకల్పించుకొనియుండిన రాజ్యద్వయానుబంధమనిన నాతని కిష్టములేదని యామె కనిపెట్టెను. అమెకుగలబుద్ధి సూక్ష్మతకొలఁది నవకుమారున కన్యథా సంకల్పమున్ననుఅయ్యది వ్యక్తీకరించి తనతోడఁజెప్పనేరకున్న వాడనియును, తనతోడ చెప్పనేచెప్పఁడనియును గ్రహించెను.

ఆడువాండ్ర కనుమానము పుట్టినతోడనే అందలి యాధార్థ్యమంతయును కనుగొనిననేగాని నిద్రవో

నరు. పురుషుని వీక్షణములు స్త్రీల నిరీక్షణంబులకన్న
మాంద్యములు. అందువలన పురుషుఁడు గనఁజాలని
హృదయ రహస్యము లన్నియు ముఖవైఖరులవలన స్త్రీ
లుకనిపెట్టఁ గలరు. పురుషులకు వినఁబడని సంగతులన్ని
యును వారు ఆలకింపఁ గలుగుదురు. పురుషుల కయో
మయముగనుండు విషయములను వారునులభముగ విడఁ
దీయఁగలరు. తనపరిచారికలను విచారించి కొంతసమా
చారమును కఠినహృదయుండును, నవిదగ్ధుండు నగుతన
భర్తయుంగీకారముల మూలమున కొంతయును గ్రమ
క్రమముగ నాకర్షింప నిజమంతయు నొమెకుఁ గరతలా
మలక మయ్యెను. ఆమెకాగ్రహము హేచ్ఛు. దానిని
కొంతవఱకు దిగ్గమింగి యుండెను. ఆమె యతిప్రగల్భ
అత్యంతప్రతిష్ఠ గలకుటుంబమున జనియించినది. హేమ
లత యామె కేకపుత్రిక. ఇల్లువాకిలి లేని నిరాధారుని
కొక్కనికామె నిచ్చి పెండ్లిచేయుట తల్లిప్రాణమున కొ
ప్పునా? పరిణయ మిట్టుజరుగవలెనని దుర్మంతుఁ డగు
గోకులుండు నిశ్చయించుటయా? భర్తకాతఁ డుపదేశి
కుడా? అట్టివివాహమునకు తానొడంబడుటయా? ఇది
యంతయుఁ దలంచుకొనునప్పటి కామెకు విచ్చియెత్తి

పోయినదనిన నబ్బురపడవలెనా? కాని గోకులదాసుసామర్థ్యమామె చిరకాలమునుండి యెఱుంగును. ఆతఁడు దుర్నివార్యుండగు తంత్రజ్ఞుఁడు. మనసుననొక్కటియు మాటల నొక్కటియును పెట్టుకొని రెండుసంస్థానముల నేకత్రాటిని నిర్వహించుచున్నవాఁడు. అట్టి పాపిష్టిహస్తంబులిప్పుడు గృహనిర్వాహక వ్యాపారములపై కరుగ సుంకించి యున్నవి ఉపాయశాలినియగు నాగృహిణి తన మేధావిశేషమంతయు నుపయోగించి దీని కెదురెత్తుగఁ బోవుట యెట్లోయని యోచింప మొదలిడియెను.

నవకుమారుఁడుమాత్ర మీ కాపట్యము నెంతకాలమని పుక్కిటఁ బట్టియుండఁగలఁడు? ఆవియాఁపి యొక్కనాఁడీవిషయమును భార్యకడ విప్పఁ బ్రయత్నించెను. ఆమెమాత్రము సామాన్యరాలా? అతిప్రగల్భ. ధీరాతి ధీర. నోట నుచ్చరింపకయే యాతనిసంకథనప్రయత్నములనెల్లఁ ద్రోసిపుచ్చి వాగ్బంధన మొనరించెను అంతవఱకీవిషయము రహస్యముగ నున్నదనియే యాతఁడెంచుకొనెను. ఈచర్యలనుజూచి తనగుట్టఁగా నీవఱకే బయలయ్యెనని కనిపెట్టెను.

పిమ్మట కొన్నిగృహకలహములు సంఘటిల్లినవి. అన్నింటను నవకుమారుఁడే యపజయము నొందెను.

హేమలత యుత్తమవంశసంజాత. అనువమ్మాన పౌందర్య
వతి. ఊరును పేరును లేక గాలికి గొట్టుకొనివచ్చిన శిరీషున
కట్టి శిరీషకుసుమకోమలి నొసంగుట. ఈమాట లామెనో
టనుండి త్రుంచివేసినట్లు తృణీకారభావమున వెలువడున
రికి నవకుమారుని హృదయము తఱుగుకొనిపోయెను.
ఆతఁడెంతకర్కశహృదయుఁడో యంతటి మహాభిమాని.
ఒక్కొక్కప్పుడు తనభార్యయోచనయే యుత్తమమనియు
ను, హీనవంశసంజాతుండగు గోకులుండు తనవంశప్రతి
ష్ఠ నంతయును నీటఁగల్గిపి తనను రొంపిలో దింపి యీ
డ్వనున్నాఁడనియును తలంచును. ఈతలంపు లాతనిమనం
బున నిమిషనిమిషంబునకు బయలువెడలుచుండును. నిశ్శ
బ్దములుగ నున్న రాత్రిల నిద్రయనునది లేదు. అనునిమిష
మునను నీతలంపులే. హృదయస్థయోచనలు వాక్కునకు
రావు. జననమెత్తినది మొదలు ఎన్నిగండములు? ఎన్నియ
పజయములు? అన్నియు యుద్ధములే. అన్నియు నాశా
భంగములే. ఉత్తమమగు తనసాధ్వియుపదేశంబు వినిన
చో నివియన్నియు నంతరించును. దేవీపుర వీరనగరసం
స్థానములరెంటి నేకీభవింపఁజేయ నీయుపాయము మిక్కి
లి నైపుణ్యమయినది.

గృహకృత్యవిషయములలో సందిగ్ధముగనుండు
వా రెప్పటికిని లేవలేదు. క్రుంగిపోవుదురు. నవకుమారుఁ
డల్లాడుచుండెను. మేధానిధానయగు తద్గృహిణి, యాత
నిసందిగ్ధభావంబు తనకుఁ దెలియనట్లు, నటించెను. తన
కు విజయముగలిగెనను సంతోషము మనంబున నుదయ
మయ్యెను. కాని దానిని బయలుపడకుండ కప్పిపుచ్చెను.
ఆమె తనమనంబున నెద్దియో యొకత్రోవ యోచించు
కొని దానిననుగమింపఁ గృతనిశ్చయ మయ్యెను. అవ
సరమగునేని గోకులదాసును దనఃపూర్వముననుండి, త్రో
క్కుడుచే నలగివోయినపురుగునుబోలె నీడ్చివేయఁగలన
ని తలంచెనుండెను. ఒకనాఁటిసాయంకాలమున వారి
రువురకును విశేషముగఁ జర్చలు జరిగినవి. “నాథా! మీ
సంస్థానవ్యవహారము లన్నియును మీరు స్వయముగా
చక్కబెట్టుకొనుట నాయభిమతము. అదిపురుషలక్షణము.
గృహనిర్వాహకవ్యాపార మంతయు నాయందుంపుడు.
అది యాఁడుదాని కర్తకృత్యము” అని చెప్పెను.

నవకుమారుఁడు దీనిని, ఉదాసీనతగాఁ దలంచి
విశ్రమింపఁబోయెను. గృహిణి పట్టచేఁజిక్కినదని తలం
చెను.

కాని యాపె గోకులదాసు బుద్ధిబలమును పూర్ణముగ గ్రహించినదికాదు. దేవీపురమునుండి శిరీషుని వీరనగరమునకుఁ గొని తెచ్చి నరేంద్రునిప్రక్క నుంచినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలినిని హేమలతకు నిరంతరసహకారిణిగాఁజేసినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలిని బాఁవితంతువు. సాధుశీల. మేధావిని. ఎల్లపుడును పరుల యోగక్షేమములకు నామె పాటుపడు చుండును. స్వసౌఖ్యములనెల్ల పరిత్యజించి యామె వర్తించిన వర్తనమునుం గాంచిన వింత యగును. ఇట్టి ప్రవర్తన మలవక నేర్పడిన హిందూదేశమునందలి నిర్బంధవైధవ్యము నిందాస్పదమా? అట్టిప్రవర్తనము మనదేశపువితంతువుల నేకులకడ దాస్యము సేయుచుండును. యోగినులవలె వాదలతినమ్మిలు. యాజకులరీతి పరమపావనలూ. వారల యనురాగము సహూదర సమాదృశంబు. శైవలిని యిప్పుడు గోకులదాసు చేతినుండి పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు తనపని యంతయు నీయాయుధ సహాయమున నిర్వహింపఁ దలంచెను.

గోకులుఁడుపాయశాలి. తనమనస్సంకల్పములను శిరీషునకుఁ గాని శైవలికిఁగాని వెలువరింపఁడు. వారి

హృదయమున కొత్తకొత్తకాంక్షలుప్పటిల్లునట్లు నడు
మ నడుమ సూచనలుగఁ దనమనోభావముల వెల్లార్చు
చుండును. అవియును వారికి సందిగ్ధభావంబులుగ నుం
డుచువచ్చెను. ఒకప్పుడుగోకులుఁడు శిరీషునితో తర
ములనాఁటి యాతని పూర్వులచరిత్రయనువదించి చెప్పు
చుండును. నవకుమారునిపూర్వు లాతనిపూర్వుల రా
జ్యభ్రష్టులఁ జేసిరనును. అట్లేగాకున్న దేవీపుర రాజ్య
ము నేఁడు నీయధీనమై యుండవలసి యుండుననును.
ఇట్లు చెప్పుచు నాతనికడ పూర్వులపరాక్రమప్రశంస
చేయుచుండును. ఒకప్పుడు పరిణయసంబంధము లను
కూలములైనవి సమకూరెనేని, పరిచ్యతనొందిన పూర్వు
కుటుంబములు తమతమ తొంటియకొన్నత్యమును మరల
పొందఁగాంచునని చెప్పుచునట్టివయున్కులసాహసకార్య
ములు వర్ణించుచుండును. ఇన్ని చెప్పుచున్నాఁడు.
తనప్రభునిగూర్చి గోకులుఁడు పల్లెత్తుమాట అనియెఱుం
గునా? ఎఱుంగఁడు. నవకుమారునకు కాలము చెల్లినది.
అనంతర రాజ్యస్వీకరణమున కెవ్వరును గనుపించుట
లేదు. ఆతఁడు కష్టజీవి. ఆతని కన్నియును గష్టములే.
బుద్ధిపాటవము తగ్గినది. శరీరము దుర్బలతకు వశమై

నది. భాగ్యవశంబున నెన్నఁడో యొకయచిత్ర వంశజుడు
 వచ్చియాతనిస్థాన మలంకరించుచు. దానికిని తరుణము
 సమీపించినది. తన వంశప్రతిష్ఠయం దుత్సుకుం డగు.
 నుదారశీలుండొకండు వచ్చి తత్కులగౌరవంబులఁ గా
 పాడి యాతని పూర్వమర్యాదల నిలిపి యాసింహాసన
 ము నధిష్ఠించుఁగాతమని గోకులుండు తనమనంబున
 సంభావించుచు తలంపులు వెలువరించుచుండెను. మాన
 ముద్రుండగు శిరీషుని మనంబున నిట్టిమాటలు నొటుకొ
 ని పోవుచుండెను. అదృష్టదేవత యాపదవి తనకొఱకే
 యెఱ్ఱరచియుంచిన దనుకొనును. తానందులకుఁ దగిన
 బలశాలిననియును యోగ్యవర్తనుండననియును దలంచు
 ను. ఇట్లనుకొని మనంబున సంతుష్టి వహించుచుండు
 ను. ఒక్కొక్కకొత్తతలంపు మనస్సునవచ్చి పాదుకొను
 నప్పటికి ఆతని మొగమున నొక్కొక్క కొత్తకళప్రకాశి
 తంబగుచుండును. అభ్యంతరమందిరాంగణంబున హేమ
 లతంగనునప్పటి కాతనిరూపము మరింతదర్శనీయంబగు
 చుండెను. ఈసంద్విగ్ధవచనంబులు తరుచుగ వైవలినికడ
 కూడ వినియోగమగుచుండెను. అచ్చటకూడ నియ్యవి
 కొంతవఱకుఁ బనిచేసినవి. సాదరీమణులు సోదరులకు

సహకారులు. స్త్రీలు ప్రతికుటుంబమునందును విశ్వర్య
నిర్మాతలు. ఆనాటను శిరీషునికన్న యుదారశీలుండగు
వయస్కుండు వేఱొక్కండు లేడు. నరేంద్రుడుద్రేకి.
చంచలుడు. శిరీషుడు పౌరుషలక్షణ లక్షితుండు. నిశ్చ
లహృదయుండు ఈతనితో నరేంద్రునుపమింప ననువుప
డదు. శైవలిని సోదరునకు సోదరి యెల్లుసహాయముచే
యనో అట్టిసాయము సేయనోవు. మనదేశచారిత్రము
నందప్పుడప్పుడు స్త్రీలు అంతరించిన వంశప్రతిష్ఠలపునరు
జ్జీవింపఁ జేసిననిదర్శనములు పెక్కులుగలవు. అట్లే జేవీ
పురవంశప్రతిష్ఠయును, సురక్షితంబు గావచ్చును.

శైవలిని కిట్టి సూచనలు చాలును. తమ్మునియం
దనుర క్తియొంతయుండవలయునో యామె యంతఅను
రాగముతో మెంలంగుచున్నది. బుద్ధి యాడుబుద్ధియె
గాని భావికాంక్ష లేన్నియేని యామెమనంబున నాటకొ
ని యున్నవి. హేమలతకును శిరీషునికిని పరిణయమయ్యె
నేని యవియన్నియును మొలక లేత్తును. సాయంతనసమ
యంబున నామెపుష్కరిణీపరిసరంబులనో ఆరామదేవా
లయ ప్రాంతములనో హేమలతతోడ విహరించుచునా
మె పూర్వులచారిత్రములు, జేవీపురకథలు, తనసోదరు

ని యాదార్యము, ఆతని నిర్మలవర్తనము మున్నగు విషయములంగూర్చి వినుగు లేకుండ ముచ్చటించు చుండును. హేమలత యీకథలన్నియు నత్యాసక్తితో నాలకించు చుండును. వినినకొలంది దేవీపురరాజ్యమునకు భవిష్యద్విభుండు శిరీషుండు కానోపుననియే తలంచుచుండెను. అంత నామెమనంబున తద్విగ్రహంబును, ఆతనియర్హసద్గుణంబులును కన్నులగట్టినట్లగుచుండెను. రాజమందిరమున జరుగుచున్నసంగతు లేదినమున కాదినము గోకులుండు తెలిసికొనుచు కనుగలిగి మెలంగుచుండెను. కార్యమంతయును చేజిక్కినదని దృఢనిశ్చయంబుండె యుండెను.

ఈయాట చదరంగపుటెత్తుల ననుకరించెను. రాజాదుర్బలుడు. ఆతని నెప్పటికప్పుడు కనుగలిగి కాపాడవలసివచ్చెను. రాణి యబలయయ్యును నీవిషయమున ప్రబలయై భర్తను విధేయుం గావించు కొనుచుండెను. ఆమెయెత్తు తనయెత్తుకంటె పైయెత్తుగ నున్నదికాని తక్కుంగల బలంగము వ్యర్థముగఁ బోవునా?

ఒకనాటిసాయంకాలము పండ్లతోటలో సరస్వతీరంబున హేమలతా శైవలినులు కూర్చుండి ముచ్చటించుచు

డగా యధారీతిని నరేంద్రుఁడాకస్మికముగ చక్కవచ్చెను. శైవలిని లేచి యావయసుకానిని బలుకరించెను. హేమలత వీడావతియై మిన్నకుండెను. కొండొకవడినందఱును మానముద్రులై యుండిరి. ఆమాన ముభయత్ర బాధాకరమే యయ్యెను. శైవలిని యెట్టకేలకు సాధువచనంబుల సహజవైపుణ్యంబున మానమును దిగఁద్రోసి అన్నా ! నరేంద్రా ! కొలఁదికాలమున నీసంస్థానమును నీకునొప్పగించెద రని నిన్నదానను మిక్కిలి సంతోషముగ నున్నది. నీసంస్థానమునఁ బ్రజారంజకుండవై మెలంగుము. నీపితామహుండు పూర్వమెట్లు రాజ్యము చేసెనో దాని నిదర్శనముగఁ గొని నీవును బ్రజలకందఱకుఁ జుట్టమవై రక్షకుండవై సర్వధా చరింపుము.

“అక్కా ! శైవలినీ ! గాలికబురు తెన్నియేని పుట్టుచుండును. నాసంస్థానము నాకిప్పుడొప్పగించుటకు తగినకారణము గనుపించదు. అదియె జరగిన మీరందఱును వీరనగరమునుండి వెడలిపోవుట సంభవించును. కావున నింతలో నొకట్టికోరికయును లేదు. బహుశః ఇంతకంటె మంచియదృష్టము కనిపెట్టె—”

అని చెప్పఁబోయి నరేంద్రుఁడు చటుక్కున నాఁపివేసెను. కాని శైవలిని, ఆతనిమనస్సు సంతోషే గ్ర

హించెను. “అన్నా ! దేవీపురమునకును, వీరనగరమునకును చేరువయెకదా ! తఱచు మనము సమావేశమగుచునే యుందుము. దేవీపురమువారు దేవీపురమునకు మరలుట లెస్స. ఈరెండుకుటుంబములును మూడువందల వత్సరములనుండి వేటుపడి యున్నవి.”

“అక్కా ! శైవలినీ ! ఇంకను ఎడముగ నే యుండవలయునా? అదియే యభిమతమా?”

“అన్నా ! నరేంద్రా ! నేనాడుదానను. పురుషులమనంబుల నుండునట్టి యోచనలు మాకెట్లెఱుంగ నగును? పెద్దలు దేవీపురమువారి చరిత్రలును వారివంశావళియును వేటుగా నున్నదందురు. దేవీపురమువారి పుత్రపుత్రికాసంతాన మందఱు నందుల కనురూపముగ బ్రవర్తించుచుగదురని చెప్పకొందురు. చేపలు గాలిలో బతుక లేవు పక్షులు నీటిలోదిరుగనోపవు.”

అనిచెప్ప నరేంద్రుడు హేమలతను విడిచి సాయంతనమింటిలో పనియుండి యదిసవరింపంబోయెను. శైవలిని కడపటివాక్యములయందలి యర్థము ద్యోతకమయ్యెను. మానము వహించి యోచనానిమగ్నుండై యుండెను.

చంద్రదోదయమయి చాలతడవైనది. పుష్కరిణి జలంబుల శశాంకుండు తళతళలాడుచు కనిపించుచుండెను. మందమారుతుండు ఉన్నతవృక్షమాలను జోపుచు వింతశబ్దముల నొడవించుచుండెను.

హేమలత యిప్పుడచ్చట సుఖాసీనయై యుండెను. నరేంద్రు వలన మున్నామె యాకర్షించిన చిన్ననాటి కథయొకటి యిప్పుడామె తలంపున బారినది. అంతనామె ప్రక్కనున్న యాతని మొగమునంకఁ జూచెను ఆచూపులు నిష్కపటములై శిశువీక్షణంబుల ననుకరించెను. నరేంద్రునినుందరవదనము చంద్రకళాశోభితమై యుండెను. ఆతఁడు తరగ్రధువమునంకఁ జూచుసరికి పామరులు చెప్పుకొనెడి పుక్కిటి పురాణమొకటి జ్ఞప్తికివచ్చెను.

“హేమలతా? మన ముభయుల మిచ్చట మున్ను సాయంకాలములందెట్లు సుఖాసీనులమై యుంటిమా. చిన్నతనమున నీ కెట్టికథలు చెప్పినవాడనో, ఏమైనజ్ఞాపకమున్నదా?”

హేమలతడగ్గు త్తికతో “నాకు నిప్పు డదియే తలంపునఁ బారినది”

“హేమలతా ! ఇప్పుడు చిన్నతనమంతయునుదాటిపోయినది. అట్టికథ లేవియును విననిష్టము లేనట్లున్నది.”

ఒక్కొంచుక కుంచిచినస్వరముతో, హేమలత,
“నరేంద్రా ! ఇష్టములేకేమి?” అనెను.

“అట్లైన వినుము. ఆనక్షత్రమును జూచితివా?”

“ఆచూచితిని ఆచెట్టుపైది కాదా?”

“దానినే ధ్రువయందురు. అనగా నిశ్చలమయిన
దనియు, యథార్థమయినదనియు నర్థము”

“అట్లుచెప్పుటకు కారణమేమి?”

హేమలత ! దాని కొకకథ యున్నది. ఆకథకు
ను దీనికేని మనకవులు లంకెవేయుదురు.”

హేమలత పిల్లలడిగినట్లు అత్యాశురతతో “ఆక
థ యేమోచెప్పవా?” అనియడిగెను.

“ఒకరాజున కిద్దఱుభార్యలు, వారికిద్దఱకును చెటి
యొకపుత్రుఁడును బుట్టిరఁట. పెద్దభార్యయనినను, ఆమె
కొమరుఁడనినను రాజునకెక్కువ మక్కువ. చిన్నభార్య
యందునను తత్సంతానమునందునను నిర్లక్ష్యభావము.
ఆమెయొకనాఁడొక చిన్నగుడిసెలోనికి పిల్లవానినెత్తుకొని
పోయి యేడ్చుచుండెనఁట. ఆమె యెందుకేడ్చుచుండె
నో, ఆపిల్లవానికి తెలియదు.”

“ఆతఁడు పెద్దవాఁడయ్యెను. తల్లి యొకనాఁడాతని తో “నేను రాజభార్యనయియుండినను నీవు రాజపుత్రుఁడవై యుండియును భూమిమీఁద మనవగటి యనర్థకజీవనములు మఱియొందును లేవని యెంచఁదగినంతటి దుస్థితిగో నున్నారము” అనిచెప్పెను.

“పిల్లవాఁడది విని యటనుండి తరలిపోయి యొచిండుచు కూర్చుండెనట. కొందొక సేపటి కాతఁడు తల్లియొద్దకు మరలివచ్చి “అమ్మా! నీవువిచారింపలవదు. నేను రాజులకన్న నధికకీర్తిపచ్చెడుపని యొకటిచేసెదను.” ని చెప్పిపోయి యాతడుపన్యసించెనట.

“ఆవయస్కునినామమే ధృవయట. ఆతఁడు నిశ్చలుండును శాశ్వతుఁడును. ఆతఁడరణ్యమున వసియించి కందమూలముల నారగించుచు రాజులకెల్లరాజులగు భగవంతుని నారాధించుచు కాలముపుచ్చెను. ఆతనివిఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంతంబై మిక్కిలియగు ఘనత వచ్చెను. రాజులందఱునువచ్చి యాతనిపదముల నర్చించుచు కానుకలనర్పించుచు వచ్చిరి. ఆతఁడు మరణించి యీ సక్షత్రమై పుట్టెనట! నిత్యము నిట్లే ప్రకాశించుచుండును. ఇయ్యది శాశ్వతము నిశ్చలము.

హేమలత చాలసేపటివఱకు నూరకుండి యేకధ
మంచి యింపుగనున్నది. తేజోవంతమగు నానక్షత్రము
నాకంటఁ బడినపుడెల్ల నిన్ను స్మరించుచుండెదను. నేను
దేవీపురమునకుఁ బోయి నీకు దూరముగా నున్నప్పుడె
నను సరే !,,

యేకధ యెంత యింపుగా నున్నదో, అందలి నీతి
యును, అంతయింపయినదియే సుమా ! అనక్షత్రమును
నిరంతరమును జూచుచుండుము. నిశ్చలవై ఋజుమార్గవ
ర్తివై మెలింగుదువు. నీవు దేవీపురమున కెప్పుడును
పోవనై పోవకుండుదువు.

ఏడవ ప్రకరణము.

—:0:—

శరత్కాలోత్సవము.

వర్ష కాలము గడచినది. శరత్సమయ మూరంభ
మైనది. ఆకాశము స్వచ్ఛమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుం
డెను. వర్ష సలిలముల జలకములాడి జనపదంబులెల్ల
నూతనహారీతసస్యాంబరముల ధరియించెను. ఇద్దరద్దరుల
మోసి ప్రవహించెడునదు లన్నియుఁ బిల్లకాలువలయ్యె

మ. పట్టణ పరిసరములను పల్లెల ప్రాంతములను గూడ శరత్సమయసస్యంబు ఫలొన్ముఖంబయ్యెను.

శరత్కాలంబున దేశమునం దంతటను సింహ వాహనాధిరూఢయు వరప్రసాదినియునగు చండికాదేవి యుత్సవములు జరుగును. ఈమాసముననే సూర్యుడు సింహరాశినుండి కన్యారాశికి వచ్చును. ఈయుత్సవ మొ ఖగోళసాంకేతికము ననుసరించి వచ్చినది ఈసాంకేతిక ముమాట పామరజనంబు లెఱుంగరు. ఆమె చల్లగఁ జూచిన పంటలు పూర్ణవంగ పండునను నాశతో వారం దఱును నాయంబను పూజించుచుండురు. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులుమున్నగు సమరాసక్తులగుజాతులవారీయుత్సవముల నాయుధపూజ గావించెదరు. హేమంతయుద్ధ యాత్రలకై సన్నాహములజేయుచు నిత్తరి నై నికులంబరీ ట్రింతురు. ఉత్తరహిందూస్థానమం దెల్లడను నీయుత్సవ ము లత్యుత్సాహము తోడను అతివైభవము తోడను నడచును. సంకీర్తములు సమారాధనలు దీపోత్సవములు మున్నగునవి కోలాహలముగ నడచును.

శరత్కాలోత్సవ మంతయు నయినది. కడపటిది నము మిగిలి యున్నది. ఆదినమున ప్రభాతమయినది. సు

హాసకిరణుండు తన కిరణ సహస్రసంబుల వీరనగరమును తేజోవంత మొనర్చుచుండెను. గోకులుండు తద్గుతునమ యపథమ సందర్శనం బొనరింప రాజమందిరమున కుచుదెంచెను.

ప్రభుండు ప్రీతిపూర్వకముగ గోకులునితో “గోకులా! నీవు చిరకాలమునుండి భక్తివిశ్వాసములతో కడు బాధలుపడి పరిచర్య సేయుచుంటివి. కాని నీసంకల్పమింకను సిద్ధించునట్లు లేదు.

“నాతండ్రు తెల్లు పనిచేసిరో అట్లే నేనును మిమ్ము సేవించితిని. నాసంకల్పము సిద్ధించినది.”

“ఈయాటమూసములనుండియు నిట్లే చెప్పుచుంటివి. మానసింహు డాఫ్ గనులతో, బోరాడుచు “ఒరిస్సా”యందున్నవాడు. ఆతని “కానంగో,” చేతపనులన్నియును నిద్రపోవుచున్నవి.

“ప్రభువరా! మానసింహరాజు “ఒరిస్సా,” దేశమును జయించినాఁడు ఆదేశము “అగ్బగు,” ఘాదుషా సామ్రాజ్యమునకు చేరిపోయినది. ఆయన రాజమహాలునకు మరలివచ్చుచున్నాఁడు వచ్చుటతోడనే “కానంగో” వేసినయుత్తరవులు ధ్రువపడును.”

“ఉత్తరవులయినవా,,

“అయినవికాని యింకను వెల్లడికాలేదు. ఈ యుత్సవము పూర్తియయినతోడనే దేవరవారు మరల దేవీపురమునకు చేరెదరు.”

“నీవు మిక్కిలి కృతజ్ఞుడవు. లెస్స యొనరించితివి. బాగుగ నేజరిగినది; కాని మానసింహరాజా యీ యుత్తరవులు భాయపఱచుననియేనా నీయూహ? వీరనగరవంశమునందు మానసింహునకున్న యభిమానమును గాంచినను, సరేంద్రునితాత యాకుటుంబమునకు జేసిన సాయమును గాంచినను సోమనస్సునకు నమ్మకము గలుగుటలేదు”

“వీరనగరమునుగూర్చియును, దృదాజకుమారునిగూర్చియును యోచించుటకు మానసింహునకు ఊపిరి విడచుటకైన తెఱపి లేకున్నయది. బంగాళ దేశమునకు, ఆతఁడుకొత్తగ రాజమహాలుపట్నమును రాజధానిగొనఁగొనినాడు. రాజపుత్రస్థానపు టెడారిలోనున్న తనయంబరుకోటవలె నీరాజమహాలుదుర్గమునుకట్టుదిట్టము నేయవలెనని తలంచుచున్నాడు.”

“గోకులా! ఆతనికి సమరాసక్తియెంతయున్నదో అంతవివేకముకూడనున్నది. ఆతఁడిరాష్ట్రమునుండి వెడ

లిపోవుటకుమున్ను బంగారాశ్రాప్తమునందలి యక్కరుసా
మాజ్యము నంతను గట్టిచేసి మఱిపోవును.

“ఔ నౌను. మానసింహుఁ డేకార్యమును సగము
సగము చేసిపోవఁడు. బంగారాదేశమునం దతఁడు తన
యధికారమును బలపఱచుటకై యిక్కడికన్నియ నొక్కదా
నిని పెండ్లి చేసుకొనఁ జూచుచున్నాఁడని చెప్పుకొను
చున్నారు.

“సమరోత్సాహతత్పరుండగు నాతనికుమారుని
కిక్కడ పెండ్లి చేయవలయుననియా?”

“లేదు లేదు. తాను పెండ్లాడవలయుననియే.”

“గడ్డమును మీసమును నెరసిన యాముసలియోధు,
ముద్దులగుమ్మయగు వంగదేశకన్యక నొక్కదానిని ము
ద్దులాడఁగోరుటయా?”

“ప్రభువరా! అట్టివ్యాపారములు మున్నెన్ని జరి
గియుండలేదు? స్త్రీలసమ్మోహన యంత్రమునకు గడ్డ
ములు నెరసిన యోధులుమాత్రము లెక్కయా? జనుల
నందఱ గడగడలాడించు మహారౌద్ర మూర్తులవంటి
వారు కూడ యాసమ్మోహనాస్త్రములం జిక్కి వెలువడ
నేరకున్నవారు ”

ఈమాట గోకులఁడు నిష్కపట హృదయము
/ తోడనే యన్నను నవకుమారునకు మాత్ర) మియ్యదిము
లికివలె నాటెను.

“గోకులా ! నీమాటలెప్పు డవ్యక్తముగనేయుం
డును. రాజేవరిని పెండ్లాడఁ దలంచినాడు?”

“కూచి బేహార రాజుచెల్లెలిని తనరాణివాసనము
జేర్పఁదలంచినాఁడు. ఆకారణముచే నుత్తరబంగాళమున
దనపలుకుబడి వృద్ధియగు ననియును, అక్కడసామ్రాజ్య
ము గట్టిపడుననియును నాతనియూహ. ఆతనికిప్పుడన్ని
నైపులను సహాయసంపదలు కావలసియున్నవి. కొత్త
కొత్తశత్రువులు సముద్రముమీఁదనుండి దిగి దక్షిణ
బంగాళమును ముట్టడించుచున్నాడు.”

“గోకులా ! ఏమి ? విజాతీయులగు నోడదొంగలు
సముద్రము మీఁదుగా మందలుమందలుగ వచ్చిమనరే
వుస్థలములను దానినంటియున్న సముద్రపు కాలువలను
చెరుచు చున్నారని యత్యద్భుతముగఁ జెప్పుకొనుచు
న్నారు. గోకులా ! నీకీవిషయమైన నిశ్చలసమాచారమే
మయినఁ దెలిసినదా?”

“వారు సముద్రముమీద తీవ్రముగ జేశాటనము చేయునొకతెగవారు. వారిది పోర్చుగల్ దేశము. చాల దూరమునుండి వచ్చుచున్నారు. సిబ్బాస్టియన్ గౌజలన్. అనుపేరు మనము విన్నారము. ఆతఁడీతండాకు నాయకుఁడు. గంగాముఖద్వారముననున్న పెద్దదీప్వ మొక్కటి యాతఁడు జయించినాఁడు. హుగ్లీ రేవుస్థలమున వారిజాతి వారు కొందఱు కట్టుదిట్టములను జేసికొని భీరులగునచ్చటి జానపదులను తమపాడుమతమును గైకొమ్మని నిర్బంధించుచున్నారు.”

“ఏమీ గోకులా ఈవిషయము చాల దారుణముగ నున్నదే? అట్లైన మానసింహుఁ డిప్పుడణఁగఁదొక్కవలసిన దొక్కయాఫ్ గనులనే కాదు.”

“నాటిన నున్న శత్రువులొక్క యాఫ్ గనులే. ప్రభో! సముద్రమెంత విస్తీర్ణముగనున్నదో నీటిపైనుండి వచ్చు శత్రువు లంత విస్తరిలియున్నవారు. సముద్రముఖద్వారము లన్నియును పోర్చుగీసుల కమ్మివైచినారు. మనయాఁడువాండ్రను వారు దొంగతనముగఁ దీసికొనిపోయి పెండ్లిచేసికొను చున్నవారు. మగవాండ్ర

నందఱ నస్తవ్యస్తులుగఁ జేయుచుండిరి. ఇంకనుదూరదేశములనుండి మఱికొన్ని జాతులవారు వచ్చుచున్నారని విన్నాఁడను. వారు హలందు ఇంగ్లండు దేశములనుండి వచ్చుచున్నారట. పోర్చుగీసువారితో పోరాడి సముద్రముపై ప్రాముఖ్యములను వహించునున్నవారట.”

“ఏమి గోకులా ! అట్లైన ప్రపంచమిప్పుడు మన మనుకొన్నదానికంటె హెచ్చుగ నున్నదే అయ్యా ! ఈజాతివారందఱు నిప్పుడిదేశమున కేల వచ్చిమూగుచున్నారు.”

“చలిచేత విడచకట్టుకొనిపోవు హిందూదేశమందలి యుత్తరహిమాలయ ప్రాంతములనుండి ప్రతిశీతకాలమును తిండికొఱకైపక్షులు కోటాను కోటలు వచ్చుచుండును. పశ్చిమమున నుండెడి అట్టి శీతల ప్రదేశములనుండియు నట్లే ఈజాతులవారు దశమువేసి పుట్టినమన దేశమందలి యైశ్వర్యమునకును, వాణిజ్యమునకును, సమృద్ధిగనుండిన చేతిపనులకును వచ్చిపడుచున్నారు.”

“గోకులా ! అట్లైన వారియుద్దేశము ఒక్క ధనమునకును వాణిజ్యమునకును కాదునుమా ! వారికి రా

జ్యమునందును స్వాస్థ్యములందును గూడ కాంక్షయుండి
యుందును.

“ప్రభువరా! ఈ దేశాద్రిమ్మరులకు మన దేశమునం
దుసామ్రాజ్యమును సంపాదించుటకంత సావకాశమున్న
ట్లుకనఁపడదు. అక్కరుని వివేకమువలన ఆతనిసామ్రాజ్య
మిప్పుడు ప్రపంచమునందు, మిగులగొప్ప సామ్రాజ్యమై
బలపడినది. మానసింహుఁడు మున్నగు సామంతులచే
నాయాధపరిరక్షితంబై సురక్షితంబుగ నున్నది.

“గోకులా! అనేక వంశములు బయలుదేరినవి.
అనేకములు నశించినవి. అక్కరు కొడుకులింత వివేకవం
తులు కాకపోవచ్చును. ఈసముద్రపు జాతులవారు మొ
గలాయీల వద్దనుండి ఈ సామ్రాజ్యమును లాగుకొనవ
చ్చును. మొగలాయీలు ఆఫ్ఘనులను జయించి లాగి
కొనలేదా?,,

“ప్రభువరా! దేశవర్తమానవిషయము లింతటి
తో చాలింపుఁడు. ఈ దేశమున సముద్ర పరిపాలనము
వ్యాపింపఁజేసి తెల్లవారు రాజ్యము చేయుదనుక ఈగో
కులుఁడు జీవించి యుండఁడు. అచ్చట మనకుఁగనపడు
పచ్చని వరిపొలములని, యను మహామహా... ..

ప్రభువువారు వారి దేవీపురరాజ్యమును మరల స్వీకరించి పరిపాలించుట మాత్రమే కనఁగలఁడు.

శరత్కాలోత్సవము కడపటిదినము ఆశ్వయుజ శుద్ధదశమి. యిదియే విజయదశమి. ఆదినమున దేవాలయములన్నిటను మహోత్సవము జరుగును. శ్రీమంతులగు వారలందఱి యిండ్లను, బూజలు జరుగును. జనులు పల్లెటూళ్లనుండి పటాటోపముగా వస్త్రాద్యలంకరణముఁ గావించుకొని పట్టణములకు వచ్చిమూగుచుందురు. సూర్యోదయ కాలమున స్త్రీలు శతశతంబులుగ వచ్చి గంగాస్నానములు చేయుదురు. చిన్నపిల్లలు వందలకొలది ప్రోగువడి సంగీతములఁబాడుకొనుచు వీధులవంట వాహ్యళి జనుచుందురు. ఆచిన్నిపట్టణ మేమూలఁ జూచిన నీరీతి మహావైభవములతో మహదానందనిమగ్నమై యుండెను. ఎక్కడఁగనుఁగొన్నను అపరిమితసంతోషము పొంగిపొరలుచు పర్వదినంబులననుకరించెను.

నవకుమారుఁడు పల్లెటూళ్లనుండి వచ్చియున్న వేనవేల జానపదదులకు మధ్యాహ్నము పూట మహావైభవముతో సంతర్పణ చేయించెను. వర్షకాలమంతయును గడచునప్పటికి బంగాళదేశమునందలి నదులును బ్రవా

హములును పూర్ణముగ నిండియుండును. అట్టి సమయమున వ్యవసాయికులందఱును పండెములు పూని నౌకా విహారములు నేయుచుండురు. అందువారు నిపుణులు. అచ్చట నౌకలు పొడవు హెచ్చుగను వెడల్పు తక్కువగను నుండును. పడవ లన్నియును మంచినడక పడవలు. ఒక్కొక్కదానికిని కోలలువేయువారు పదునాఱుగురు లేక యిరువదిమంది యుండురు. తెడ్లతో సలిలమును ద్రోసి వైచుచు నౌకలను జెప్పశక్యముగాని వేగమున నడిపించుదురు. ఆవిరిసాధనము కనిపెట్టకమున్ను వేగమున నీపడవలతో సరిసమానమగునవి మరియెవ్వియును గానరావు. ఒక్కగామమువారు మఱియొక్కగామముతోడను, ఒకపట్టణవాసులు మరియొకపట్టణవాసులతోడను బండెములు వేసికొందురు అట్టిపండెముల సమయంబునఁ గోలలు వేయువారల యుత్సాహంబులును, వానిని సందర్శింపవచ్చిన వేనవేలుజనుల కోలాహలంబులును వర్ణింప నలవికాదు.

తడవులఁబట్టి విజయదశమినాఁడు వీరనగరమునందట్టిపండెములు జరుగుచుండుట వృద్ధాచారము. నవకుమారుని వీరనగరనివాసమున కిది కడపటివత్సరము. ఆకా

రణమున వీరనగరచారిత్రమున మున్నెన్నడునుగనివినియె
టుంగని మహావైభవముతో నీనాకావిహారము జరుగు
టకుఁ తగినయేర్పాట్లు జరిగెను.

మధ్యాహ్నము తిరిగీతిరుగకమున్నె గంగానదీప్రా
క్తిరంబున నిరువదివేలమంది వేడుకఁ జూడవచ్చి మూగి
రి. వీరనగర మా యొడ్డున నె యున్నది. ఆపురమునందలి
పెద్దమనుష్యులందఱును వచ్చి విడియుటకై 'దేరాలువేసి
రి. రాణివాసజనయునకై జూలరులతో ప్రత్యేకముగ పట
కుటీర మొకటి నిర్మాణమయ్యెను.

పదునాఱుపడవ లాయత్తమై యుండెను. అన్ని
యును చాలాయొక్క గామమునుండి వచ్చినవి. ఆగ్రామ
ము అన్నియును జేవీపురవీరనగర సంస్థానములలోనివే.
ఈపదునాఱు గ్రామములవాదను పడవ నడుపుటలోఁ
బ్రసిద్ధి వహించినారు. ఏర్పులనెల్ల దీని యీపడవలనడు
పుట కేర్పాటు గావించిరి. పడవలన్నియు నొక్కటేపొడు
గు. ఒకటియే వెడల్పు. అన్నిటికి నిరువదేసిమంది పడ
వవాండ్రు. ఒక్కొక్కమాలిమికాఁడు. నవకుమారుఁడు
తీర్పరి. వివేకమహితుఁడైన యాతఁడు మంచిస్థితిగతులు
గలవారి నిద్దఱిని వీరనగరకుటుంబములోనుండి తనకు

సహాయులనుగా నేఱుకొనియెను. నవకుమారుఁ డింటి యొద్దనుండి బయలుదేరకమున్ను భార్యను గలిసికొని రాణివాసజనమునకుఁగూడఁ జూడవనతియే ర్పాఠైనదని చెప్పివచ్చెను.

“తమయాలోచన మునకును వాత్సల్యమునకు నెంతయు సంతసమగుచున్నది. మేముగూడ నీమహేశ్వరముమ జూచియానందింతుము. మనముద్దులపట్టి హేమలత యీపందెములను జూడవలయునని యెంతయో ముచ్చటపడుచున్నది. బిడ్డ, చిన్ననాఁడు నరేంద్రుఁడు పడవనడపుచుండ గంగానదిలో నొకావిహారమున నానందించినది.”

“కాంతా ! నీవెంతయు బుద్ధికుశలతఁగలిగినదానవు. నీపూనినపూన్నినుండి మరలించు వారెవ్వరును లేరు. మనయత్నములన్నియును ఫలించినవి. ఈయత్నములు ముగిసినతోడనే మనము మనదేవీపురము జేరుదుము. వీరనగర సంస్థానకార్యనిర్వహణమునకు సార్వభౌమిక్రపరినిధి యొక్కఁడువచ్చును”

“అట్లయిన నరేంద్రునికు యుక్తవయసు వచ్చుదనుక మనతోడనే యుండునా?”

“నరేంద్రునకును మనకును సంబంధ మేమియును లేదు. ఆతఁడు దేవీపురమున కతిథియై, వచ్చినచో రావచ్చును. అభ్యంతర ముండదు. మనయాతిథ్యము నంగీకరింపఁగోరు గొప్పకుటుంబములొని వారి కెవ్వరి కభ్యంతర ముండును.”

భార్యతనలో “ఈపాటి చాలింపుడు. ఆడుదియై నతఁడువాత కడమది యర్థము జేసుకొనలేకపోడు” అనుకొనియెను.

నవకుమారుఁడు తనలో “ఈమె మిగుల వివేకమహితురాలు పట్టినపట్టునుండి మరల్చ నశక్యము. ఆమె చెప్పినయుపాయమైనను మంచిదిగాదన వలనుపడదు. గోకులదాసు భక్తివిశ్వాస ప్రపూర్ణుడగు నాబాల్యసేవకుఁడు. మంత్రతంత్రముల నిరుపమానుఁడు. కానిగుడ్లగూబకినరశ్మివలె కులగౌరవమనిన నాతనికి నైపదు. మానసింహుఁడు కుచ్చిబీహారుకన్యకను పెండ్లియాడఁ దలంచుచున్నాఁడని చెప్పినాఁడు. మానసింహుఁడు వివేకవంతుఁడు. ఆతఁడు తనస్థితిగతుల నెఱుంగనివాఁడు కాఁడు. బంగళమునందలి యాపెద్ద రాజ్యమువలెనే మనచిన్న సంస్థానముచుగూడ, వివేకము గలిగి యిట్టిసంబంధబాం

ధవ్యముల నలవరచు కొనెదమేని, గట్టపట్టుచు కొనగ
లము” అనుకొనియెను.

రెండుగడియల పొద్దున్నది. అన్నియు సన్నా
హమైనవి. రాణివాసజన మందఱు నలంకరించుకొని
శోభాయమానముగ నలంకరించిన డేరాల నలంకరించిరి
మర్యాదస్థులును శ్రీమంతులగు వర్తకులును వెలపొడుగు
వస్త్రములుగట్టి పట్టునెల్లాలును ఓణీలును, ధరియించి
నవకుమారునిచుట్టును గూర్చుండిరి. వేడుకఁ జూడమూ
గినజన మిరువది వేలకు మించియుండును. టెప్పవాల
కుండ పండెపుడవలనంక గ్రుడ్లు తీసికొనిచూచుచుకూ
ర్చుండిరి. ఆపడవ లన్నియును దేశమునఁ బేగు మోసిన
వార లేగడపుచుండిరి. వస్త్రవిహీనములై యొప్పునవ
యవములును విశాలమగు వక్షస్థలములును బట్టుత్వము
గల దేహములునుగల యాపడవవాండ్ర యాకారముల
జూచినయప్పు యొకవిధమయిన యానంద ముదయింప
కమానదు. వారిచేతులనుండునరము లన్నియు చుక్కుతు
నకలవలె గట్టివారి యున్నవి.

వీరనగరసంస్థానములొని పడవలకన్నిటికిని ముం
దుగ నొకపందెము. అందుశీఘ్రగామియగు పడవను

నరేంద్రుఁ డేఱుకొనుట అట్టిపందెమే దేవీపురనాకల
కును. శిరీషుఁ డందు శీఘ్రగామి యగుదాని నొక్కటి
నేఱుకొనవలయు. కడపటిపందె మీయేఱులు రెంటి
కిని. అందులకు తీర్పరి నవకుమారుఁడు ఇట్లు నవకుమా
రుఁడునిశ్చయించెను. ఈయేర్పాటు సర్వజనప్రశంసనీయు
మై యుప్పెను. శిరీషునకు సహజముగ నుండు శాంతౌత్సు
క్యంబులతోడ నాతఁడందులకంగీకరించెను. నరేంద్రుని
కు సహజమగు నుద్యేకభావంబుతో నతఁడును నందుల
కొడంబడెను.

ముందు దేవీపురనాకలు వడివడిగఁ బోయినవి.
పందెపుదూర మర్రకొను. పడవలు నీటివడిని వాలురా
వలెను. నవకుమారున కెట్టయెదురుగ గవ్యస్థానము
శిరీషుఁడును నరేంద్రుడును గూడనవకుమారుని కిరుప్ర
క్కలఁ గూర్చుండిరి. పందెములు ప్రారంభము లైనవి.
నరేంద్రునికుఁ గలిగిన సంతోషోద్యేకమునకు మేరలేక
యుండెను.

దేవీపురపు పడవలు మిక్కిలి దర్శనీయములై
యొప్పు చుండెను. అరకొని దూరమున బయలుదేరుట
చే సామాన్యపు చూపానుటలేదు దగ్గరగవచ్చినకొలది

నల్లచుక్కలవలె గనబడసాగినవి. దూరముగ వివరము
తెడచప్పుడును పడవవాండ్రమోటుపాటలును, నీటివా
లునవచ్చిచేవులం బడుచుండెను. ఇంకినుగొంచెము దగ్గ
ఱకు వచ్చెడుసరికాపడవలు పొడుగుపాటికాళ్లు చాచు
కొని జలములఁ జిమ్ముకొనివచ్చెడు కీటకముల వలె నగ
పడియెను. పిమ్మట పడవలజండాలు స్పష్టముగఁ గా
న్పింపఁజొచ్చెను. కోలదెబ్బలచే నలిలము చిందుచుండె
ను. పడవవాండ్రు బండుపాటలఁ బొడుచుండిరి పడవలెని
మిదియును వచ్చిపడియెను. చూపరులందఱొక్కసారిగ
లేచి నిలువఁబడిరి, ఆజననస్మర్తమునఁ బడవల కోలాహ
లమును మిన్నంటెను. పడవలు సమీపించినకొలఁది చేవు
లుచిల్లులువోయెడునట్లు ఆసమ్మర్దము జయజయశబ్దము
గాఁ బరిణమించెను. మొదటిపడవ గమ్మస్థానమును మె
ఱుపుతీగ వేగమున వచ్చిచేరెను నవకుమారుఁడు తన
యాస్థానమునుండి లేచి సంతోషపూర్వకముగ విజయు
లకు వచనపారితోషికముల నొసంగెను. ఆపడవ మాలి
మికానిఁ గనుంగొనునప్పటికి ఆతఁడు దేవీపురసంస్థాన
మునందు భక్తివిశ్వాసములుగల సేవకుఁడై కన్పట్టెను.
ఆతనిజేరాలో నానందకలకల ముదయనుయ్యెను. రాణి

వాసజనముండు తెరమఱుగునుండి స్త్రోత్రభాషణములట్లు హాసముగ బయలుదేఱెను.

అన్యగహపూర్వకంబగు చిఱునగవుతో నవకుమారుడు, “నీవుభక్తివిశ్వాసములుగల సేవకుడవు. నీ భుజములు మాంసలములు. నేను దేవీపురమునుండివచ్చి నప్పటి బలమును నైపుణ్యమును నిప్పటికిని నర్థిల్లుచున్నవి.” అనియెను,

“ప్రభువువారిసందర్శనము చేయుటయే మాకు జయముచేకూఱుట” అని యామాలిమికాడు ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. హిందూదేశమునందలి కడజాతివానికిఁగూడ నిట్టి వినయలక్షణములును మర్యాదాసౌశీల్యములును స్వతస్సిద్ధముగ నొప్పియుండను.

“అవును నిశ్చయముగ నీవు గెలుపొందుదువనియే నమ్మియుంటిని. నీనైపుణ్యమును నేను యుక్తముగ గ్రహించితికేని యీపణ మీదినమున వీరనగరమునకుఁ బోవనేరదు. మనవయస్కుండగు కుమారశిరీషునొద్దకుఁ బొమ్ము. అతడు మొదటవచ్చిన పడవయెద్దియో లెక్కపేర్కొనును.

శిరీషుడు గెలుపుపడవను పేర్కొనఁబోయెను. అదిగాంచినతోడనే నరేంద్రుని ముఖము ముడుచుకొని

పోయెను. నవకుమారుఁడు కీర్పుపెద్దగదా! , దేవీపురపు పడవవాండ్రయందభిమానము నహించి బహుమానమునీ కేవచ్చునని వాగ్దానముచేయుట న్యాయమా ? వీరనగరము పడవలు బయలుదేరినవని యెదు శబ్దము మిన్నంటి వినఁబడియెను. నరేంద్రుఁ డా యుద్యోగముచే కూర్చుండినచోటనుండి లేచి యొడ్డునకుఁ జేరెను.

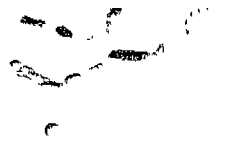
కోలచిందులును, పడవవాండ్రపాటలను బిగ్గరబిగ్గరగవినవచ్చుచుండెను. వైశాల్యంబుగనున్న యానదిగర్భంబునంబడి యింపుసానిపాటునొపడవలు పరుగుపరుగున వచ్చుచు దృష్టిపదంబునం బడియెను. పడవలన్నియుగమృగస్థానమునకు వచ్చుసరికి గెలుపు పూర్వపుపడంబున లేనట్లు కనిపెట్టిరి. మొదట మూఁడు దేవీపుర నౌకలునుగొంచెమించుమించుగ నొక్కసారిఒక్కొక్కపడవ యెడముగవచ్చి వ్రాలెను. కాని వీరనగరపు పడవలలో నొకటి అన్నిటికంటె ముందుగా బాణవేగంబున వచ్చుచుండెను. తనకభిమానముగనుండు నీపడవరాకఁ గనుట తోడనే నరేంద్రునకు సంతోషము ద్యోగమయ్యెను. ఒడలు పరవశమై కేకలు వేయసాగెను. ఇంతవఱకును మానము దుగ్రిలై కనిపెట్టుకొనియున్న వీరనగర కుటుంబమువా

రి పూర్వ ఫరివారమంతయు నప్పడొక్కసారిగ జయ
జయధ్వనులుసాగించిరి. ఆశబ్దము నవకుమారునకుఁగూడ
పెట్టపుట్టించెను. దేవీపురజనముగూడఁ ద్రత్పత్పత్తర
ముగఁ జప్పట్లుచఱచిరి. ఉభయపక్షంబులకును సంకుల
సమరంబు సంప్రాప్తమయ్యెడు నట్లులెనది. అంత వృ
ద్ధుండగు గోకులదాసు లేచి సంజ్ఞచేసెను. సద్దంతయు
నిణగిపోయెను.

అక్కడ జేరినవారందఱునుగూడ వీరనగరము
వారి మొదటిపడవతోఁ దుఱ్యమైనది పందెపుపడవలొ
లేనేలేదని కనిపెట్టిరి. నరేంద్రుడందులకుఁ గనిపెట్టియు
న్నవాడగుటచే నాతని కన్నులనుండి యాసన్నవిజయ
శబ్దములు ప్రకటమగుచుండెను.

ఒక్కగడియ క్రిందటివఱకు మిక్కిలి సుముఖమై
దరస్థితమనోహరంబై యలరారు నవకుమారుని మొగ
మిప్పుడు ముడుచుకొనిపోయెను. కాని గోకులదాసు
యథాశాంతమునఁ బలుకఁ జొచ్చెను.

“వీరనగర పంశనాయకుండు తన వీరసంస్థానం
బునందలి యతిగామియగుపడవను పేర్కొనుగాక ! మి
నపందెపు నిబంధనలనుపట్టి యాపడవ ప్రత్యేకముగవీర
నగరసంస్థానములవారలే నడుపవలయును”

అప్రదేశనంతయును దుర్లక్షితంబై యెవ్వరినో
టను మాట లేకుండనుండెను. ఈ కడవటి వాక్యమున
కర్థమెవ్వరికిని బొడకట్టినది కాదు నరేంద్రుడు వికారో
ద్రేకంబున కంపమానకాయుడై “గోకులా ! నీప్రతి
బంధవాక్యమేమియో నాకర్థముకా లేదు” అనియెను.

గోకులదాసు శాంతముతో “మొదటివీరనగరనా
కయందలి పడవవాండ్రందఱును వీరనగరవాసులుకారు.
నేను పెద్దవాడను. నా కన్నులకల్లు కనుపించినది.”
అనెను.

నరేంద్రుడది యబద్ధమని కేకలువేసెను. తనచెలి
కాడగు శిరీషుడు లేచి గోకులునిపజ్జ నిలువబడగానే
నరేంద్రుడు తన యుద్రేకమును కొంచెమాపుకొని
“శిరీషా ! నీవును పడుచువాడవు. నీకన్నులకెల్లుకనుపిం
చెనో యదార్థము తెలుపుము. మొదటిపడవవాండ్రం
డఱును నేనును నీవునుకూడ నెఱుఁగుదుము. వారంద
ఱును వీరనగరవాసులు. నీవేమనియెదవు?”

శిరీషుడు శాంతముతో “వీరనగరనాయకుండు
వచించినది యథార్థమే. అందలి పడవవాండ్రందఱును
వీరనగరనివాసులనుమాట నిజమే. ఒక్కమూలిమికాని
మాటమాత్రము సందేహముగా నున్నది.”

అంత మఱికొంతసేపు శబ్దరాహిత్యముగ నుండెను. అచ్చటనున్నవారిని తెలిసికొనిరి. ఆచుక్కాని వాని తండ్రి రాజమహాలుపడవ నడుపువాడు. ఆకాలమునందీమాలిమి కాలం దక్కడజనన మొందెను. కానియాతఁడు వీరనగరమునందే పనిచేయుచు నచ్చటనే కాలముపుచ్చుచుండెను ఆతఁడు నరేంద్రునికు నచ్చినబంటు.

నరేంద్రుఁడు నవకుమారుని పలుకరించి చప్పలు చఱచుచు వయస్సునకును ఉన్నతికిని చూపఁదగినమర్యాదనెచూపి “మీరుతీర్పుపెద్దలు.. ఆతఁడు వీరనగరము వాడు కాలడేమో చెప్పుడు” అనిప్రశ్నించెను.

నరేంద్రుని ఫాలతలమున కోపచిహ్నము లానహించెను. పెదవులదరెను. అనంగీకారభావ మశుభలక్షణలక్షితంబై యాతని పూర్వపరివారము నుండి విననయ్యెను. మరలనల్లరిజరుగునట్లు కన్నట్టెను. అంతశిరీషుఁడు తనవయస్కునిచెంతకరిగి యాతనిచెవిలో—

“నరేంద్రా ! ఇప్పుడు కలహమును బెంపకుము. నీస్నేహితులును బరివారమును తక్కువగ నున్నవి. ఎదిరిబలమెచ్చుగ నున్నయది. నామాటయందు గౌరవముంచి, హేమలత యెడ గౌరవముంచి, నీకోపమునాపు

కొనుము. పురుషలక్షణము గనఁబఱపుము. అదిగో! చూడుము ! హేమలత నీవైపున కెట్లుసంచరించుచు జూచుచున్నదో ”

అని చెప్పునంతట నరేందుగ్గఁ జూచుకొని యొక్కనిముసము మానము వహించియూరకుండెను. అంతనాతనికొక యూహజనించెను అంత వీరనగరనౌకాలోని చుక్కాని కురికిచేతఁబట్టెను. “నేను వీరనగరనివాసుఁడనే యనుకొనియెదను ఏమనియెదరు ఈపడవచుక్కాని నేనెస్వయముగా కానెదను. వీరనగర దేవీపుర తారతమ్యముల దేవీపుర ప్రభువు విమర్శించుగాక !

అందఱును వ్యాపారమిట్టివైకరి నడుచుటజూచి యద్భుతాకాంతమానసులైరి. దేవీపురనివాసు లందఱును వీరనగరసంస్థానాధిపతి స్వయముగఁ గర్ణధారకుఁ డగుటకు సమ్మతింపక తమయనంగీకారభావమును వెల్లడించిరి. నవకుమారుఁడును వలదని శాసింపఁజూచెను. ఇంతలో దూరదృష్టిగలగోకులుఁ డడ్డమువచ్చి “మనపం దెపు నిబంధనలనుబట్టి యిట్టి జమిందారుఁడు స్వయముగ మాలిమికాఁడు కారాదు, అయినను ప్రభువువారు

వీరనగర కుమారప్రభుని కోర్కెను చెల్లింప ననుగ్రహిం
తురుగాక దేవీపురకర్ణధారుడనాగరికుడు. ఆతనితోడ
రాజు స్వయముగఁ బందెములకు డీకొనుట సమంజసము
కాదు. కావున ప్రభువువారుకూడ దేవీపురపు పడవలో
నాసీనులయ్యెదరుగాక దేవీనగరరాజ్ఞియు నామెకుమారి
తలకంబును విమర్శకులయ్యెదరు”.

ఈక్రొత్తయేర్పాటు వినఁబడినతోడనే యొక్కిం
త విరళికలిగెను. తనమంత్రి తనతోడ యోచింపకుండ
చేసి యీస్వచ్ఛందయోచన నవకుమారునకుఁ గూడ
నసమ్మతంబుగనే యుండెను. కాని గోకులదాసు “దేవా!
నామాటనమ్ముడు. నన్ను మన్నింపుడు. దేవీనగరవిజ
యమాసన్నమై యున్నది.” అని రహస్యముగఁ బ్రబో
ధించెను.

వీరనగరజనులలో వివేకవంతులందఱును తలలా
డించిరి. కాని వారిమాట లత్యయము సేయక నరేందుగఁడు
సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను. వారియపవారణ
మించుకంతయును బరికివచ్చినదికాదు. తానుపడవనడు
ప్రటఁ హేమలత తీర్చరియగుటఁ ఇంతకంటెను గావలసిన
దేమి? ఇదియే యాలనిజన్మమున కెల్లశివరాత్రి. ఒక్కని

మిషమునకుమున్ను మనస్సును గ్రమ్మియున్నయాగ్రహ
మంతయు నదృశ్యమయ్యెను. మొగమున సంతోషమా
వేశించెను గోకులదాసుని కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ ప్రశం
సించి నమస్కరించెను. సాదరపూర్వకంబుగనవకుమారు
ని గొనివచ్చి దేవీపురనొకలోఁ గూర్చుండఁ జేసెను అంత
తీవ్రముగ రాణి వాసనివాసంబువంక తనవీక్షణంబుల బహు
పెను. ఆతనిమానసమపరిమితానందమున మునిగి తేలెను.

శిరీషుఁడాతనిఁ జేరఁజీరి “తొందరపడకుము.”
సలిలమగాధము. నీటివడి విశేషముగ నున్నది. ఈరెండు
వంశములవారి జీవ నాధారములు పడవలమీఁద నున్న
యవి. నరేంద్రా! భద్రము, బహుభద్రము సునూ!,,
యని ప్రదోధించెను. ఈబోధ యించుకంతయును నరేం
దునిమనస్సున కెక్కడయ్యెను. ఆతని హృదయమును
తన్నిరీక్షణములును అన్యత్రపని చేయఁచుండెను.

ఇతర దేశములందువలెఁగాక మన దేశమున సూ
ర్యాస్తమయమైన కొలఁది సేపటిలోపలనే రాత్రియగు
ను. సంధ్యావకాశము విశేషముగ నుండదు. పడవలు
రెండును నీటికెదురుగ తల్లిమేరకు లాగుకొనిపోయెడుస
రికి స్వచ్ఛముగ శరశ్చంద్రికలు గంగాసలిలముల సటస

ము సేయఁచుండెను. ఆ రెండు పడవల జండాలును వాని కలంకరించియున్న పూలమాలికలును, ఆపండు వెన్నెల లో తళతళ మెరియుచుండెను. ప్రాచీనవంశ ప్రతిష్ఠగల రెండు రాజకుటుంబములకును, నేడు పందెము పడినది. జనులందఱు నొత్తుతత్తోఁ బర్యవసానమును జూడవలెన ని చెవులు నిక్కబెట్టుకొని, కొంగలవలె మెడలు వంచు కొని, చూచుచుండిరి.

పడవలు రెండును బయలుదేలుట సూచించుచు గుండుదెబ్బ వినఁబడియెను. ఆ వెంటనే ప్రమాణవిరహిత ముగ బయలువెడలుచున్న తెడ్ల చప్పుడును, తెడ్లవాండు బిగ్గరగఁ బాడుపాటలును గాలిబింకమున వచ్చిచెవులంబడుచుండెను. పడవలు రెండును కన్నులకగపడు సరికి రెండును నొకదానికొకటి తీసిపోవకుండ సరాసరిగ వచ్చుచున్నవి. పడవవాండ్రు, తమ ప్రభువులందుండి స్వయముగఁ తమశక్తిసామర్థ్యములఁ బరీక్షించుటచే నత్యుత్సాహముజెంది, మనస్ఫూర్తిగ సత్తువకొలఁది కోలలులాగుచుండిరి. పడవపై నడయాడుజండాలు విద్యుద్వేగమున నీటిపై పోవుచున్నట్లు కన్పట్టుచుండెను. జనులందఱు నై కకంఠ్యముగ “దగ్గఱకువచ్చినది. ఇంక నెంతో దూరములేదు,” అని చాటుచుండిరి.

ఏటికీ బళ్ళిమముగా నొకచిన్నమలపున్నది. వీర
నగరపుపడవ పళ్ళిమదిక్కుగా నడచుచున్నది. అందువల్ల
దానికి నడకవీలు హెచ్చుగా నుండెను. పైగా వీరనగర
పు పడవవాండ్రొక్కవ బలమైనవాండ్రు. ఆకారణమున
నాపడవ శీఘ్రముగ ముందుకుఁద్రోసికొనివచ్చెను. నరేం
ద్రుఁడు సంతోషము పట్టజాలకుండెను. అతనిపడవ ముం
దుఁబోవుచున్నది.

నవకుమారుని మొగమునఁ గోపమంకురించినది.
ఆచిహ్నములను పడవవాండ్రు కనిపెట్టిరి. లోపల సణు
గుకొనుచుండెను. అది వారికి వినిపించెను. ఇది తెలిసి
కొని వారు పట్టుపట్టి బలముగ తెడ్లను లాగిరి. వీరనగర
నౌకను సమీపించిరి.

నరేంద్రుని జనముకూడ నవకుమారుని కోపవచ
నముల నాలకించిరి. వారి తెడ్డువేత మందగించెను. “నవ
కుమారుఁడు స్వయముగ దేవీపురపు పడవమీదనుండఁ
గా వీరనగరమువాండ్రు తెగించి యాతనికి గెలుపులేకుం
డఁ జేయఁగలరా” యని గట్టుమీదనున్నవాండ్రంద
ఱు రహస్యముగ ననుకొన మొదలుపెట్టిరి. ప్రప్రథమము
న దూరదృష్టిగల గోకులదా సాలోచించినదియు నది

యే. అది మనస్సున నుంచుకొనియే నవకుమారుని పడవ యెక్కించెను.

నరేంద్రుడు రెండవ పడవ తననుమించిపోవుచుండుట కనిపెట్టెను. ఆతనికికోపము దేకించి వచ్చుచుండెను. పడవవాండ్రపై కేకలు వేయుచుండెను. ఇంకను తనపడవయొక్క పడవదూరమున ముందుగనే పోవుచుండెను. ఇక్కడ నేటికీ దూర్పుగా మలపున్నది. అందువలన దేవీపురపు పడవకు వీలుదొరకినది. శ్రీఘముగ నది సమీపముగ వచ్చెను. నరేంద్రుడు దేవీపురపుపడవకుఁ జిక్కిన యావీలును తగ్గింప నెంచెను. తనపడవను దేవీపురపుపడవకు దగ్గటగానడపెను.

“భద్రము. భద్రము!” అని యొక్కుమ్మడి కేకల నేకముగ వినఁబడియెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. అప్పటికప్పుడే కార్యము మిగిలిపోయెను. రెండు పడవలును పిరంగిగుండలనలె చాకొనియెను. రెండును నీళ్లలో మునిగిపోయెను. ఈపనియంతయును గమ్యస్థాన స్తంభమున కతిసామీప్యముననే జరిగినది. అక్కడఁ జేరినివారందఱెంతయో గల్లంతుచేసిరి. ఆడువాండ్రు దేరాలోనుండి యేడ్పులు వినిపించెను. వందలకొలది జనులే

టియొడ్డున కుటికిరి. అంతయును గల్లొలమై చీకాకుపడి యెను.

పడవవాండ్రందఱును సుకరముగ నీదుకొనచ్చిసొరి. నరేంద్రమండ్రుగూడ మంచియీతతాడు అతడును గట్టుచేరెను. చేరీచేరునంతలో, నవకుమారుని పరివార మంతయును వచ్చిచుట్టవేసెను. నరేంద్రునిపరివారము తక్కువగనున్నది. వారును వీరును దలపడిరి. నరేంద్రుని జనముచేతనున్న యాయుధముల నూడఁదీసికొనిరి. ఆతడు తడిసి ముద్దయై వడఁకుచు దిగులుచెంది ఖైదీవలె గూర్చుండియుండెను.

ఆతనిబుద్ధియుఁ గుశాగ్రమైనదియే. ఇది యంతయును దనకొంటెతనమువలన వచ్చినదియేగదా యని నూత్నముగ గ్రహించెను. పిచ్చితోందర. ఆతొందర వలననే దేవీపురనాయకుఁడు మరణించెను. విశ్వాసపాత్రులగు నాతనిసంగడికొండ్రును పరివారజనమును నాశనమైరి. తనతాతగారిసంస్థానమును బోఁగొట్టుకొనియెను. నేరస్థునకిక రాజ్యముండునా? ఆతని దృష్టి రాణివాసజనముండుడేరావైపున కరిగినది. ఆతనికంటినుండి వేడికన్నీరు దిగజారెను. ఆతనికిని జిన్నప్పటినుండి ప్రాణతు

ల్యముగాఁ జూచుకొనుచున్న యాతనిబహిఁ ప్రాణమున
కును నేటితోడ వియోగ మవిలంఘ్యమైనది. శ్రేతువు
లెవ్వరును బొందింపఁజాలని చెద్దబాధ యొకటిమనస్సు
ను కోసిబెట్టుచుండెను. ఏమి గును మాటలాడక లో
లోనదిగమిరింగి యారాకుమామఁడు కూర్చుండి యుండె
ను. అంతఃపరితాపమువలన బాష్పకణములు ముఖము
నుండి దిగజారి కాలువలు గట్టుచుండెను. ఇదివఱ కెన్నఁ
డు నట్టిదాతనికడ కనివిని యెఱుంగరు. కాని యొక్క
నిమిషమున నాతని మనోభయములన్నియు నదృశ్యము
లయ్యెను. అట్టిసర్వకల్లోలసమయంబున శిరీషఁడొక్కఁ
డు ప్రశాంతుడై నిబ్బరముగ నుండెను. అతఁడు నవ
కుమారుని పడవ యెచ్చటమునిఁగెనో గుఱితప్పక కని
పెట్టెను. ఆముదుసలి యసహాయుడై జలములఁ గొట్టు
కొనుచుండుట చూచెను. వీరనగరమున వతనితో సమ
ముగ నీదువారు లేరు. ఏటిలో గుబాలున దుమికెను.
నాలుగుబౌరలలో బలమగు ప్రివాహము నుత్తరించి
మునుఁగుచు మునుఁగుచున్న మనుష్యుని వచ్చి పట్టుకొ
నియెను. ఇంకొక్కనిమిష మెడమైన నన్నియు నైపో
యెడివే. ఒక్క చేతితో నడుముపట్టా పట్టికొనియెను.

రెండవచేతితో గట్టున కీడ్చుకొని వచ్చుచుండెను. తన చేతనున్న యమూల్యచైతన్యము నెట్టకేలకు గట్టునకుఁ జేర్చెను.

నవకుమారుడు డేరాలోనికిఁ జేరినతోడనే మనస్సున దిగులొంది కూర్చుండియున్న నరేంద్రునిగాంచెను. సిపాయీ లాగ్రహేంద్రగురై యాతని చుట్టుముట్టెయ్యుండిరి. ఏనిమిషమున కానిమిష మేదోదారుణము జరిగించునటుల భయపెట్టుచుండిరి.

నవకుమారుడు గర్జారావముతో “నెనుకకుఁ బొందు” అని కేకవేయునప్పటికి సిపాయిలందఱు నెక్కడివారక్కడకు డేరాలోనుండి యొత్తిగిలిపోయిరి. నవకుమారుడు కోపఘూర్ణితకంఠస్వరమునను నదీసలిల విస్ఫోతదేహపాటవంబునను, “నరేంద్రా! నిన్ను చిన్ననాట నుండియుఁ జెంచి పెద్దనుచేసితిని నీతండితాతలసంస్థానమును మరల నీకొప్పగింపఁ దలచితిని, నీకు సంరక్షకుండును, చాణిమిత్రుండును, శ్రేయోదాయకుండు నగు వానిప్రాణములను దీయ నమకట్టితివి; అనియెను.

అనయస్కుం డత్యంతపశ్చాత్తాపంబుతో “నవకుమారా! అపరాధంబులనెల్ల మేటియగు మహాపరా

ధంబుఁ గావించితిని. ఇంక నాజీవనంబు నిలుప నర్హంబుకాదు. నిలుచున్నసాళెముగ నన్ను వధింపుడు. అని యుత్తరమిచ్చెను.

దేవాలోనున్న వాండ్రందఱు నిశ్శబ్దముగ వినుచుండిరి. ఎవ్వరు నేమియు ననఁజాలరైరి. శిరీషుఁ డొక్కఁడుమాత్ర మిట్లు పలుక సాహసించెను.

“అయ్యా ! సెలవయ్యేనేని యొక్కమనవియున్నది. అనుగ్రహింపవలయును. నరేంద్రుని నొకన్నమిన్నగ నన్యులెఱుంగరు. ఆతఁడు దుడుకువాఁడు, ముందువెనుక లాలోచించువాఁడు కాఁడు. ఉదేకంబున నున్న యప్పుడున్నాదవశుండై యుండు. అంతియకాని వయోవృద్ధుఁడగు నీపూజ్యున కీషత్తయిన నపకారము తలపెట్టియుండుననఁ జెల్లదు. అవశాత్సంభవంబగు నీయాపద యాతని తొందరపాటువలనఁ గలిగినదగును అందుల కాతఁ డాగ్రహ పాత్రుండుగాక తప్పదు. అంతియొకాని యాతండు మఱియేకే రమును దలంచినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు నిరపరాధి.”

అంత నందఱు నిశ్శబ్దముగనుండిరి. నవకుమారుఁడెట్లకేలకుఁ బట్టుపట్టి రెండుమూడు వాక్యములనాడెను.

“బంగాళా రాష్ట్రాధినాథు డీనరేంద్రుని ప్రవర్తనమును విమర్శింపఁ గలఁడు. కొలఁదిరోజులలోపలనే యాతనిది దుడుకుతనమేమో హంతకారిత్యమో జేటపడఁగలదు అంతపర్యంత మీతని సురక్షితముగనుంచుట కర్తవ్యము. ఈతఁడంతవఱకు రక్షకాధీశుండై యుండు” అని మృదులస్వనంబున “శిరీషా! రమ్మ, రమ్మ. ఈవృద్ధుడుతడిగుడ్డలతో విశేష కాలము నానలేడు. ఈతనిని తగుజాగ్రత్త బుచ్చుకొనుము. నీపరిచర్య యీతని కొక్కించుక కావలసియుండు అందునకుఁ దగిన ప్రత్యుపకారమునాతఁడు చేయలేకపోడు. నరేంద్రుఁ డీదినమున నొప్పాణములను దీయఁదలచినాఁడు. నీవు దానిని కాపాడినాడవు. ” అని నవికుమారుఁడుపలికెను.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

—:0:—

సాంకేతికము.

మాసమురోజులు గడచినవి. నరేంద్రుఁడింకను రక్షకభటాధీనమునందే యుండినాఁడు విజస్థనలంబొక్కటికట్టుదిట్టముగ నుండునట్టిది యీతనికొసంగఁబడి యెను.

ఆతనిదర్జాకుఁ దగినసదుపాయము లన్నియు జరగుచునే
యున్నవి. కాని యిచ్చానుసారముగఁ బ్రవర్తింప వలను
పడదు. ఆతనితోడ నెవ్వరును మాటలాడకుండఁ గట్టు
దిట్ట మయ్యెను. ఆయుధపాణులగు రక్షకభటులు బల
ముగ నాతనిపై కాపువేసిరి. దీనికంతకును గారణమువీర
నగరజనము తిరుగఁబడి వారికుమార నాయకుని విడిపిం
చుకొని పోవుదురేమో యనుభయము దానికైకొన్ని
ప్రయత్నములు జరిగినవి. ఈకారాగృహంబు చుట్టును
అల్లరులుకూడ కొన్నిజరిగినవి. అన్నియు వ్యర్థముల
య్యెను. ఆకుమారనాయకునకు పనిపాటలు లేక మాట
పలుకు నాడువారు లేక హృదయము కృశించిపోవుచుం
డెను. జీహమంతయును పాలిపోయిశుష్కించెను. మొగ
మంతయును నాలోచనాధీన మైపట్లుకన్పట్టెను. దానిచు
ట్టుపట్టులనున్న శృంగారవనము లన్నియును గంటఁబడు
నప్పటికి పూర్వమచ్చటఁ దానుగడవిన సుఖజీవనంబుతలం
పునఁ బారి కిటికీలవెంట నదేపనిగ న్నావైపులకు జూచు
చుండెను. ఆమందిరారామము వంకఁ జూడగఁ జూడగఁ
గన్నులు చీకట్లుగ్రమ్ముచుండును. ఆయింటఁ గిటికీవెనుక
గుడ్డిదీప మొకటి యుండెడిది. ఆదీపముపోగుండఁ గాపా

మకొనుచు రాత్రిచాలి పొద్దుపోయెడువఱకును మేలుకొనియుండెడివాడు. ఆదీప మారిపోయెడిది. ఆంధకారము స్వభావసిద్ధ మగు నిశాంధకారముకన్న దళముగనుండెను.

ఎట్టకేలకు మానసింహరాజా రాజామహాలునకు వచ్చినట్లును, ఆతఁడు కొలఁదిరోజులలోవీరనగరము సందర్శింప నెంచినట్లును వర్తమానము వచ్చినది. ఆచిన్న పట్టణమునం దాతనికిఁ దగినమర్యాదలు జరుగుటకై గొప్పగొప్ప సన్నాహములు జరిగెను వీధులన్నియు శుభపఱపించి నీళ్ళుచల్లించి ధనురాకారముగఁ దడక లలంకరించి మార్గములపొడుగునను కదళీస్తంభములు బాదులు తీర్చి కట్టెరి. చెట్లకింద జలకలశములపైఁ బత్రముల నాఁచ్ఛాదించి యుంచిరి. ఇదియాదేశమునం దాచారము. జంగాళాదేశ పాలకుని జూచువేడుకను పల్లెలనుండి జనులువేనవేలు వచ్చివిడిచిరి. మానసింహుఁడు ఏనుగుమీద నంబారికట్టించి యందుఁ దానధిరోహించె. రాజపుత్రభటులును మొగలాయీబలమును వెంటవచ్చుచుండెను. నగరప్రవేశము నేయుటతోడనే సంగీతపాటలును నుత్సవములునునత్నివై భవముతోడ జరపిరి. వీధులవెంటఁ బిల్లలు

రాజునకు స్వాగత మొసంగుచు పాటలు పాడిరి. ఐదువలు
మేడలపైనుండిలాజులును అక్షతలును జల్లుచుండిరి. ఆతఁ
డునూఱుయుద్ధముల గెలిచినవాఁడు అగ్గరుచక్రవర్తిక
డ నత్యంతసమర్థుండగు పరిపాలకుఁడు. ఆతఁడు పురప్ర
వేశమునేయునప్పటి వైభవములకుఁ గొడునయేమియుం
డును? ఫిరంగులఁ జేల్పిరి. కృతజ్ఞులగు జనులందఱును
బరాబరులు తెల్పిరి. ఆతనిచుట్టివచ్చు యోధులు మహా
వీరులు చూడసాంపైనవాండు వదన సౌందర్యంబును
నయనసౌభాగ్యంబును గలిగి శోభిల్లు చెలువతెందఱో
కుతూహలులైగవాడుములచెంత నిలువఁబడితొంగి తొం
గిచూచుచుండిరి.

కొన్ని దినములవఱకును బనినెమియును జరుగ
లేదు. కాలమంతయు నుత్సవములక్రిందనే సరిపోవుచుం
డెను. కసపుత్రజనము నందలి యుద్యోగస్థులందఱును
బజారులవెంటను వీధులవెంటను నూరేగుచుండిరి. మొగ
లాయీ యోధులు గడ్డములను బెంచుకొని పట్టువస్త్ర
ములు ధరించి షోకుగా సంచరించుచుండిరి. దూరదేశ
ముల విడిచివచ్చిన తమ ప్రియాంగనల కనుపమానమైన
శక్తామజిలినులు వెలసేయుచుండిరి.

ఉండియుండి యొకనాటి యుదయమున చక్ర
ర్తిగాఠి హుళుము పక్రటనచేయించిరి. శీతకాలము.
కాశము మేఘరాహిత్యమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుండెన
వాయుప్రచారము మందగించి యున్నది. భాస్కరుఁ
తనబరిగారు కిరణముల నాపట్టణమున వాడవాడలవెంట
బ్రసరింపఁ జేయుచుండెను. రాజమందిరము నెదు
రమోటజనులు వేనవేలు కలసియుండిరి. ఆమందిరము
డాబాపై మానసింహరాజు సింహాసనా నీనుండయ్యెన
సామాజ్యమునందలి పెద్దపెద్ద యుద్యోగస్థులందఱు
నొతని చుట్టునుండి బరాబరులు సేయుచుండిరి. అతిథి
యముతో నవకుమారుఁడును గోకులదాసును వారివె
ళ నొదిగియుండిరి.

నై న్యములన్నియును సత్వరముగ వెడలిపోయె
ను. మానసింహుఁడు హిందూదేశమున దిగ్విజయః
చేసినపు డాతని వశముననుండు రాజపుత్రులును, మొ
లాయిలును, మిక్కిలి దర్పముగఁ బనిచేసి వారి సేనా
కిఁ బేరుతెచ్చిరి. కొంతవఱకు మల్లకీడ్లు జరిగెన
కొండొకసేపు పన్నిదములు చఱచిన కుస్తీలు నడిచెన
జనసమూహంబున కత్యానందముగ నుండెను. మా

సింహుఁడు, “సిపాయీలు తమతమ విడిదలకుఁ బోవ
చ్చును. ఈ యుదయమునం దింకను జరుగవలసినదిచా
లనున్నది. అనియెను.

నవకుమారుడు ‘ప్రరాక్రమధారేయూ ! దేవర
వారియాజ్ఞ శిరసావహించుచున్నారము. ఈవంగదేశే
యందుండొసంగిన యీయల్పసన్మానంబుల హృదయపూ
ర్వకంబుగ నాదరించి దేవరవారు స్వయముగ నిచ్చట
కు దయచేసి యీనగరంబును పావనంబు జేసితిరి. అ
దియె, భాగ్యంబు. ఈసార్వభౌమికనియంతల నిట్టివినోద
ముల నింకను గొంతదనుక కాలక్షేపము సేయింపఁ గు
ఠూహలంబుగ నుండియున్నది. మాదేశ కవిత్వమునకు
సంగీతమునకుఁ జేరుచెందినది. దేవరవారి కభిమతమ
య్యెనేని నాటకుఁడొకఁడు పద్యములఁ జదువ సంసిద్ధు
డై యున్న వాఁడు.” అనియెను.

“నవకుమారా ! నీమాటయేదియుఁ ద్రోసివేయ
జాలము నీవీమహాచక్రవర్తియెడ నతిభక్తితాత్పర్యము
లుగల ప్రజాశిఖామణివి. తోడరుమ్మురాజా నీపై మంచి
పోయిన భారమును గడువిశ్వాసపూర్వకంబుగ నెఱవేర్చి
తివి. మేము సలలితంబగు మీభాషామార్గవం బింతయు

నెఱుంగము. అయినను సుగమంబుగనుండు మీపాట ను వినసాంపుగనుండు మీపద్యములును మాకించు బోధయగునని తలంచెదము. పద్యములు చదువుము. విందము”

నవకుమారుడు “ఆతఁడు కవియనిచెప్పుకొనఁ గినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు తనస్వస్థానమగు బర్దవాను శమును విడిచి బంకురాదేశపు టరణ్యములఁ బ్రవాస తుండై యున్నవాడు. కాని యాతని హృదయమునం ట్లా చండికాదేవి ప్రవేశించినది. అనుగ్రహకల్పవల్లం గు నాతల్లినిగూర్చి యాతఁడు గానము నేయును అనియెను.

కవి చండికాదేవినిగూర్చి, ప్థలసంచారులును, లసంచారులునగు మనుష్యులందరిమీఁద నామెచూపు నుగ్రహములను వర్ణించిపాడెను. నంగదేశమునుండి స మశద్రవ్యములను తదితరములగు సరకులను గైకొని ముద్రప్రాయాణము నేయుచున్న వర్తకుఁడొకఁడు సవ ద్రమధ్యమున నోడపగిలిసింహశద్వీపమునందెట్లు నిబద్ధు డై యుండెనో, యాతనికొమగుండు చిటుతప్రాయవ వాఁడు పెద్దయై తనతల్లివలన తనతండ్రినిగూర్చి యెట్ల

లకించెనో, ఆతని యావనహృదయము వాత్సల్యసంపూర్ణంబై యెట్లు లాతనివిడిపింప సముద్రయానము చేసి పోయెనో, సాహసికుండగు నాకుమారుని చండికాదేవి యెట్లు ప్రసాదించెనో, తండ్రియుఁ గొమరుండును సింహశర్వీపమునందెట్లు సమావేశంబు నొందిరో, వాకు మరల సుఖంబుగ నిజగృహంబున కెట్లువచ్చిరో అవి యన్నియు సరళముగ వినిపించెను. పాట నుగమముగ నున్నది. అందుఁగల యభిప్రాయమునకు మానసింహుడెంతయును సంతసించి పాటకుని జక్కఁగ బహుళాకరించెను. పెద్దపెద్ద యుద్యోగములుగల సార్వభౌమికనియంత లందఱును నిరుపేదయుగు నాకవివరునియెడ దయాళురై యనుగ్రహపూర్వకంబుగ మందహాసంబుల నాతని నానందవివశుంజేసిరి. ఆయాస్థానంబునందలి పరమపురుషుల పావననామంబుల మఱచితిమి; ముకుందరామునిపేరును ఆతనికవితయును నేటికిని దేశీయవాఙ్మయంబున నతిగౌరవంబుగఁ బూజింపఁబడుచున్నది.

జనులందఱును వెడలిపోయిరి. బంగాళారాష్ట్ర ప్రభుని సమ్ముఖంబునకు నరేంద్రుఁడు కొనిరాఁబడియెను. అందఱును మానముద్రులై చూచుచుండిరి. సౌంద

ర్యవంతండగు నారాగుమారుని జూచుచు నాతనిపై
జాలిగొలుపునిరీక్షణంబుల బఱపెను. మందభాగ్యుండును
దుర్విసీతుండును నగునాసత్కులప్రసూనుని నొందర్యతో
భీతుని, యావనవిదగ్ధుని సమీపంబునకు రావించి, పూ
ర్ణనామధేయంబున నాతని సంబోధించి యిట్లని ముచ్చ
టించెను.

“నరేంద్రనాథరాయలా ! అత్యంతసన్మానంబున
నీపితామహుండు మొదలగు వారాదగింపఁబడిరి. అట్టి
వారు నిన్నీరీతిని గాంచుట విచారకరముగనున్నయది.
నీనంశఖడ్గమును తోడరుమ్మల్లుండు నీతొట్టెయందుంచి
నాండు. నీవు దుడుకువాడవై పోయితివి. కానిమార్గము
నఁజరియించుచుంటివి. నీసంరక్షకునిప్రాణసంకిటమునకు
లోను జేసితివి. దేశమున శాంతమును నిర్మలవర్తనమును
నెలకొల్పి నేర్పడినవారిపై నీయనుచరులు తిరుగఁబడిరి.
ఉభయబలంబులు పోరాడి రక్తమునుకంటఁ జూచికొని
రి. నీపితామహునినామమింకను మఱతమన్నను మఱపు
రాకున్నది. ఆకారణమున నిన్ను మన్నింపవలసె. నీరక్ష
కుండు నవకుమారుండు. ఈయభియోగంబున నీవాతని
కి ఉద్దేశపూర్వకంబుగఁ బ్రాణాపాయంబు చేయనెంచి

నట్లు చెప్పి ట్లలేడు. కరుణాళుంకగు నీకుమార శిరీషుం
డాతని ప్రాణములం నా పాడినాఁడు. అతఁడును బ్రహ్మ
ణస్థాత్రిగఁ దనయోగ్యవర్తనము నిదానముగఁ జేసి
నీసంరక్షకుని ప్రాణముల నీవుద్దేశపూర్వకముగఁ దీయన
మకట్టినట్టి స్వభావము కలవాఁడవు కావని యుద్ఘోషిం
చినాఁడు. అతనినూటలు నాకెంతయు మన్ననకుఁ బాత్ర
ములు. నీపడవ నాతనిపడవవై బెట్టి కొట్టుట యుష్మ
త్తకార్యంబని విశ్వసించితిని. పదియేండ్లపిల్లవాఁడై ననిట్టి
కార్యములం జేయునా? అయ్యది యెక్కువపాక్షికమున
ను, ఉద్రేకవశముననె యైయుండు. నరేంద్రా! నీపైను
న్న యీ గొప్ప నేరమునుండి నిన్ను విముక్తుంజేసితిమి.
నీవు నేరస్థుఁడవు కావు. యధేచ్ఛముగాజనుము.”

నిబద్ధుండై యున్న నృపకుమారుండు పశ్చాత్త
ప్తుండయ్యెను. మొగమునఁ గత్తిపాటువేసిన రక్తములే
సండఁ బోయెను. మొగము వెలవెలఁబొందెను. తనశ
తువులదుస్తంతరిబులవలనతనకెంతయో చేటువాటిల్లు
నని యెంచియుండెను. బంగాళాధినాథుని యనుగ్రహ
వాక్యంబులు విస్మయప్రమోదకరంబులై యాతనికి హృ
దయంగమంబు లయ్యెను. పెదవులు తడఁబడియెను.

నోట మాటరాదయ్యెను. కన్నులనుండి పృథులబాష్ప బిందుద్వయములు రాలెను. అవియె యాతని కృతజ్ఞతను నూచించుచు నాతని పక్షమున నిలిచి పనిచేసెను.

“నీసంస్థాన వ్యాపారముల నెక్కువశ్రద్ధగ గమనించి పనిచేయవలసి యుండెను. అవియన్నియును చెల్లాచెదరై యున్నవి. సార్వభౌమునకు సంవత్సరముక్రిందట కట్టవలసిన కప్పమిదిగను జెల్లుబడి కాలేదు. నీకింకను వయస్సురాలేదు. నవకుమారుడు స్వస్థానమునకుఁ బోయి పనిచేసికొనవలసి వచ్చెను. ఆకారణమున తోడఁ గుమల్లుఁడు మున్నుచేసిన యేర్పాటుల నించుక సార్వభౌముండు మార్పుచేయవలసి వచ్చెను. నవకుమారుండు తన పూర్వసంస్థానంబగు దేవీపురంబునకుఁ బోయి ప్రవేశించును. సార్వభౌమిక ప్రతినిధి నొకని నేడిసంస్థానకార్యములఁ జక్కఁబెట్ట నియోగించితిని. నీకు వయసు వచ్చువఱకు నాతఁ డీరాజ్యవిషయముల జూచుచుండును. నీబాకీసాకీలన్నియు నాతఁడే తీర్చివేయును. ఇదియే పాదుషా యానుగ్రహంబు.”

ఇదియు నరేంద్రునకు సంతృప్తిగనే యుండెను. నవకుమారుని బారిననుండి యాతని సంస్థానము బయటఁబ

దును. అతనికి వయసు వచ్చువఱకును దన వీతామహు
నకు మారుగ సార్వభౌమిక నియంతయొక్కఁడు రాజకా
ర్యములు చక్కఁబెట్టుచుండును. ఈలోపుగ నాతఁడు త
నజీవన వ్యాసారములం దాను జక్కఁ బెట్టుకొనుచు స్వే
చ్ఛగ నుండవచ్చును.

ఇట్లుకొనుచుండఁగా రాజు నీమాటయన్ననో
నీవొక కొంతకాలమువఱకును వీరనగరంబునండుండు ట
నుచితంబు. నీయనుచరులును లేనిపోని పిచ్చితలంపు తె
న్నియో నీతల కెక్కించిన్నారు. నీవును వారును గలసి
మెలసి యుండినచో రాజుని యంతకు సంస్థాన పరిపాల
నము మిక్కిలిమర్లుటమైపోవును. నిన్నిచ్చేటనుండుమని చె
ప్ప మనసురాక యున్నది. కాని రాజమహాలునకు వ
చ్చెదవేని నాయొద్ద రసపుత్రనియంతలు చాలమంది
యున్నవారు. వారందఱును సూరశిఖామణియగు నీపి
తామహు నెఱింగినవారు. అతని వంశాంకురమగుని
న్ను తడుచిత విధానంబున నాయుధకార్యంబుల నభ్య
స్తునిఁగావించి నిన్ను మనఃపూర్వకంబుగ నాదరించు
వారు. అట్లుజరిగెనేని నీవు సంస్థానమునకు మరలవచ్చు
నప్పటికి మహాసార్వభౌమమునకుఁ దగిన జంటవయ్యెదవు.

ధైర్యగాంభీర్యంబుల నీకింకొకరు సాటిలేకుండఁబోయెడు
రు. సార్వభౌమునకు నీయట్టి సంస్తానాధిపతులు చక్కఁ
బడుట సర్వసమ్మతము. అతని సామ్రాజ్యనిర్మాణము
తయు ప్రబల స్వామిభక్తి నొసించి యుండును.

నరేంద్రుని ముఖమింకను రక్తవిహీనముగ నే
యుండెను. కాని రాజుననుగ్రహపాతృల్యంబుల కుత్సా
హంబును గృతజ్ఞతయును మనంబున నుదయించుటచే
నయ్యది మొగమునఁ బ్రతిబింబితం బగుచుండెను కన్ను
ల నశ్రుగణంబులు రాలుచుండెను.

బంధవిముక్తుండగు నా నరేంద్రుండు “అవకా
పరాక్రమధౌరేయా ! నీకరుణ యపారమై నన్ను ముంచి
వేయుచున్నది. నేను దుడుకుపని యొనరించినవాడను.
విధేయుండనైతిని. ఎట్టిశిక్షలకైనఁ బాత్రుడను. నన్ను
క్షమించితిరి. కృప జేసితిరి. ఉపరి బహూకరించితిరి. ఓ
కరుణార్ద్రహృదయా ! నేడు మొదలు మీయనుగ్రహం
బునకుఁ బాత్రుడనయ్యెద. నావంశగౌరవంబున కుచి
తంబునటుల ప్రవర్తించెద. నేనెచ్చటనుండి పరిచర్య
చేయవలసివచ్చిన నచ్చటనే మహాచక్రవర్తికి భక్తిపూ
ర్వకభృత్యుడనై మెలంగెద. అనుగ్రహింపుడు.”

అనుమాటలకు మానసింహునికన్నులనుండియా
నందాశ్రువులు కాలెను. అగ్బరుసార్వభౌముని సా
మ్రాజ్యాభివృద్ధి నొందింపవలెననిన పూర్వప్రభువంశము
ల వారినిష్కల్మష రాజభక్తిని గాంక్షించుట యత్యవ
సరమై యున్నది. అందుచే నీవాక్యములెంతయు సొత
నికి సంశోషదాయకము లయ్యెను.

ఆరేయి వీరనగరమున దీపావళియుత్సవము జరి
గెను. ధంకాన గారాలును శంఖవాద్యంబులును వినం
బడియెను. రాజభక్తి హిందువుల వర్తనంబునకెల్ల తల
మానికంబుగాదా ! హిందూమతసిద్ధాంతములయందిది
మిళితమై యుండెను. మానసింహుఁడు వీరనగరనాయ
కుని యెడఁ జూపినయశుగ్రహమునకుఁ దత్పురప్రజ లెం
తయును నపరిమితానందమగ్నులైరి. అన్నివీధులును అ
న్నిభవనములును, దీపారాధనలతో నిండిపోయెను. కూ
టికి టికాణా లేని విధవరాండ్రలోఁగూడఁ, దమగడపమీఁ
దఁ జిన్నప్రమిదలో నింతచమురు పోసి, వీధివంక దీపము
వెలిగించుకుండఁ బోయినవారు లేరు. సంగీతపాఠకులు
పెద్దపెద్ద మేడలపైఁ గూర్చుండియుచ్చైస్వనంబున గాన
రసప్రవాహంబుల వెల్లిగొలుపుచుండిరి. పెద్దబజారులను,

సందుగొందులను నల్లాడు నాఁడువాండ్రుగూడ, అక్కరు
 ఘాదుషాను గూర్చియును, బంగాళాదేశ ప్రభునిగూర్చి
 యును ప్రశంసింపని వారు లేరు. రాత్రిరెండు యామ
 ములు తిరుగువఱకును పట్టణమేమూఁల జూచినను నీకో
 లాహలంబులతోఁ గలకలమనుచుండి సద్దణఁగకుండనుం
 డెను

మఱునాడుఁ ప్రభాతసమయంబున హేమలత
 తనమందిరారామంబు ప్రక్కనున్న పూలతోటలోఁ
 బుష్పములఁ గోయఁబోయెను. చిఱుచీకటి సమయ
 మయ్యెను. సరేందుగ్ని కాంతివిహీనం బగు ముఖపద్మ
 మును మనోవేదనాదో ధూయమానంబై యష్టివలెనుం
 డు నాతని విగ్రహంబును నామెకు దృష్టిపథంబునం బడి
 యెను. ఆతనిముఖసందర్శనంబు సేయునంత భయవిభ్రాం
 తమయ్యెను. గతదినమున జరిగినసమాచార మాద్యంత
 మును నామెకు విశదమయ్యెను. సరేందుగ్ని తన్ను
 వీడ్కొన వచ్చెనని యామెయనుకొనెను. ఇప్పుడు మో
 మాటమునకుఁ బోయి సిగ్గుపడుచుఁ గూర్చుండిన యెడల
 గార్జ్యము లేదు. హేమలత ప్రశాంత. ప్రగల్భలప్పుడా
 మే తనచిన్ననాటిచెలికానిఁ జేరవచ్చినది. ఆవిషాదంబు

నఁ దనవీక్షణంబుల నొతనిపై మెల్లఁగ నారించెను. అంత నుభయులును గొంతవడి వాగ్బంధనమై యుండిరి. తమతమ హృదయాభిలాషంబు లుభయులకును గూడ వ్యక్తమగుచునే యుండెను.

“నరేంద్రా! నీవు వీరనగరమును విడిచి పోవుచున్నాడవట. యోధుండవై వచ్చెదవట. చిరకాలమునకుఁ గాని మనకు మరల సమావేశము లేదట. నిజమేనా? మనచెలిమి చిన్ననాటిచెలిమి. ఆమరణాంతము నిట్లుండవలసినదియేనుమా!”

నీదయామధుర వాక్యంబుల కానందమైనది. భగవంతుఁడు నిన్ననుగ్రహించుఁగాక!

“నీవనినయట్లు మనచెలిమి చిన్ననాటిచెలిమియే యగును హేమలతా! ఈశరీరమునఁ బ్రాణమున్నంతవఱకును నిన్ను నేనుఱువనోప.”

“నరేంద్రా! నీకృపాసమృద్ధియును, నాయెడగల నీమృదుమధురభావమును నేనెఱుగుదును. కానిఒక్కొక్కప్పుడు నీవుద్రేకముజెంది తొందరపడుచుండెదవేల?”

“ఓమధురహృదయా! హేమలతా! నీకునాయందుఁ గలయును రాగముచే నీవయ్యది తొందరపాటని

చులకనగాఁ నెంచుచుంటివి. అయ్యది వివేకవిహీనత, బుద్ధిమాంద్యము. ఉస్మత్తత. నేను గర్విష్టుండనై చిన్న తనవుచేష్టల నీతండికి బాగాపాయం బొనరించితిని. నీకును నీతల్లికిని నేనొనరించిన యలజడికై హేమలతా! నన్నుక్షమింపుము.”

“నరేంద్రా! నాతల్లిమాన్ననకు నీవిదివలకేపా త్రిండవైతివి. నాతండిగారియొద్ద నీపక్షమవలంబించి ఆమె యెంతయో పనిచేసినది. నీవు నిరపరాధుండవని నేనెఱుంగుదును ఇంకనిన్ను నేనుక్షమింపుచుటకేమున్నది? నీకాదార్య పౌరుషంబులు రెండును గూడఁగలవు. వానికిఁ దోడు ప్రశాంతభావంబును స్థిరచిత్తంబును జత నేయుము. ఈరంగదేశమున వీరనగర వంశముతోడ దుల్భమైనది మితి యొకటి లేదు. నీపితామహునివలె నీవును ప్రగల్భుండగు ప్రభుండవై దీర్ఘాయుష్షుంతుండవై మనుము.”

“హేమలతా! నీక్షమార్పణంబుచే నామనో వ్యధ యెల్లదీరెను. నీకృపాభిమతంబు నొకెల్లప్పుడు తోడునీడయై యుండుఁగాక! హేమలతా! నేనింతకు మున్నెన్నియో కష్టములఁ బొందితిని. ఇంకముందెన్ని

యో పొందనుంటిని. ఎన్ని దురదృష్టములు వచ్చినను నింకముందు పౌరుష ధైర్యంబులతోడ భరించి యుండదను. ఈకష్టమువలన నాకెన్నఁటికిని మఱపురానిపాఠములం గఱచితిని ”

“ అట్లనెదవేమి సరేంద్రా! కొలఁదికాలమున నీసంస్థానము మరల నీకు లభింపదా! నాతండ్రి కడు విశ్వాసముతోడఁ దనకార్యమును తాను నిర్వర్తించినాఁడు. నాతల్లి నన్నెట్లు పెంచెనో నిన్నుఁగూడ నట్లే పెంచినది ”

“ హేమలతా! నీతల్లి పరమపావని. నాతల్లి యున్నను నన్నింత గారాబముతోఁ బెంచుననుకొనను. నేనైనను మీతండ్రి కెదిరించియెన్నఁడును పల్లెత్తుచూట యనియెఱుంగను. నిశ్చయముగ నేనాయన కెంతయో యవిధేయుండనై మెలంగితిని. ఆయన నన్ను కరుణించెను. హేమలతా! మనయుభయులకును వియోగంబు సంప్రాప్తంబగు సమయం బొసన్నంబైనది. మొదటి నుండియు నీవే నాసుఖంబవు. నీవే నామనోరథంబవు నీవే నాప్రాణప్రియవు.

హేమలత మొగము మరలించెను. మానముద్రయయ్యెను. ఆమెకింకను బాల్యావస్థ విడువలేదు. ఈ

మాట యనునప్పటికి దానియర్థమేమో తెలియక గుండెలు తటతట కొట్టుకొనియెను.

“ హేమలతా ! నిన్నుగూర్చిన నామనోభావంబింతవఱకు నీకెఱింగించి యెఱుంగను. ఇప్పుడు వియోగసమయము తటస్థమగుటచే జెప్పవలసివచ్చెను. దీనికాద్యంతము లివియే యగునేమో ? మనజన్మముననొక్కొక్కయప్పుడు సంశయంబు లన్నియు వీడి సత్యంబొప్పుకొనవలసి వచ్చును. మనకిద్దఱకును, వియోగంబు గలుగకమున్నే యాసత్యంబు బహిరంగంబు కానిమ్ము కరుణామతల్లి యగు నీతల్లియు, త్వమాశీలుండగు నీతండ్రియు నీకరంబు నాకరంబున జేర్తురనియును, శైశవంబున మనమెంతటి యానందమున నోలలాడితిమో యట్లే మనజన్మమంతయును నానందాంబుధిం దేలియాడుదునునియును, నెంతయో యాసపడి యుంటిని. హేమలతా ! ఉచితలజ్జాప్రియదర్శినియగు నీ మొగంబు మార్మొగంబు జేసెదవేల ? మన మింతతడవు మసలరాదు. ఈరెండు నిమిషంబులలోనే నామనోభీప్సితంబు లెఱింగింపవలయు. రాత్రిల నప్పుడప్పుడీ చుక్కల మనము లెక్కయిడుకొనుచుందుముకదా. ఆయ్యవిమన

సుఖమావేశ సమయంబున మనల, నవలొకించి ముసి
ముసినగవులు నవ్వుచుండుననియును మనము చిన్ననాటి
నుండియును సంతోష పూర్వకంబుగ నటియించిన యీ
స్థలంబుల మరల నీకొంతకాల మిట్లైనటింతు మనియు
నువ్విశ్కారు చుంటిని. ఈయేటిగట్టున నీవిజనప్రదేశం
బుల నొంటరిగఁ దిరుగుచు హేమలతా ! నీవు నాతం
డ్రుగారి సంస్థానమునకుఁ బట్టమహిషినై యుండువని
యును నాహృదయేశ్వరి వీవెయ్యెయిండువనియును గల
లు గని యుంటిని”

హేమలత మొగమున నానందవికార ముదయ
మయ్యెను. ఆనందాశ్రువులుకూడ పొడముచుండెను.
వానిని బయలుపడకుండ నాపుకొన శక్తిసామర్థ్యములు
హేమలతకడనుండెను. ఆమెమనంబున నేదైన నూతన
వికారముతయమైనను దాని నెదుటివాడు తెలిసికొనుట
కామెనోట మానియే లేదయ్యెను.

నరేంద్రుడు కొంతవిరళివహించి ప్రశాంతభావ
ముతో” హేమలతా! ఇటువినుచు, ఇంక నేజెత్పరాని
దియు నీవు వినరానిదియుఁ బలుకనోపను. ప్రాణతుల్యము
లగునా కలలన్నియు విచ్చిన్నములైనవి నేను ప్రవాసగ

తుండనై యీ దేవీనగరమును విడిపోవుచుంటిని. రాజమహాలన కరుగుదును. మానసింహరాజు నాయెడఁగరుణాతరంగిత హృదయుండయ్యెను. అచ్చట నాపితామహుని చెలికాండ్రెందఱో యుండియున్నారు. వారందఱును నాకు సమరకార్యములనేర్పెదరు. రాజేక్కడికిఁ బోయిన నక్కడికెల్లఁబోవుచు సంచారము చేయుచుండెదను. అన్నిరాష్ట్రములుతిరిగెదను. అట్లయినను నాహృదయము విరనగరమునందే నిశ్చలమై యుండునుమా! ఎన్నడును నుతిపురాని మనోరథంబీహృదయమునందే నిలిచియుండును. నేను వెడలిపోయినవెనుక నన్నుగుఱించి ప్రేమతో ముచ్చటించుచునైన నుందువా?”

“నరేంద్రా! నిన్ను సేనెన్నఁబట్టెన మఱవఁగలనా?” యనికన్నులనుండి బాష్పజలంబు లాపుకొననేరక వెలువరించెను.

“మధురహృదయా! కంటఁదడి వెట్టకుము. ఈమ సవియోగ సమయమున నీమనస్సున కారాటము కలిగింపరాదు. మనకు వియోగముకలుగకతప్పదు. సూర్యోదయమగుచున్నది. నేను నిన్నువదిలిపోవుటోపల నీకొక్కయానవాల్చి పోవలెనని యున్నది. ఈమాధవీకంకణ నీవు

ప్రచిన్న నాటసుండియును మిగుల గారాబముతోఁ జెంచిపె
ద్దఁ జేసితిని. అయ్యది యిప్పుడు పుష్పించి యానసప్రా
దుర్భావముఁ జెందియున్నది. దీనినుండి నీకొకయానవా
లొసంగెదను.”

అనుచు నరేంద్రుఁడు దానితోగ యొకటిద్రుంచి
కంకణముమాదిరిగ నొనరించి హేనులత హస్తమును
మెల్లఁగఁ బట్టకొని అతిమార్దవముగనా “చూధవీకంకణ
ము” నొమెకరంబున నలంకరించెను.

“దీనిస్వప్నము నేఁడో టేపో యెండిపోవును. కాడ
మాత్రము విశేష కాలముండును. నీకు నాయెడ నంత
కాలము దయయుండునో యంత కాలము దీనిని నాజ్ఞాప
కార్థముగఁ బదిలముగ నుంచుము. నాస్మరణయే నీమన
స్సునఁ గలుగకుండునేని దీనినిబసికిమాలినదానిగ నెంచి
విసర్జించుము”

సూర్యోదయకాలమునందలి రక్తకాంతు లాకాస
మున తేజఃపుంజముల వ్యక్తీకరించుచు రేఖావర్ణులుగ నే
ర్పడియెను. వైశాల్యంబగు గంగాతరంగిణీ మధ్యమున
రాజమహాలునగరంబు వైపుల నొకపడవ చాటుచుఁ బ
రిభ్రమరకుండొకఁడొంటరిగఁ బోవుచుఁ గన్పట్టెను. వీర

నగరరాజమందిరంబునందలి దేవాలయ సోపానంబులఁ
జిన్నబాలిక యొక్కరు ఒంటరిగఁ గూర్చుండెను. నారీజన
హృదయాంతర్గతంబై స్వభావజన్యంబై తొలుదొల్తనిర్గ
తంబగు బాష్పసలిలంబులఁ బ్రభాకరుండు పొడగాంచెను.

